हरीश्चंद्र सत्य येज्ञान

दास्ताने हरीश्चंद्र तारामती, रोहीदास

નાટક ચાર બાબકા.

તાલીફ કીયા

મુનસી કરીમબખ્સ મુતખલ્લીસ બ મરકુમ ગુજરાથી
કીતાબપરસે હીંદુસ્થાની જબાનીમેં.

શઆર.

આવો ખરીદો હૈ યે તમાસે નયે નયે
યો લો દહનમેં શીરો બતાશે નયે નયે

સત ધર્મકી આબરૂ જો યે ગુલશનમેં સયર હૈ,
ઈમાંકા ઈમિતેહાં હૈ શાફકતકી બેર હૈ.

છુપે "જગદ્‌હીતેચ્છુ" છાપખાનામેં ...

તારીખ ૨૦ માહે જાનેવારી સન ૧૮૯૧.

યે કીતાબ સન ૧૮૬૭ કા આકટ ૨૫ કે મુવાફીક
રજીસ્ટર કી ગઈહય, ઔર ઈસ કીતાબકા હક્કબી
કરીમબખ્સ મુતખલ્લીસ બ "મરકુમ" ને
શેખ ઉસમાન ઔર શેખ હુસેન દર દો
બીરાદરોંકો હીબા કર દીયા હય.

કીંમત ૮ આણે.

(રૂબાઈ.)

કુછ નહી "**મરકુમ**" તુઝકો લન્તરાની ચાહિયે
ખાક સારી આજીજી શીરીં જબાની ચાહીયે,
એ શુબા આફાકમેં તુ નામવર હો જાયેગા,
પર હબીબે કીબરીયાકી મેહરબાની ચાહીયે.

દીબાચા.

સબ તારીફ ઉસ સતધારીકો સજાવાર હય, જો સબ સતધારીયોંકા રક્ષણ કરનેવાલા સતધારી હય, ઉમાં પતી સમ પતીકા દાતા નીરધનકો ધનવાન કરનેવાલા ભૌસાગરસે બચાને વાલા કૈસા સુરજન હાર દાતાર કરતાર લાખોં કરોડોં દેવતોંકા કરે અપરંમપાર ક્યા ક્યા ના કીયા ઈજહાર સુરજ ચાંદ તારોંકા ખુલા હય ગુલજાર દમ મારનેકી જાયે નહી હય, ઈસિ અમરમેં કીસીકાભી ઊપાય નહી હય કે જો ઊસકે કુદરતકે રાજકો કુછભી ખ્યાલમેં લાવે. ઔરભી જાન્ના ચાહીયે કે હરશયકા સાયા જમીનપર પડતા હય જો શય હય ઊસકી પરછાયાભી હય વો કૈસી આત્મા થી કે જીસકી પરછાયા જમીનપર નહી પડતીથી મગર સચ જાનો તો ઊસ આત્મામેં વહીનુર જલવગર થા અપને સત કરમસે ઊસ ધર્મઔતારકા રૂપ સરૂપ સજાકર ઊસમે આપ સમાકર તમામ બંદોસે બેહતર બનાકર અપને બંદોકો સત ધરમ સમઝાનેકો ઔર અપના સીધા રાસ્તા બતલાનેકો તખતયે જમીન પર ભીજવાયા ઔર ખાતેમુલ મુરસલીન સાહેબે આસમાનો જમીન બનાયા, કીસમેં તાકત હય જો ઊન તાલીબો મતલુબકી તારીફ બયાન કરે.

(સબબ તાલીફ નાટક કીતાબ.)

માલુમ હોવે યે ખાકસાર સાતવી પલટનકા પેનશનર હવલદાર કરીમબખ્શ ઇબિને ઇમામબખ્શ મુતખલીસ બ **"મરકુમ"** પેનશનમેં આયે બાઆદ તીન બરસ તક મેહરબાન ફીકાભાઇ વો ભાઈદાસ હર દો બીરાદરોંકી પુણા વ્હાલન્ટીયર નાટક કંપનીમેં મુનશીકે કામપર મુકરરર થા સેઠ મૌસુફોંકો દેવતાવોંકે ખેલસે બહોત રગબત થી ઊસ અસરમેં બંદેને હીંદવી કીતાબોંપરસે કઈ ખેલ નસરો નજમ વો હરએક તરહાંકે રાગ રાગનીસે મુઝયન કરકે પેશ કીયા સેઠ સાહેબ બહોત ખુશહોકર સાયેકીનકો ખેલ કરકે બતાકર બહોતસા ફાયદા ઉઠાયે મગર સેઠ મૌસુફોંને તીન બરસ તક યે શૌક કરકે કંપની મજકુરસે હાથ ધો બૈઠે ઇસિ સબબસે નાટક ખેલોંકા છપાના મૌકુફ રહા. મગર ઇનિ દીનોમેં ઇસિ આહ કરકે યાર વફાદાર ગમ ગુસાર હરદો બીરાદરાં શેખ ઊસમાન વો શેખ હુસેન જો ફીલહાલ જુને મોદીખાનેકે બાજારમેં દુકાનદારી કરતે હૈં બંદેસે કમાલ મોહબત રખતે હૈં ફરમાને લગે **"મરકુમ"** સાહેબ જો તુમને નાટકોંકી કીતાબેં તાલીફ કી હૈં અગર છપ જાવેં તો બેહતર હોવે. હર સાહેબોંકે પડને સુનેમેં માનીંદ કીસ્સે કહાનીકે આવે અગર કોઈ સાહેબકા ઇરાદા હો તો ખેલ કરકે ખાસો આમકો દીખાવે યેકીન હય કે હર સુખુનદાંકે પસંદમેં આવે બંદા ઇસિબાતપરનેહાયત શાદ હુવા તબ હરદો બીરાદરોંને ઔર ઇસિ અહ કરકે ફરજંદ દીલબંદ શેખ આહમદ ઇમામ બખ્શને નેહાયત કોશીશ ઔર સઈસે જગધ્દીતેછુ છાપખાનેમેં છપાયા ઔર હરીશ્ચંદ્ર સત્ય યેજ્ઞાન ઇસિ કીતાબકા નામ રખા ઔર હકબી ઇસિ કીતાબકા શેખ વુસમાન વો

શેખ હુસેન હર દો બીરાદરાંકો હીબા કર દીયા અબ કોઈ સાહેબ ઈસકે છાપને ઔર છપાનેકા કસ્દ ના કરેં, નફેકે યેવજમેં નુકસાન ના વુઠાવેં યે કીતાબ ૧૮૬૭ કે અક્ટ ૨૫ કે મુવાફીક રીજીસ્ટરકી ગઈ હય, ઔર મઆલુમ હોવે કે ઈસકી બનાવટ હીન્દી દસ્તુરપર બનાઈ ગઈ હય સુખુન દાનોંકે ખીદમતમેં અર્જ હય કે ચુક ભુલ હો તો ઈસ્લ્હાદેં મગર જબાને તાઅન દરાજ ના કરેં.

બકૌલે બુઝુરગાં.

ખતાવાર ઈનસાં હૈ લૈલો નેહાર
કે ફુલોંમેં પોશીદા રહેતા હૈ ખાર.

[illegible]

ફકત.

तख्तये नाटक.

દરબારે ઇંદર.

અગની, યમ, વાયુ, વરુણ,	... ...	દરબારે ઇંદ્રકે દેવાં રૂષી.
અપસરા,	... ...	તવાયફ.
ઇંદર,	... ...	શશેહનશાયે પરસતાન.
વસીષ્ટ,	... ...	હરીશ્ચંદ્રકા ગુરૂ.
વિશ્વામીત્ર,	... ...	હસદકે રાહસે હરીશ્ચંદ્રકે સતકા ઇમિતેહાન લેનેવાલા રૂષી.
ચોપદાર,	... ...	ખાસ દરબારી.

દરબારે હરીચંદ્ર.

હરીશચંદર.	... ...	આજોધ્યાકા રાજા.
સત્યકીર્તી,	... ...	પરધાન.
ચોપદાર,	... ...	ખાસ દરબારી.
કંચની,	... ...	તવાયફ.
વિદુસક,	... ...	મસખરા.
વનવાસી,	... ...	વિશ્વામીત્રને ભેજેહુયે દો મુફલીસ.
કીસાન,	... ...	કુનબી.

લશકર,
શીકારી, } ... ...શીકારી લશકર

જાનવરાં,... ...વિશ્વામીત્રને ભેજે હુયે, ખેતી ઊજાડનેવાલે દરીંદે.

અપસરા,... ... ...વિશ્વામીત્રને આફસુંસે બુલાયે હુયે કંચની.

તારામતી... ... ...હરીશ્ચંદ્રકી રાની.

નગરવાસી,
રાઈયત, } ... ...ખાસ શહેરકી રાઈયિ.

નક્ષત્ર, ...વિશ્વામીત્રકે તરફસે હરીશ્ચંદ્રકો સતાને વાલા.

સાધુ, ...ગોમતી નદીકે દેવલકે સાધુ.

રોહીદાસ... ... ...ફરજંદે હરીશ્ચંદ્ર.

ભુતની, યા ભુત... ... ... જંગલકે શૈતાન.

અગનીસૈન, ...તારામતીકો ખરીદનેવાલા.

કાળકાનંદી, ... અગનીસૈનકી ઔરત.

નગરીકે લોગ... ... ...કાસીકે રહેનેવાલે.

કાળસૈન... ... ...હરીશ્ચંદ્રકો ખરીદનેવાલા.

ઢેડન... ... ...કાળસૈનકી ઔરત.

પેસ,
કુપ, } ... ...રોહીદાસકો જંગલમેં લે જાનેવાલે લડકે.
સુપ,

ચવકીવાલે,
નાયક, } ... ...કાસીરાજાકે પીયાદે.
સીપાઈ,

કાસીરાજા... ... ...કાસીકા રાજા.

સીવનાથ... ... ...મહાદેવ.

(બાબ પહેલા પરદા પહેલા) દરબાર ઈંદરકી.

(અગ્ની. યમ. વાયુ વરૂણ નારદ. સબ બએઠે હૈ.)

(ચૌપાઈ.)

ચોપદાર—ઊત્તમ સભા નજરમે આઈ. દેવોંને અબ ઠાઠ જમાઈ,
આજ સભામેં હય રોશનાઈ, આકાશ ઝુક ઝુક દે હૈ દોહાઈ,
ઈંદર રાજાકી હય ભલાઈ, કષ્ટ દલન રીપ મલન સુદહાઈ.

(ઇતનેમેં રાજા ઈંદરકા આના ઔર ચોપદારને બડી જાવ કરના.)

ચોપ૦—જય જય દેવરાજ સભા પરમ ગતી નીતી પ્રકાશ મહારા-
જકી દૌલત જીઆદા.

ગીતી.

અપ્સરા—શોભા રખ છંદ અંગે,માથે મુગટ ઝલ ઝલકે,
હુસ્ન બાહાર રૌશન, રંગે દેવત આએ સભામેં ચલકે.
ધાયક ધાયક સુભ પર્મ ગતી, હય અસીસ દેતેં હૈં મીલ મીલકે,
ક્લેસ હટે. દુઃખ ઘટે. તેહારા કષ્ટ ઘટે તેરે પલ પલકે.

દુહા.

ચોપ૦—રૂષી વસીષ્ટ માહારાજ બડે હૈં આરજુમે આનેકે ખડે હૈં.
ઈંદર—અછા અય ચોપદાર બોલાવો. અધરભાવસે ઊનકો લાવો.

ચોપ૦—ઓહત ખુબ માહારાજ.

 રૂષી વસીષ્ટ આયે હૈં મેહેરબાં નીગા કીજીએ દીલસે કદરદાં

વસીષ્ટ—સુખી રહો ઈંદ્ર માહારાજે, કાસ તેરા સબ જગમે બાજે.

ઈંદર—વસીષ્ટ રૂષી દેવતા આય હૈં, સભામે ક્યા શોભા લાય હૈં.

ચોપ૦—વિશ્વામીત્ર રૂષી અડભંગી આય હૈં માહારાજ વો જંગી.

ઈંદર—વિશ્વામીત્ર તસલીમ હમારી, પોહોંચે તુમકો અય સુખધારી.

વિશ્વામીત્ર—ઈંદર અબ કલ્યાણ હો તેરા, રાજી તુઝસે હય દીલ મેરા.

ઈંદર—અચ્છા અય રૂપીયો તુમહારે આનેસે મૈં બહોત ખુશ હુવા અબ હમ તુમ મીલકર ઇશ્વિરકી પ્રાર્થના કરેંગે ચલો ચલો.

(તર્જ—આદેશા તુને મુજકો બનાયા.)

ભૌસાગરસે તારો પ્રભુ મોકો ભૌસાગરસે તારો,
ભોસાગરમે પાંચ મકર હએ તુમબીન કોન હમારો.
તુટી નાકા નાહી ખેવયા ના કોઈ ખેચન હારો.—ટેક.
શ્રીકૃષ્ણનને કંસકો મારાં સંકાસુર ગયો હારો,
બાનાસુરકાભી નાસ હુવા સબ દલ રાખશોંકુ પછાડો.—ટેક.
બલદેવે તુ જીસકો ચાહે—જીસકુ ચાહે ગીરાએ.
તુજબીન કોઈ નાહી હમારા—હમરી ઓર નીહારો.—ટેક.

ઈંદર—વિશ્વામીત્ર રૂપી હો ગીયાની—તપ કરનેમે હો લાસાની.
સુરતમેસબ રાજોંકે રાજા—તીન લોગમે બાજે બાજા.
રૂષીપના મીલાને ખાતર—રાજ સભા તુમ છોડે એકસર.
જુગપે જુગ અબ ગુઝરા સારા—બંદ હોકર દુબારા.
માહાપરજ્યા હો ગએ ગ્યાની—મેરૂ પરબતકી ગુપામે ધ્યાની.
આહા માહા આતમા હર કહેતે હો—સમાદમે બૈઠે રહે તેહો.

વિશ્વા૦—હોહો ઇંદ્રિ તેરા રાજ હર મનુસકા સુધારા કાજ દેવ પરીયોંકી પર વરશકા ધ્યાન—તેરી સક્તીકી દહેશતકી શાન મગર કપટી ઔર નીચસે બચે રહો. ઇંદિર તું સબ તરાંહ સુખી રહો.

ઇંદિર—વિશ્વામીત્ર તુમારી દેહીમે ઇશ્વિરકી સક્તી હયે ઇસિ લીએ તુમ સબ જગમે ફીરા કરતે હો. તુમસે એક જાએભી બાકી ન રહી ભલા કહોનો પૃથ્વીપર સબસે બડા ધર્માતમા રાજા કૌનસા હયે જેન કભી ખોટા કરમ ન કીઆ હોગા ઔર જુઠ ભી ન બોલા હોગા. અદલો ઇનિસાફસેભી કભી આડા ન ચલા હોગા.

વશિષ્ટ—અજી દેવ પતી આયસા તો અજોધ્યાકા રાજા હરીશ્ચંદ્ર હયે. લડાઇમે બલવાન-હમેશા મનમે ધરમ ધ્યાન વીધ્યામે સમપુર્ણ ચાર બેદ અઠરા પુરાન બરઝબાન-ધરમ ધ્યાનમે હતીમતાઈ—કુરબાન. મનસ સુરતીકે નેમસે કભીભી ઊલટા ચલા નહી હયે ઔર આજતક અપની ઝીંદગીમે કભીભી જુઠ બોલા નહી હયે. પૃથ્વીપર સબ રાજા ઊસ રાજા તપધારીકી બડી જાવ કરતે હયે ઔર સબ દેવતા રાજા મજકુરપર દયા કા ધ્યાન ધરતે હયે. ભગવાનકીભી બડી કુરપા હયે.

ઇંદિર—હો હો એ ક્યા એસા રાજા હયે. મયે આપકી બાત સુનકર બોહોત રાઝી હુવા.

વશિ૦—બીરબલકો રક્ષણ કરના ઔર દુષ્ટ પાપીકો શીક્ષા કરના એસે કામોમે હમેશા ચાલાક રહેતા હયે. હઝારોમે વો એક મેરા ચેલા હયે.

ઈંદ્ર—સચ બાત હય ઐસા રાજા અપના ચેલા હોનેકે લાયક હય. ઔર સબ રાજાઓં કો ભી ચાહીએ કે હરીશ્ચંદ્રકી ચાલ ચલે.

વાસોખ્ત.

વિશ્વા૦—વાહ ક્યા ખુબ જો ભુલાહય તુ ઈન બાતોંપર
તુને સબ જાન લીયા બાતેં એ રાજા ઈંદર
હરીશ્ચંદ્ર ધાતકી જુઠા હય અધર્મા એકસર
છલ કપટ દીલપો હય ઔર દુષ્ટ જબાં આઠો પહર
વસીષ્ટને ચેલેકી ક્યા ખુબ બડાઈ કીહય
દુષ્ટીકર દુર બયાં સારી ભલાઈ કી હય
વાહ ક્યા ખુબ વસીષ્ટ ચેલેકી કીરતી ઈજહાર
આપનેકી હય બયાં હય વો સરાસર બદકાર
આપની કીરતીકો બડાતા હય બડા હૈ હુશીઆર
રૂબરૂ દેવોંકે યે બાતમે કબ હય આધાર
વાહ ક્યા ખુબ વસીષ્ટ ઢંગ નીકાલા તુમને
ગેન બાતોંકા બનાકર જો ઊછાલા તુમને.

વારોખ.

વશિ૦—વિશ્વામીત્ર તુમારા હય યે નાલાયેકી પન
બહેકીં બાતેં ન કરો ઔર ન નીકાલો એકથન
કમ નસીબી યે તુમારી હય નહી ઠીક ચલન
એ કપટ પન હય બુરા ઔર બદીકે લછન
એ જબાં આપકી જુઠી હય જલા ખાક કરો
વરન બદગો ઇસે તુમ અપની જબાં પાક કરો
જુઠી બક બક જો નીકાલી હય અયનાદાં ક્યુંકર

જો કીયા તબ વો તેરા સારા અકારત એકસર
બડા ધર્માત્મા હય મેરા ઓ હરીશ્ચંદર
તુને બે આબરૂ સમજા હય ઓ કૌષલ ગૌતર

વાસોખ્ત.

વિશ્વા૦—વસીષ્ટ અધર્મે જો હોનેસે ધરમ ધ્યાન નહીં
જુઠ જો હોતા હય સચપનકા ઊસે ગ્યાન નહીં
હરીશ્ચંદ્ર હયગા કોધરમી મેરા તુફાન નહીં
જો કે રક્ષન કરે નીર બલકો યે કુછસાન નહીં
ઈતિને ધુસ્સેમે કયું આયા હૈ વસીષ્ટ નાદાં હય
જુઠ સબ તુઝમે સમાઈ હય તુ એક હૈવાં હય

વાસોખ્ત.

વશિ૦—વીશ્વામીત્ર તેરી બાત યે હય કપટી સારી
બેદકી જુટાહી હોતા હય બડા મકારી
જુટ કહેનેકી તેરી ચાલ એ હય હરબારી
ઈસિમે આપની રકો ઉડાવેગા બોહતસી ખ્વારી
ચંદ્ર સુરજકા ભી અસ્થાન બદલ જાવેગા
પર હરીશ્ચંદ્ર ન જુઠા હો નીકલ જાવેગા

વાસોખ્ત.

વિશ્વા૦—અરે ચલ દુર હો જુઠા વો હારીશ્ચંદ્ર હય
તુભી જુઠા હય વસીષ્ટ નામ તેરા બદતર હય
દેવોંકી હય યે સભા ઈસિમે તુ બદ અખતર હય
નીચ માનુસકા નહી કામ સભા અંદર હય
મેરી સકતી કા અગર બલ જો તુ આજમાવેગા
હોકે બે આબરૂ આખરકો તુ પસ્તાવેગા

વાસોખ.

વશિ૦—વીશ્વામીત્ર અધર્મા હય તુ યે બાતેં છોડ
તુ સીઆલ હોકે જો કરતા હય ભલા શેરસે હોડ
ચુપ રહે નાદાન ના આબ સરકો તેરે દાલુંગા તોડ
મગજમે તેરે હય બદ મસ્તી ઓ સબ દાલું ફોડ

વાસોખ.

વિશવા૦—જુઠ બાતે ઓ સમાઇ હય ઓ મશતક તેરા
ફુટ હો જાવેગા એકદમમે ઓ ચુરા ચુરા

ઇંદર.—અજી દેવતાઓ જરા શાંત હો જાવો તુમ સરકે દેવતા બલવાન જબ આપસમે ટંટા લડાઈ કરેંગેતો ઇસિકા નીવાડા કોન કરેગા તુમમે હર એક મનનુકારકા મારા હય તુમારી અકારત ચાલકા ઇશારા હય રૂષી વસીષ્ટ રૂષી વીશ્વામીત્ર અપના અપના ધુસા નરમ કરો જન લોગોમે અપની હસી મત ગરમ કરો ચુપ રહો ચુપ રહો હરકા ધ્યાન ધરો.

વિશ્વા૦—ઇંદ્રિ તુ કયા યું જાનતા હય કે મૈ ઇસિકે ડરાનેસે ડર જાઉંગા અરે આયસે કીતને લોમડીઓંકો ઠીકાને લગાયા હું કયા ગૌકી દહેશતસે શેર ઝાડીમે છુપ જાતા હય.

ઇંદર.—અય રૂષીઓ મૈ તુમ દોનોસે કહેતાહું કે અબ જરા શાંત હો જાઓ અપના અપના ધુસ્સા હજમ કરો તુમ દોનોભી બડે સીયાને હો તુમમે કૌન જુઠાં કહા ઔર કૌન સચા કહા એ મુજકો બોલના લાયક નહી હય મગર ઇસિકા ઇનસાફ ઇસ તરહાં બેહતર હય યાને તુમ દોનો આપસમે શર્ત લગાઓ જો શર્ત જીતેગા ઓ સચા હોગા.

વશિ૦—અય રાજા ઈંદ્દિર તુમને જો કહા સો મુજકો કબુલ હય અગર જો મેરા ચેલા હરીશ્ચંદ્રકા કીસી તરહાં જુઠ બોલના સુભુત હો જાવે તો મૈને અપની જીંદગીમે જીતના તપ ઔર જપ કીયા હય ઉસકા સબ ફલ વિશ્વામીત્રકો દીયા જાવે એ કહેના મેરા સચ હય.

વિશ્વા૦—ઈંદ્દિર મૈભી તો લગાતાહું એહી શર્ત બડી
હરીશ્ચંદ્રસે છોડાઉંગા મૈ સબ બાત ખરી
દીન બદીન ચાલબુરી હો યે ન લે નામ હરી
જુઠ બોલા કરે ઔર સચ ન કહે એક ઘડી
ગર તફાવત હોતો જુગ જુગમે કીયા તપ મૈને
દુંગા આધા મૈ વસીષ્ટકો જો કીયા જપ મૈને
જો કે બૈઠીહય સભા કહેતાહું સબસે હરબાર
બાત રખના યે છુપાએ ન કરે કુછ ઇજહાર
આજમાએશ હો હરીશ્ચંદ્રકી દેખે સબ કાર
જુઠ કહેતા હય વો યા સચી કરે હય ગુફતાર
પાપ બીન ઔર ન કોઇ બાત કરેગા અછી
દેખો કીસતરહાંસે હોતી હય વષીષ્ટકી પછી

વશિ૦—અરે અચ્છા અચ્છા તેરે હમારે બીચમે ત્રીમુર્તિ બ્રમ્હા વિશ્નુ મૈસકી ગવાહી હય અરે વિશ્વામીત્ર તેરે મનમે જો આવેસો ઊપાઊકર મૈ ઊસમે બીલકુલ નહી પડુંગા તેરી રાહ દેખતે હુએ યહીં બૈઠ રહુંગા મગર તેરે મનમે કુછ શકશુબા આવે ઇસિલીએ મૈ બંધનમે રહેતાહું

ઇંદ્દર.—અજી હો. હો. ઇસિ કામકે અનજામદેનેમે દેર ન લગાઓ રૂષી વિશ્વામીત્ર તુમકો જો કરના હોસો જલ્દ કરો અભી વખ્ત હય (કહેના સીરપતી નોકરકો) અરે સીરપતી સીર-

પતી રૂપી વસીષ્ટકો તુ આપને એખત્યારમે રખ.

વિશ્વા૦—ઈંદ્ર અબ મૈ પૃથ્વીપર જાતાહું મગર મેરે કામમે કુચ્છ થોડીસી દેર હોગી.

(ઈતિનેમે જાતા હય).

(બાબ ૧ લા પરદા દુસરા) રસ્તા.

વિશ્વા૦—દેખોતો મૈ કોન હું અવલકા મૈ રાજા હું ઔર સબ રૂષીઓમે ભી મૈ બડા હું મૈને બોહતસા તપ જપ કીયા તબતો શીવનાથસે જોર ઔર બલ પાયાહું અગર મૈ જરા કોરોધમે આવુંતો સબ બર મંડકો જલાકર ખાખ રાખ કરદું અગર ઔરભી ચાહુંતો ત્રીમુર્તિ બ્રહ્મા વિશ્ણુ મૈસકો રોંધ ડાલું જો કોઈ મુજકો ત્રાસ દેવે વો આપના નાસ આપકર લેવે. જો મુજકો ખુશહાલ રખે ઊસકા મૈ પ્રતીપાલક કરૂંગા અબ વસીષ્ટકી ગરૂરી તોડના મેરા કામ હય વિશ્વામીત્ર મેરા નામહય. હરીશ્ચંદ્રકો જુદા બનાના ઔર હરએક ધારા તુડાના એ ક્યા બડી બાત હય યે મેરે આગે બોહત સહેલ હય યે કામ મૈ કરૂંગાહી કરૂંગા ન કરૂંગાતો મેરા નામ વિશ્વામીત્ર નહી હય.

(બાબ ૧ લા. પરદા તીસરા) દરબાર.

(પાત્રાકા નાચ અવલ ચોપદારકી બડી જાવ.)

ચોપદાર—જય જય. હરીશ્ચંદ્ર માહારાજકા બખ્ત કુશાદા દૌલત જીયાદા.

કંચની—(તર્જ—મેરેકો નીનદયા ન આવે તોરે બીનરે).

મોરા. મન લાગા તોરેપર બલ જાઊંગી.
તુંતો ભયો છતર સુધારી તોરી સુરત પીયારી.
સગરી જાન મોરી તોપેવારી વારી—મોરા.—

વિદુશક—વાહજી પ્રધાન તુમારા ધ્યાનતો પાત્રાને છીન લીયા. ભલા કહોતો તુમારા ચેહરા ક્યું ઊતર ગયા હય. શાયદ પાત્રાકા ધ્યાન તુમારે દીલપર ભર ગયા હય. બહેતર હય અબ ઘરકો જાઓ ઔર દીલ શાંત કરકે ફીર આવ.

પરધાન—અરે ચુપ ચુપ નાદાન યે નાદાની રાજ સભામે કરના તુજકો શરમ નહીં આતી.

વિદુ૦—પ્રધાનજી શરમ હયાકા ભી એક અસ્થાન હય જીસકે તીન નાક ઔર તેરા કાન હય તુમ રાજાકે સીધે હાથ હો જબ તુમારા ખ્યાલ બીગડ ગયાતો જાનો સભાકા તાલ બીગડ ગયા મગર મેઘ બરન ચંદ્ર મુખ કમલ નૈન એંજની માલ ઓઢેહુએ શાલ તાલપર તાલ દે રહી હય. ગોયા તુમારી જાન લે રહી હય ભલા ઈસિકો. રાજાસે કુછ ઈનામ તો દીલવાવો.

હરી૦—અછા અછા વિદુશક ઈસ પાત્રાકો હમને એક તોડા અશરફીઓંકા ઈનિઆમ દીયા અબતો ચુપ રહોગે વો યાં પ્રધાનકો ઈસી તરહાં શરમાવોગે.

વિદુ૦—બોહતખુબ મહારાજ.

પરધાન—ચેલેરી માહાપારા. માહારાજને તુજકો ઈનિઆમ દીયે હૈં ઈસિકી ઠઠોલીપર ક્યા ખ્યાલ કરતીહો ઘર જાઓ ઔર અનંદ કરો.

ચોપ૦—માહારાજ દો. વનવાસી આદમી બાહેર ખડે હુએ હૈં સભામે આનેકા હુકુમ ચાહાતે હૈં.

હરી૦—અછા ચોપદાર ઓ કૌનસે વનવાસી હે ઊનકો સભામે આને દો.

ચોપ૦—બોહત ખુબ માહારાજ.—(જાતા હય).

,, માહારાજ દયાલુ એ દોનો વનવાસી હાજીર હય.

હરી૦—અરે વનવાસી. તુમારે આનેસે મેરા દીલ બોહત ખુશ હુવા તુમ અબ કીસી બાતકી ચીંતા મત કરો. તુમારા સબ દુઃખ દુર હોજાવેગા જો કહેના હોસો મન ખોલકર કહો.

વનવાસી૦—માહારાજ વિશ્વામીત્રકો યગ્ન કરનેકા હય ઊસમે કઈ તોલે સોનેકી જરૂર હય ઇસિ વાસ્તે રૂષી મજકુર ને આપકે પાસ ભેજા હય ઔર કહા હયકે આપ જરૂર દોગે મગર જવાબકા તલબગાર હય.

હરી૦—હાં હાં કાહેકો નહી દુંગા જીતને તોલે સોના વીશ્વમીત્રકો જરૂર હો ઊતના યહાંસે બેખટકે લે જાવે.

દુહા.

ઐસા તપેસરો હયયો ગ્યાની કીયા જગતકો ત્યાગ
ઊસને માગા સોના મુજસે બડેહૈ મેરે ભાગ

ઐસે તપ ધારીકો આસરા દેના રાજાકા ધરમ હય જા ઓ ઔર હમારા સંદેશા સુનાઓ.

વનવાસી.—અછા માહારાજ આપકા સંદેસા હમ વીશ્વામીત્ર રૂષીકો જા સુનાતેહેં મગર ઓાભી ચંદ અરસેમે આપસે મુલાકાત કીયા ચાહતે હય.

હરી૦—બોહત ખુબ જાઓ.

,, પરધાનજી વીશ્વામીત્રકો સોના દેના જરૂર હય.

પરધાન.—અછા માહારાજ આપકી મરજી હમ સબતરહા ફરમા બરદાર હય.

ચોપ૦—માહારાજ વીશ્વામીત્ર રૂષી દરબારમે આયા ચાહતે હય.

હરી૦—અછા ચોપદાર વીશ્વામીત્રકો બોહત માન પાનસે સભામે લાઓ.

ચોપ૦—આયે વીશ્વામીત્ર પીયારે રાજા હરીશ્ચંદ્રકે દુવારેં.
સુરત ભોલી બાત હટોલી ઓ અડભંગી ચાલ બીચારે.

હરી૦—આપકો મેરા વંદન પોંહોચે સદ સલામી બરનન પોંહોચે.
બેઠો આસનપર માહારાજા સારી સભાકો દરશન પોંહોચે.

વીશ્વા૦—હરીશ્ચંદ્ર તેરા કલયાણ કલયાણ હોવે.

હરી૦—મહાંત વીશ્વામીત્ર યગ્નકે પવીત્ર કામકે વાસતે આપ મેરે પાસસે સોના ચહાતેહો મૈ બોહત ખુશહું દાન દેના બોહત બેહેતર હય ઉસ સીવા આપ સરકે રૂષી મેહેરબાન મેરે દરબારમે આવે ભલા ફીર મેરા ભાગ કયું ન ખુલ જાવે?

વીશ્વા૦—હરીશ્ચંદ્ર તુ દાન કરનેમે રાજા હય તો તેરે કામકી ભી કાર સાજી હય.

હરી૦—વીશ્વામીત્ર રૂષી માહારાજ આપકો કીતને તોલે સોનેકી જરૂર હય.

વીશ્વા૦—અરે હરીશ્ચંદ્ર મૈ જીયાદા લેકર કયા કરૂંગા ફકત એક માનુસ હાતીપર બૈઠકર ગોફનકા ગોલા ચલાવે ઓ જીતના ઉંચા જાવે ઉતના સોના મીલનેસે સબ કામ હમારે પુરે હો જાવે મગર ઓ સોના ફીલહાલ જરૂર હય.

હરી૦—અચ્છા વીશ્વામીતજી મૈ અભી તજવીજ કરતાહું (કહેના પ્રધાનકો) સત્ય કીર્તી પ્રધાનજી યહાં જલ્દ એક હાથી સબસે ઉંચા લે આઓ ઔર ઉસપર એક આદમીકો ચડાકર ઉસકે હાથમે ગોફન દો ઔર આપના ખજાના ખોલો.

સત્યકીર્તી.—માહારાજ મૈ આભી જાતાહું ઔર ભંડાર ખોલતાં હું (ચોપદારકો કહેના) ચોપદાર અપની ગજ શાળાસે એક હાથી બોહત ઊંચા લાવ.

ચોપ૦—બોહત ખુબ જાહાંપના.

(ચોપદારકા જાના).

વીશ્વા૦—હરીશ્ચંદ્ર સબર કર સબર કર દાન ધ્યાન કરનેમે તુજમે બોહત ભોલાપન હય યે દેખકર મૈ બોહત ખુશ હુવા મગર યગ્ન સમારંભ કરનેકો થોડી દેર લગેગી ઐસા મુજકો માલુમ હોતા હય ઇસ વાસ્તે જબતક સોના તુ અપને પાસ રહેને દે.

હરી૦—અજી રૂષીમીત આપ ખાતીર જમા રખો જો તુમારી ઐસી મરજી હો તો મૈ આપકા સોના અપને એખત્યારમે રહેને દેતાહું જબ આપ તલબ કરોગે ઉસીવખ્ત હાજર કરૂંગા.

વીશ્વા૦—હરીશ્ચંદ્ર સચ હય તેરે મોઆફીક સખાવત કરનેવાલા કોઈ નજર નહી આતા જીન્નો ઇનસાનમે કોઇ તેરી બરાબરી નહી કર સકેગા તુને સબ મેરી મરજી સંભાલા ઔરભી યેકીન હય કે સંભાલેગા મગર આન રખકર રીત• કે મોઆફીક દાન ધરમ કરના ચાહીએ.

હરી૦—વીશ્વામીત્રજી તુમારા કહેના બજા હય મગર જો યહાં હાજીર હય ઉનકે સામને મૈ કૌલ દેતાહું કે વીશ્વામીત્રજી કા સોના મેરે એખત્યારમે હય જબ રૂપી મજકુર તલબ કરેંગે મૈ વો સોના ઉસી વખ્ત હાજીર કરૂંગા.

વીશ૦—અચ્છા હરીશ્ચંદ્ર અબ મૈ જાતાહું.

હરી૦—અચ્છા માહારાજ દયા ફરમાઇએ.

(બાબ ૧ લા, પરદા ચૌથા) રસ્તા.

વીશ૦—અબ મુજકો બરાબર યેકીન હય કે હરીશ્ચંદ્ર મુકરર મેરે દામમે ગીરફતાર હો જાવેગા દેખોતો ઉસકો અપને તાબેમે લાનેકે લીયે કૈસી તદબીર જમાતાહું યાને જો ખેતી બાડી ઉસકે સરહદમે હય ઉસકો વૈરાન કરનેકે લીયે જંગલી જાનવરા ચરીંદે દરીંદે ભેજકે સત્યાનાસ કરવા દાલતાહું પીર દેખુંતો આગે ક્યા હોતા હય.

(બાબ ૧ લા. પરદા પાંચવા) દરબાર.

હરી૦—(પ્રધાનજી અપને કીશવરકી રાહોરસમ કીસ તૌરપર હય.

સત્ય૦—માહારાજ અબતક તો પરમેશ્વરકી મહેરબાનીસે ઔર આપકે યેક બાલકે જોરસે અનંદ અનંદ હય.

(ઇતિનેમે કીસાન લોગોંકા રોતે હુએ આના.)

કીસાન—જય. જય. હરીશ્ચંદ્ર માહારાજ ફરીઆદ ફરીઆદ.

હરી૦—અરે રાજ ભકતો કીસાનો કહોતો તુમકો કીસને દુઃખ દીયા હય જો કે એૈસે શોકમે પડેહો ક્યા ઠાકુરોને સુલહામે કુછ ભંગતો નહી કીયા યાતો મેરે અધીકારોંને તો નહી સતાયા યા કુછ બારીશ ન હોનેસે કીસ્તકારીમે નુકસાન તો નહી હુવા જૈસા હાલ હુવા હો. વૈસા. સાફ સાફ બયાન

કરો. મૈ તુમારી બંદોબસ્તી કરનેમે કમી નહી કરૂંગા.

કીસાન—માહારાજ સરકાર નામદારકી ખીદમતે આલીમે હમારી યે મારૂજ હય કે કઈ રોજસે જંગલી જાનવરાં ચરીંદે દરીંદે ગોલકે ગોલ આતે હય. ઔર હમારી ખેતીઓંકો સત્યાનાસ કરજાતે ઊનકે દફા હોનેકો હમ બોહતસી તજવીજ કરતે હૈં મગર કુછ બન નહી આતી ઈસ લીયે ખીદમત ફૈજ દરજતમે ઊન મુજીઓંકી દફા હોનેકી તદબીર ચાહતે હૈં હમારી માલમતા જો કુછ હયસો કીસ્તકારી હય.

હરી૦—અય દીન દયાળ તેરે હાથ હય જગતકા રજપાલ શાયદ મેરેસે કુછ પાપતો નહી હુવા હય જીસકે બસબબ મેરી રયાયા દુ:ખમે મુબતેલા હય અય દીનાનાથ મેરી ગુનાહોંકો માફ કર ઔર મેરે મુલ્કકો તુફાન શૈતાનસે સાફ કર. અરે કીસાનો તુમ કુછ અંદેશા મત કરો ઈસ નુકસાનીકે બદલેમે દો બરસકા માહાસુલ મૈને તુમકો માફ કીયા હું ઔર ઊન મુજી જાનવરોંકી દફાકીભી તદબીર કરતાહું પ્રધાન સત્યકીર્તિ અપને શેહેરકે શીકારીયોંકો જલ્દ જમાકર લાવ.

સત્ય૦—બોહત ખુબ માહારાજ—(વીદુશકો કહેના) અરે વીદુશક જલ્દ જા ઔર સબ શીકારીયોંકો જમાકર લા.

વિદુ૦—બોહત ખુબ માહારાજ.

હરી૦—પ્રધાનજી દેખોતો. યે કૈસી બલા નાજીલ હુઈ હય આજતક અપની રીયાસતપર ભગવાનકી નીહાયત નવાજીસથી કભી બાદેખીજાં કા ઝોકા નહી લગાથા—મગર માલુમ નહી

હોતા હયકે ભગવાનકા અપનેપર ઇતિના કોપ ક્યુંકર હય.

સત્ય०—માહારાજ સરતાજ મૈ ખુદ પરેશાન હાલહું આપકો ક્યા જબાબ દું ભગવાનકી મરજી મગર સબરકો કામ ફરમાવો ઔર ભગવાનકે તરફ રૂજુ હોકર સર ઝુકાઓ ઓ સબ અનંદ કરેગા—(ઇતિનેમે વિદુશકકા શીકારીયોંકો લેકર આના).

વિદુ०—માહારાજ એ શીકારીઆં જવાં મરદો હજીર હય.

હરી०—સત્ય કીરતી મૈ શીકારીઓંકો લેકે સહેરાં નવર્દ હોતા હું તુમ પીછેસે રાનીકો સાથ લેકર આઓ ક્યુંકે મુદતસે રાની મજફુરકો સએરાં દેખનેકા બડા ઇશિતીઆક હય.

(બાબ ૧ લા. પરદા છઠા) રસ્તા.

(જાએંગે હમ જરૂર) એ તર્જ.

લશકર—મીલકે હમ સબ યાર. હાથ લે ઔજાર
પહેલવાં પહેલવાં. લેવે સબકો માર.
હો. મરમર મર મુરદાર. ૧
મારો અબ જરૂર. કરો મત કસુર.
જાનવર. જાનવર. દેખો રનસુર.
ઓ કરકર કરતાર. ૨

(બાબ ૧ લા. પરદા સાતવાં) જંગલ.

(જંગલી જાનવરોંકા આના).

હરી०—શીકારીઓં દેખોતો વે જાનવરાં કૈસે શોરો ગુલ કરતે. આતે હૈં તુમ આપની ચાલાકીસે અપની જવાંમરદી મુજકો બતાઓ. ભાલા ઊઠાઓ યા બાન ચલાઓ કમાન ખેંચો

યા જાલ બીછાઓ કુછભી કરો. મગર ઇન જાનવરોંકો જાનેમત દો સબકો હલાક કરદો.

શીકારી—બોહત ખુબ માહારાજ આપકે યેક બાલકે જોરસે હમ અભી સબકા કામ તમામ કરદાલતે હૈં.

(શીકારીઓંકા જાનવરોંકા મારના આખીર સબ જાનવરાં મારે પડે ફકત દો જાનવરાં બચકર વીશ્વામીતકે પાસ વાસ્તે ફરીઆદીકે ગયે.)

(**બાબ ૧ લા, પરદા આઠવા**), આગલા જંગલ.

વીશા૦—હા હા મૈને કીસાનોકી ખેતી નુકસાન કરનેકે લીયે બોહતસે જાનવરોંકો રવાના કીયાહું યેકીન હય કે સબ ખરાબા કરકે ચંદ અરસેમે આવેંગે ઔર હરીશ્ચંદ્ર રાજાકા સત તોડાવેંગે.

જાનવર.—(રોતે હુએ આના) અરે વીશ્વામીત ફરીઆદી ફરીઆદી બડા ઘાત હુવા યાને તુમને અજોધ્યાપર હમ સભોંકો રવાના કીયેથે મગર ઉન સબોમેસે હમ દો હૈવાન બચકર આયે હયં ઔર સબોને જાન ગમાયે હયં હરીશ્ચંદ્ર રાજાને સબકા નાસ કરદાલા હય તુમારે ખૌફ઼ા રજાકો કુછભી નહી સંભાલા હય.

વીશા૦—હો હો ક્યા ઐસાહુવા ભલા ભલા કુછ અંદેશા નહી તુમ સબર કરો દેખોતો અબ મૈ દુસરા ચમતકાર કૈસા ચમકાતા હું (યે કહેકર મંત્ર પઢને શુરૂ કીયા).

,, (મંત્ર) હનમત જોગી ભૈરા બીરોગી પીયાદા નાગ દેવીયા આગોરીયા ભાગ જાહાં તાહાં ભેજુ વાહાં તાહાં લાગ આવ આવરે અપસરા હુસ્ન દીખલાવરે અપસરા દીલકો

બીરમાવરે અપસરા હરીશ્ચંદ્રકો લુભાવરે અપસરા તલ-
પત બીર તપે સરીર દુશમનકી છાતી ચીર ગુરૂકી સકત
મેરી ભગત પુરી મંત્ર ઇશ્વિરી વાચા. (યે મંત્ર પડતેહી
દો અપસરા નમુદ હુઈ.)

અપસરા.—વીશ્વામીત્ર સ્વામી હમ દાસીઓપર મેહેરબાની ફરમાનેકા ક્યા બાએસ હય જો અજ્ઞા હો સો બયાન કરો.

વીશ૦—અજી કુંવારીકા તુમકો ગાના નીરમલા ઔર નીરત કલા ઔર ઓહુસ્નો જમાલ દેઊંકે તુમારી સુરત સીરત પર કસમ રઘુબરકી કોઇ બરા બરી ન કર સકે દેખો તો હરીશ્ચંદ્ર રાજા જંગલમે ડેરે દીયે હુયે બડી આન બાનસે પડા હય વહાં તુમ જાઓ ઔર ઉસકો શીરીં ગાયન સુના કર ઉસકે દીલકો માયલ કરો જબ વો રાજી હોકર તુમકો ઇનામ દેને ચાહેતો તુમ ઉસકે રાજકા રૂપેરી છત્ર તલબ કરના અગર વો ઇનિકાર કરે તો ઉસકે દીલકો હર-એક જતનસે અપને બસમે લાના.

અપસરા—બોહત ખુબ વીશ્વામીત્ર સ્વામી હમ આપકા હુકુમ બસરો ચસ્મ બજા લાવેંગે.

(બાબ ૧ લા, પરદા ૯ વા) છાવણી.

(હરીશ્ચંદ્ર પલંગપર સોતે હુએ નજર આના ઔર તારામતી પંગાતીપે બૈઠી હુઇ દીખલાઇ દેના ઔર હરીશ્ચંદ્ર નીંદસે ચોંક પડકે તારામતીસે કહેને લગા.)

હરી૦—અય પ્રીયા દીલ રૂબા મુજકો બોહત ખરાબ સપન પડા હય જીસકે સબબસે દીલમેરા ઘબરા ગયા હય આહા પરમેશ્વર રઘુબર અપને દાસકી મદત કર ઔર **સબ રંજો બલા રદ કર.**

તારામતી.—અય ગુલે ગુરજાર મેરે તનજાનકે આધાર તુમ ક્યું હો ઇતને બે કરાર ખ્વાબો ખીયાલકા ક્યા હય એતેબાર ભલા અપના સપના બયાન તો કરો માહારાજ ધરમરાજ જીસને કભી કીસીકો તકલીફ ન દીયા હોગા ઉસપર દુ:ખ કીસતરહાં પડેગા.

હરી૰—અય મેરી જાનેજાં મેરા સપના બદ ગુમાં બોહત બુરા હય તેરે આગે કહેનેકો મુજકો બડા અંદેશા માલુમ હોતા હય માલુમ નહીકે ઉસકા ક્યા અનજાંમ હય મેરે ફાહામમે નહી આતા.

તારા૰—અજી પ્રાણપતી જબ સપનેકા ભેદ આપકે ધ્યાનમે નહી આતા તબ મુજ નાકીસુલ અકલકે ક્યા ખીયાલમે આવેગા ઇસલીયે અપને પ્રધાન અરસ્તુ જમાનકો તલબ ફરમાવો ઉસ્સે સપનેકી તાબીર બખુબી માલુમ હો જાવેગી.

હરી૰—ચોપદાર સત્યકીરતી પ્રધાનજીકો જલ્દ બુલા લા.

(ફીર હરીશ્ચંદ્રને રાનીસે યે કહેના.)

અય પ્રીયા તુમને સચ કહી અપના પ્રધાન બડા ગ્યાની લાસાની વીધ્યાવાન બાશાન હય યેકીન હય કે સપનેકા ખુલાસા ઉસસે બખુબી હો જાવેગા.

ચોપ૰—માહારાજ પ્રધાનજી તશરીફ લાતે હૈં.

હરી૰—અજી સત્યકીરતી આજ રાતકો બડા ખરાબ સપન પડા હય ઉસકા ભેદ કુછ મેરે ધ્યાનમે નહીં આતા હય ઉસકી તાબીરકા ખુલાસા કરનેકે લીયે માહારાનીકો તુમારી યાદ હુઈ હય.

સત્ય૦—માહારાજ મેરી અદના અકલ જહાંતક પોંહોચેગી વાંહાં તક ઉસકા રાજ બયાન કરનેમે આવેગા.

હરી૦—સત્યકીરતી સુનો યે મેરે સપનેકા બયાન હય યાને મેરે બાપ મરહુમકી ગાદીપર મૈ ગાદી નશીન હુવા ઔર ફીર મૈને પાંચ ઔરતેં અપને લગનમે લાયા ઉન પાંચો- મેસે લગન હોતેહી એક સ્ત્રીકો એક જોગીકે હવાલે કીયા ઔર દુસરી મેરી ના ફરમાની કરકે પહેલેકે સાથ ચલીગઈ ઔર તીસરી કહીં ભાગ ગઈ ચૌથી અંધી હોકર ત્યાગ ગઈ ફકત એકહી મેરે હમરા રહી ઈતનેમે અચાનક મેરી આંખ ખુલ ગઈ.

સત્ય—(બીચાર કરકે કહેના)

(તર્જ—કુવર કનાઈ મારો લાડકો.)

માહારાજ સપના તુમારાયે : દીલ કરે હય ખરાબ.
છાતી મેરી ફટગઈ અબ : બંદ હય સબ જવાબ. ૧
તાબીર ઈસિકી સુનાવું મૈ : આંસું બરસાય કર
છાતીકો હાથોંમેં લેકે થામ : સુનો ગમકી કીતાબ. ૨
પહેલી જો આવરત અજોધ્યા હય : સલ્તનત યે તમામ
છીનેંગા તુમસે રૂષી એક : છીન લેગા ખેતાબ. ૩
ના ફરમાં હુઈ હુકુમત : સબકો વૈરાન કર
તીસરી જો ભાગી હય ઔરત : સચ દીલકા ગુલાબ. ૪
તારામતીકી જુદાઈ : વહાં યે હો જાવેગી
ઔર જો અંધી હુઈ સો : હય વો લડકા નાયાબ ૫
રાજ કુવરજી છુટેગા : રાજ લુટ જાવેગા
સાથ રહેગી સત્યતા : પ્રીતી વંતી જનાબ ૬

"મરકુમ" ક્યા બલાઆઈ હય : દીલ જલાયા શીતાબ
કૈસા યે આયા અચાનક : હમપો રંજો અજાબ ૭

(પરધાનને ભગવાનકે તરફ રૂજુ હોકે કહેના.)

હો હો પ્રભુ ક્યા હમારે રાજા મહારાજકે નસીબમે એ કુછ કલેસ લીખા હય અય દીનદયાલ બીપનકો ટાલ હમારે રાજાકો હમેશાં રખ ખુશહાલ તેરે હાથ નજાતકી ઉમીદ હય હમારી વીનંતી કબુલ કર.

તારા૦—અય પ્રાણપતી જબ આપને કીસમતકી એસી ગતી હય તો હજારો તદબીર કરનેસે ઔર ફીકરોઅંદેશેસે ક્યા હો સકતા હય જૈસી ભાગવતકી મરજી ઉસપર ઈનસાનકો રાજી રહા ચાહીએ માહારાજ મનુસ પ્રાની પાણીકા બુડ બુડા હય આજ હય ઔર કલ નહી હય ઉસકા ક્યા એતેબાર હય મગર હીમત છોડા ન ચાહીએ મીસલ મશુર હૈ હીમતે મરદાં મદતે ખુદા ઉસકે અમરપર શાકીર રહા ચાહીયે સુખભી ઉસને દીયા હય ઔર દુખમેભી ઓહી મદદગાર હય અય પ્રાણનાથ અપને સત ગુનકો હમેશાં બેકલંક રહેનેદો ઉસકો આતશે મુખાલીફ કી આંચ બીલકુલ મત લગને દો દેખો પ્રાણતો એક પાનીપરકા હુબાબ હય મગર પ્રીતી ઉસકી માનીંદ આફતાબકે હય ઓહી અમર રહેગી.

હરી૦—અય પ્રીયા આફરીન સદ આફરીન તેરી અકલપર હય તેરી બાત બસદ ખુબ મરગુબ હય.

ચોપ૦—માહારાજ દો અપસરા બાહેર ખડે હૈં ખીદમતમે કુચ્છ

ઇલિતેમાસ રખતે હૈં.

હરી૦—અરે ચોપદાર યહાં અપસરા કાહાંસે આઈ હય યે ક્યા ભેદ હય ભલા આને તો દો. રૂબરૂ આનેસે હાલ માલુમ હો જાવેગા.

ચોપ૦—બોહત ખુબ માહારાજ (ચોપદાર જાના) માહારાજ સરતાજ યે દોનો અપસરા હાજીર હુઈ હય.

હરી૦—અય નાજનીઓ કહોંતો તુમારા આના ઇસ જંગલ બીયાબાનમે કીસતરહાં હુવા હય મુફસીલ અહાવાલ બયાન કરો યહાંસે ના ઉમીદ ન જાઓગી.

અપસરા—માહારાજ હમારા ગરીબ ખાના સામનેકે પાહાડકે તલે બોહત નજદીક તર હય. આપકા ઇસ્મ બા મુસમ્મા સુનકર ખીદમતમે અરજ લાયે હૈં અય દયાલુ રાજા તેરી દયા મયા પર હમારી આસ લગ રહી હય ઔર તેરે હુસ્નો જમાલપર ફરેફતા હોકર ઊમીદવાર આયે હૈં અય રાજા હમ અધીન સ્ત્રીઓપર બક્ષીસકી નજર રખ હમ દોનો કસબ નાચ ગાનેકા બોહત અછી તરહાં જાનતે હૈં હુકુમ હો તો અપને હુનરકો જાહેર કરેં.

હરી૦—અય નાજનીઓ પંડીત લોગ બયાન કરતે હૈં કે સ્ત્રીઆં શૈતાનકે અવતારસે હૈં ઊનકે નાજોગમજે ઔર મોહની રૂપ સરૂપ પર અકસર મરદ કા દીલ મોહ હો જાતા હૈ સીવા ઊસકે ઔર કુછ નહી ભાતા હય શાયદ ઊનકો તુમ લોગોંકે મોહની અવતારસે ડર લગતા હોગા મગર મેરે લીયે કુછ અંદેશા નહીં હય. મૈતો તુમારા ગાના સુનનેકો બહોત રાજી હું અછા અપના હુનર જાહીર કરો.

અપસરા—બોહત ખુબ માહારાજા મુલાહેજા ફરમાઈએ.

(મૈ જગાયે હરરી રામ) યે તર્જ.

દીલ લગાઓ વારીરે રાજા મોરી માનોરે ટેક.
હરીશ્ચંદ્ર રાજા હમ તો તેરી દાસીરે
વીનતી કરતહય માનો બીર્જ બાસીરે ટેક.
મોહેની મુરત રાજા તુમ હારીરે
મોહી તુમપર યે જાન હમારીરે ટેક.
ધરમ સખાવત સમપુરન રાજારે
તીન લોગમે બાજે બાજારે ટેક.
મુ માગે હમ. બક્ષીસ પાવેરે.
હરજાપર ગુન તેરા ગાવેરે. ટેક

હરી૦—વાહ વાહ ક્યા ખુબ ક્યા ખુબ અબ તુમ જીયાદા મેહનત મતકરો હમને જાનલીયા તુમને નાચ ગાનેકી અછી તાલીમ પાઈહિ ઉસ્તાદને તુમકો અછી કલા સીકાઈ હય પ્રધાનજી ઈન સ્ત્રીઓંકો બોહત અછા પોશાક ઈનઆમ દેકે રૂખસતકરો.

અપસરા—માહારાજ આપકી ક્યાસે હમકો પોશાકકી કુછ ટોટ નહી હય ઔર જગતકી આસીઆઓંસે કુછ ખોટ નહી હય મગર માહારાજ રાજપતી જીસ રૂપેરી છત્રકે નીચે બૈઠકર રાજ કરતા હય વો છહત્રકો ઈનાયત હો તો બડી નવાજીસ હોગી.

સત્ય૦—અય અબલાઓ જો તુમ તલબ કરતેહો વો તુમકો કીસ તરાં દીયા જાવેગા જરા ગૌર તો કરો વો તો રાજપનેકા એક નશાની હય યે તુમકો બખુબી માલુમ

હય યે કુછ તુમહારા માંગના નહી ફકત એક શરારત હય તુમને બડા ગુનહા કીયા હય તુમારે અદન્યપનકેલીયે તુમકો માફ કરનેમે આતા હય જો મીલતાહોસો લે ઔરચલે જાઓ.

અપસરા—અછા મહારાજ આપ છત્ર નહી દેતેહો તો હમ આપકે પરેમ ગતીકે ભુકે હય હમારે તનમેભી આગ માનીંદ હોરીકે સુલગી હુઇહિય ઉસપર વીસાલકા બારીશ બરસાકે બુજહાદો તો ઐન મેહેરબાની હય.

સત્ય૦—અરે દુશમનો ઐસા માહા પ્રતાપવાન મેહેરબાન રાજાકે રૂબરૂ બેહુદા જબાન નીકાલતી તુમકો શરમ નહી આતી હય જરેસીમ જવાહેરાત પોશાક કી કુછ કમી નહી હય મગર નાલાયેક સુખન નીરતીક વચન કભી મનજુર હોનેકા નહીં.

અપસરા—માહારાજ હમારી મેહેનત કે બદલેમે હમને એક અદના બક્ષીસ માંગાઓ તો આપ દે ન સકે ઇસિપરસે સાફ માલુમ હોતા હય કે આપકે મનમે ધરમ ધ્યાન બીલકુલ નહીં હય હમનેતો સુનાથા કે આપ સખાવતે દરીયાકે દુરરે બે બાહા હો મગર જાય તાજુબ હય કે હમ ગરજવાન સાયેલ ગરીબ સ્ત્રીયાંકે દેનેમે બે પરવા હો અગરચે આપ બડે ધનવાન હો મગર સખાવત કે રાહસે દરકીનાર હો. દુસરે જનમમે આપ બોહત સીક્ષા પાવોગે માલુમ નહી કે તુમહારે પ્રધાનકી શરારત હય યા તુમારી હરકત હય તુમારા ખરાબ પન હમકો બોલના બડા આજબ હય.

હરી૦—અરે કોઈ હય ઇન દોનો અજલાફોંકો મેરી સભાસે નીકાલ દો (પેહેરે ગીરોને ઊન દો અપસરાઓકો હકાલ દેના ઔર ઊનકા રોતે હુવે જાના.)

સત્ય૦—માહારાજ ઊન ઔરતોંમે તમામ નાલાએકી પન ભરા હય દેખોતો જરાભી શર્મહયા હય? આપકે આગે કૈસા બેહીજાબના કલામ કરતી હે (એહી બાતમે થે ઇતિનેમે ગજબ નાક વિશ્વામીત્ર આયે ઔર બડી ગરમ જોશીસે કહેને લગે.)

વિશ્વા૦—અરે દુષ્ટ પાપી તુજમે યે શરારત ભરી હય દેખ તો ઊસકા નતીજા તુજકો કૈસા મીલતા હય.

હરી૦—અજી પવીત આત્મા મૈ આપકી વંદન કરતા હું ભલા મુજપર ઇતને ગજબનાક ક્યું હુયે હો. મૈ આપકા ચરન ચુમતા હું.

વિશ્વા૦—અરે ઠગ દુર દુર હો. પાપી મેરે પાઊંકો ગલીજ મત કર નીર અપરાધી જાનવરોંકા તુને કૈસા નાસ કીયા ઔર રૂષીઓકે સ્થાનમે કૈસી ગડબડ મચા દી હય તીસપર ભી દો ગરીબ કુંવારીઓંકે દીલકો દુખાયા દેખ તો તેરી સભાકો રૌશન કરનેકે લીયે ઔર નીરતકલા બતાનેકે લીયે તેરી સભામે આઈ ઔર નાચ ગાકે સભોંકે દીલકો રીઝાઈ ઊસકે યેવજમે તુને યે ભલાઈ કી કે અપની સભાસે ઊનોકો બે ઇજ્જત કરકે નીકાલા જરા આપની આંખ ફોડકે દેખ.

હરી૦—અજી રૂષી જરા દીલકો શાંત કરો મુજ ગરીબ પ્રાણીપર ઇતિના ખફા હોનેકા ક્યા બાયેસ હય. શેરને ચકવેપર ખફા હોના બેહેતર નહી હય જરા ગૌર તો કરો કે જીસ દેસકે

જરાતોંકો મુજી જાનવરાં નાસ કરેં ઔર સબ રીઆયાકો ત્રાસ દેં ઉસકા રક્ષણુ કરના ક્યા રાજાકા ધરમ નહી હય? ઊસમે મૈને ક્યા અનરીત કીયા જો આપકો ઈતના કો-રોધ આયા ઔર જો ફાએશા ઔરતોંને મુજસે જીનાકારી ચાહીં ઔર બદકલામી સુનાઈ ઉન બદજાતોંકો સભાસે બાહેર કરનેમે ક્યા અપરાધ હુવા મૈતો આપકી કૃપાસે બ-જુજ તારામતીકે સપનેમે ભી કીસપર સંજોગકા ખ્યાલ નહી કીયા ઔર ન કરૂંગા તીસપર મૈ યેભી નહી જાનતાથા કે ઐસે બદજાતોંકે આપ મદદગાર હો.

વિશ્વા૦—અરે ચુપ ચુપ ઠગ તુ નીહાયત કપટી પાપી બદકાર હય તેરે મોવાફીક ઇસ સર જમીનપર દુસરા કોઇ રાજા બદ-કાર નહી હય યાને કોઇ શખ્સ કીસી ગરીબ ઇનસાનકા ગલા કાટકર કહે કે મૈ એજા ન કીયા હય તો ક્યા ઊ-સકા ખુન માફ હો જાતા હય અરે તેરે પાપકા બદલા અભી મીલા ચાહતા હય ઘબરા મત મેરા શ્રાપ ચંદ અરસે મે તુજપર ગીરા ચાહતા હય.

હરી૦—કૃપાનાથ રૂષીઓંકો ઔર અકલવાન દેવદાનયોંકો લાજીમ હય કે આજીજોંકી ખતાકો માફ કરેં વૈસાહી આપભી મુજ આજીજકી ગુન્હાકો માફ કરો ઐસે દુષ્ટ કરમોંકે પ્રાણીઓંકે વાસતે મુજપરસે કૃપા ઊતારના આપકો લાજીમ નહી હય.

વીશા૦—અરે હરીશ્ચંદ્ર અબતો તુને મેરે ગુસ્સેકી આતશકો બહોત સુલ ગાયા હય. ઊસકા બુજના દુશવાર હય અગર બુજાયા ચાહાતા હય તો ઉનકુવારીઓંકા મનકા, પુર્ણ કર

ઔર ઊનકે ગોદીકો ગુલે મકસુદસે ભરદે.

હરી૦—અજી સતધારી વીશ્વામીત્ર જબ આપ હમકો દુખ દીયા ચાહતે હો તો રક્ષણ હમારા કોન કરેગા હમ કીસકે પાસ જાવેં દયા કરો માહારાજ દયા કરો ઔર હમારે તરફસે દીલ સાફ કરકે ખતાહ હમારી માફ કરો.

વીશ૦—મૈને જો ઈરાદા કીયા હું ઊસકા રદ કરના મુજકો કુછ જરૂર નહી હય ચલ ઊઠ તૈયાર હો મેરા શ્રાપ લેનેકો.

હરી૦—દયા કરો, દયા કરો વીશ્વાબીત્ર માહારાજ ભલા ગૌર તો કરો ઐસે ફ્રાયેશા ઔરતોંકે સાથ કોઈ ભી ક્ષાત્રીને આજતક લગન કીયા હય જો મૈ કરૂ ઔર અપના ધરમ છોડું.

વીશ૦—અગર દુખસે બચા ચાહતા હય તો મેરા ફરમાં બરદાર હો ખાલી બક બક છોડ દે.

હરી૦—નહી નહી યે આપકા કલામ મુજકો મનજુર નહી અગર ચાહતે હો તો મેરે વજુદકે ટુકડે ટુકડે કરકે ચીલોંકો ઊડાદો યા જો શ્રાપ દેને ચાહાતે હો સો દો. મૈ રાજી હું મગર અપના ધરમ નહી છોડુંગા. અગર યે બાત આપ મૌકુફ રખોતો મેરા સબ રાજ ઔર માલોમતા આપકે હવાલે કરતા હું.

વિશ્વા૦—અછા અછારે હરીશ્ચંદ્ર તું અપને કૌલપર સાબીત રહે મુજકો યે તેરા કલામ કબુલ હૈ.

હરી૦—મૈ અપને કૌલો એકરારસે કભી ભી ફીરનેકા નહીં લો લો યે રાજમુદ્રા ઔર મેરે સૈનાપતી કારભારી. સબ આપકે તાબે ફરમાન કરતા હું અય અવા મુનનાસો સબ ગવા રહો સબકે આગે મૈ અપના એખત્યાર વીશ્વામીત્ર રૂષીકો સોંપ ।।

હું ઔર મૈ યે છોડકર કહીંભી ચલા જાતા હું.

વીશ્વા૦—અરે હરીશ્ચંદ્ર તેરા કલ્યાણ હો તેરે મોઆફીક કોઈ સતવાદી રાજા નહી હય મગર ઇસિ મુમલેકતમે પતેકારીક મોઆફીક મેરી આન સબ રીયાસતમે ફીરવાદેકે યહાંકા માલીક વીશ્વામીત્ર રૂષી હય હરીશ્ચંદ્રકા એખતીયાર કુછ નહી હય.

હરી૦—અછા અછા ચોપદાર વીશ્વામીત્રકી દોહાઈ સબ મુલ્કમે ફેર દો.

ચોપ૦—અછા માહારાજ.

(ચોપદારને વિશ્વામીત્રકી દોહાઇ ફેરના.)

,, વીશ્વામીત્રકી ઇસ રીયાસતમે દોહાઈ હય રૂષી વીશ્વામીત્રકા રાજ અમર તપો.

વીશ્વા૦—અરે હરીશ્ચંદ્ર તેરે માથેકા મુકટ બાજુબંદ હાથ કંગન યે સબ મુજકો દે ક્યુંકે જબ મૈ રાજા હુવા તો રાજકા ધમ ધમાટ મુજકો ચાહીએ વૈસાહી તેરી રાનીકા ઔર તેરે પુત્રકા ભી જેવર ઊતાંર દે.

હરી૦—બોહત અછા માહારાજ. (રાજાને અપના સબ જેવર ઉતાર દીયા ઔર રાનીસેભી ઇસિ તરાહાં કહેને લગા.)

(તુજકો ક્યા કહીયે બાદ બહાર.)—એ તર્જ.

ઊતારો રાનીજી શીંગાર–વીશ્વામીત્રકે કરો હવાલે
ઔર ન કરો ગુફ્તાર—ઊતારો.
સીસ ફુલ ઔર કરન ફુલ–માંગ ટીકા જાન
મોહન માલા ધગ ધગી પંજલડી બાશાન.
દોહેરી તેરી ચંદન હાર–વીશ્વામીત્ર.

મુકટ માલા ઔર નૌરતન ભુજબન કંગન તોડ,
પોહોંચી તોડે નવગરી, ચુડીઆંભી દે ફોડ.
છાપ છલ્લે કંગની બીચાર—વીશ્વામીત્ર
અનવટ બીછવે બાલીઆં મુગડીઆંભી દે ઉતાર
સારા અભુકન ઉતાર દે મત રખ તનપર તાર
પુત્રકા જેવર ભી દે ઉતાર—વીશ્વા૦
કરમ રેખ તો ટલે નહીં, કયા મૈ કરૂ "**મરકુમ**"
ઘરકે ઘરમે લુટે જાવે હરીશ્ચંદકે મકસુમ
મુ તરજીમ આહમદ હે બરખુરદાર—વીશ્વામીત.
માહારાજ અબતો હમકો રૂખસત દો.

વીશ૦—અછા અછા જાઓ (હરીશ્ચંદ્રને જાના ફીર વિશ્વામીત્રને પુકારના.) અરે ખડે રહો ખડે રહો અરે તુને રાજતાજ જેવરાતતો દીયા મગર મેહેરબાની કરકે યે જરતારી લીબાસભી તનપરસે ઊતાર દે.

હરી૦—માહારાજ હમકો હરએક બસતી જંગલમે ભટકના પડેગા યે ઊમર મુસતાઆરકે દીન ગુજારના જરૂર હય ભલા લીબાસતો આંગપે રહેને દો માહારાજ દયા કરો.

વિશ્વા૦—અરે હરીશ્ચંદ્રજીસ ચીજપર મેરા હક હય ઊસકે દેનેમે તુજકો ઈનિકાર ન ચાહીયે અરે મૈ તેરેપર દયા કરતા હું લે યે તીન ભગવે બસતર તુજકો દેતાહું લે યે તીનો લેબાસ તુમ પહેન લો. ઔર મેરા કીમતી પોશાક ઊતાર દો.

હરી૦—અછા માહારાજ આપકી ઈછા પુરન કરો.

(જરતારી ઊતારના ઔર ભગવા પેહેનના.)

વિશ૦—અરે હરીશ્ચંદ્ર અબ યે રીયાસત છોડકે ચલા જા.

હરી૦—બહોત ખુબ માહારાજ બંદાભી રૂખસત ચાહાતા હય.

(યે કહેકર આપની ઔરત ઔર ફરજંદસે કહેને લગા.)

અય મેરે રોહીત બરખુરદા મેરી પ્યારી તારામતી ગમગુસાર ચલો મેરી હમરાઈ એખતીઆર કરો. યે દેસમે અબ જ્યાદા રહેનેકા કામ નહી હય. (જાતે હય.)

વિશ્વા૦—અરે ઠગ પીછે આ પીછે આ ક્યું ભુલ ગયા ચંદરોજ ગુજરે જો મૈને સોના તેરે એખત્યારમે સોંપાથા વો કહાં હય અરે વાહ ઠગ અચ્છા ઠગપના લગાયા.

હરી૦—હાં માહારાજ સચ હય. મૈને આપકો યગ્ન કરનેકા સોના દેને કહાથા સો વો સોના તોશેખાનેમે બોહત જતનસે રખા હય આપ લેલીજીએ ક્યુંકે તુમ ખુદરાજ ભંડારકે ધની હુએ હો. હમનેતો આપકો અપને તનકે કપડેતક દે ચુકે હય. ઇસસે જ્યાદા અબ ક્યા હુના.

વિશ્વા૦—યાને તેરા કહેના રાસ્ત હય. તુને મુજે રાજ દીયા ઔર તેરા હક મેરે રાજપર ક્યા રહા. જો તુ કહેતા હય કે તોશેખાનેમે સબ હય. ઉસપર તેરા ક્યા હક હય વાહ વાહ અછી ઠગાઈ લગાયા હય, યે કરાર કીયે મુજીબ મેરા સોના મુઝે દે. અગર નહીતો મૈ તુજકો માફ કરતાહું મગર તુ આપની જબાનસે ઇતના બોલકે મૈ તુમકો સોના નહી દીયા હું ઔર બચન ભી નહી દીયા હું.

હરી૦—અજી નહી રૂપીજી યે જુઠા કલામતો મૈ કભી નહીં બોલું

સીવા સચે સુખુનકે આપને દહનકો કભી નહી ખોલુંગા ચાહોતો મેરે વજુદકે ટુકડે ટુકડે કર દાલો. યે તુમકો એખત્યાર હય મગર જુદસે તો મેરા દીલ નીહાયત બેજાર હય તાહાકીક આપકા સોના મેરે પાસ હય. આપકોઈ આદમીકો મેરે તઈન કરો કે સોના લીએ સીવા મેરે પાસસે જુદા ન હોવે.

વિશ્વા૦—અરે વાહ ઠગ ક્યા ખુબ ફન લગાયા હય. સુનાચે કીસીકા ઘોડા મરજાવે ઔર ઉસકે ગાડનેકે લીએ ખડ્ડા ખોદા જાવે તો ક્યા ઘોડેકો ભી ગાડ દેના ઔર અસ્પબરદારકો ભી ગાડ દેના વાહ વાહ એક તો મેરા સોનાકા સોના જાવે. ઔર ઉસકી સાથ મેરા આદમી ભી તુ લેજાવે યે તો ખુબ બાત હય. લેકીન તુજકો ફીર મૈ કહેતાહું કે તુ બીસ દીનકી મુદતમે મેરા સોના મુજકો દે જાના.

હરી૦—માહારાજ મેરા બીચાર કાશીકો જાનેકા હય ઈસિમે ઔર આપકે કહેનેમે બોહત તફાવત હય. માહારાજ મૈ કાસીમે પોંહચકર આપકે સોના દેનેકી મુકર્રર તજવીજ કરૂંગા ઈસ લીએ મુજકો અડેતાળીસ દીનકી મુદત જરૂર હય.

વિશ્વા૦—અરે હરીશ્ચંદ્ર તું બોહત દુખી હોતા હય. મેરે ધાતપનેસે આપની જાનશીરી ક્યું ખોતા હય ઈસિમે કુછ શક નહી હય દેખ ઈસિ દુષ્ટ દુનીઆમે એસાહી ચલતા હય યાને લેતેવખ્ત બોહત અચ્છા માલુમ હોતા હય ઔર જબ દેના પડતા હય તો બોહત બુરા માલુમ હોતા હૈ જીસે આદમીકો ફલ હોતા હય ઉસકા બુરા ચીતતા હય ઔર

હરએક કે રૂબરૂ ઉસકા શીકવા કરતા હય મેહેનત લેકર શાબાસીકે યવજમે યે ઈનામ દીયા જાતા હય કે તુમને હમારા ક્યા કીયા. અરે હરીશ્ચંદ્ર મૈં તુજકો તેરે કહે મોઆફીક મુદત દેતા હું મગર ઉસમે કુછ ફેર મત હોને દે. જા જા અબ ચલા જા. (હરીશ્ચંદ્રકા જાના ઔર દુબારા વિશ્વામીત્રકા બોલના.) અરે હરીશ્ચંદ્ર ખડે હો ખડે હો. અરે જો હાસીલ થા સો મૈ ભુલ ગયા તુને ગાદી નશીન જબાનસે કીયા મગર જૈસા રાજ દેનેકા દસ્તુર હય ઈસિ કદર મુજકો તાજવર નહી બનાયા અરે મુજકો કૌન રાજા સમજકર મેરે જેરે હુકુમ રહેગા ચલ ચલ મેરે સાથ અજોધ્યા નગરીકો ઔર મેરી દોહાઈ ફેરકર મુજકો તાજવર કર.

હરી૦—અછા માહારાજ ચલીએ મૈ બસરો ચશ્મ હાજીર હું.

(બાબ ૧ લા, પરદા દસવા.)—રસ્તા.

(આજોધ્યા નગરીકે લોગોને કહેના.)

નગરવાસી.—અરે અરે ક્યા એૈસાહી હુવા અરે અરે હમારા રાજા દયાળુ એૈસી આફતમે ગીરફતાર હુવા, હય હય. યે આહવાલ પુર મલાલ દેખકર હમારા કલીજા ફૂટ ગયા. અરે દેખો દેખો રાની તારામતી ઔર નુરેઆયન રોહીદાસ બાહાલે ખરાબી ઇસતરાબી ઉઠાતે હુયે નંગે પૈર ચલે આતે હૈં. અરે અરે માહારાજ દયાળુ તુને યે ક્યા કામ એખત્યાર કીયા હય. ઔર કૈસા વનવાસ લીયા હય અરે યે રાજ કીસ જંગલી મંગલીકો દીયા હય ઓ

ભભુત રમાયા હુવા મુપર ખાખ જમાયા હુવા
હમપર રાજ કરેગા ઔર તુ વનવાસી હોકર ફીરેગા.

હરી૦—અરે મેરે મયાળુ મીતરો મૈ અભી તુમાહરા રાજા નહી હું. મૈ તો એક કંગાલ ભીકારી બદચાલ ગુનહા ગાર હું મુઝ પાપી નાલાયકકે લીએ ઇતના સોગ મત કરો મૈ મેરી રાજી ખુશીસે રૂષી વીશ્વામીત્રકો સરતાજી દીયા હું તુમ ઉસકે તાબે ફરમાન રહો.

(ઇતિનેમે વીશ્વામીત્રકા આના.)

વિશ્વા૦—અરે ક્યું ક્યું અપની રાઇયતકો બાડ દેકર શોરોગોગા મચાયા હય. ચલ ચલ જલદી ચલ ઔર મુજકો તાજ વર કર.

હરી૦—માહારાજ કુછ શોરોગોગા નહી હય એ દુનીઆકા રવઇયા હય મગર આપકી ગાદી નશીન હોનેમે કુચ્છભી દરેગ નહી હય યે સબ રેઆયા આપકે તાબે ફરમાનેમે બ ખુબી રહેગી.

(બાબ ૧ લા, પરદા ગ્યારવાં)—દરબાર.

(અમીર ઉમરાવ રાજા પ્રજા કા બૈઠે હુવે નજર આના.)

હરી૦—અય મેરે અધીકારીઓ દરબારીઓ વાયે રાજાઓ પરજાઓ જો કે યહાં હાજીર હૈ સો સુનો ઔર દેખો મેરે યેવજી વીશ્વામીત્ર રૂષીકો તાજવર કરતા હું ઔર મેરે હાથસે મુકુટ પહેનાતા હું (મુકુટ પહેનાના) દેખો તુમ સબ રૂષી મજકુરકે તાબે ફરમાનમે રહો ઔર ઇનકે હુકુમકે બરખીલાફ મત ચલો. અય મયાળુ મીતરો મેરા આખરી સલામ લો. મૈ તુમહારા બોહત એહસાન મંદ હું, અય

દીલબરો મેરા આખરી સલા લો, અય પ્યારો દીલદારો મેરા આખરી સલામલો, અય માહારાજ વીશ્વામીત્ર રાજ-પતી મુજકો રૂખસત દો ઔર આપકા આદમી મેરે હમરા દો.

વિશ્વા૦—બોહત અછા બોહત અછા ભલા અબતો યે જાએ છોડકર ચલાજા મૈ તેરે ઠીકાનેપે અપના આદમી કલ ફજરકો રવાના કરૂંગા.

હરી૦—મૈ ઇસ ઘડી યહાંસે જાતાહું ઔર શહેરકે દરવાજેકે બાહેર તુમહારે આદમીકી રાહ દેખતા રહેતાહું મગર આપસે દો અરજ ચાહાતા હું યાને મેરે રાજધારી રાઇયત કભી ખોટે કરમ ચલે નહી ઔર મેરે હુકુમકે બાહેર રહે નહી આપને ભી ઉનપર લુત્ફ મયા રખના તાકેઊનકો કીસી તરહાંકા સદમાં ન પોંહોંચે.

વિશા૦—અરે અછા અછા મૈ સબ જાનતા હું તુ કયું મુજકો નસીઅત કરતા હય મગર મુજકો તેરે હાલપર દયા આતી હય ઇસિલીયે એક સુલહા તુજકો બતલાતાહું દેખ યેક તો તુ અપના ખરાબા કરતા હય સો કરતા હય મગર તેરે સાથ રાની ઔર પુત્રકા ભી ખરાબા હોતા હય અરે હરીશ્ચંદ્ર ઊસમે અછા નહી મૈ તુજકો તેરા કામ વાપીસ દેતાહું મગર ઉન અપસરાઓંકા કહેના માન.

હરી૦—માહારાજ સચ હય આપકી ઇનાયત મુજપર બોહત હય લેકીન જો આપ ફરમાતે હો સો ઓ બાત મુજકો મન-જુર નહી હય મુજકો માફ ફરમાના મૈ અબ જાતાહું ઔર આપકે આદમીકી રાહા નદી કીનારે દેખતે બૈઠતા હું.

વિશ્વા૦—અરે જા જા ઐસે મુરખ નાદાનકો પડતી દસેમે કોન અટકાવ કરે તેરે મનમે ઐસાહી હય તો ચલાજા ચલાજા.

ડ્રાપસીન.

(બાબ દુસરા પરદા ૧ લા.)—રસ્તા.

(વીશ્વામીત્રકા આના ઔર તાસુફસે કહેના.)

વિશા૦—હા હા મૈને હરીશ્ચંદ્રકો હર એક તરહાંસે કસા ઔર અજહદ તકલીફ દીયા મગર કુછ ફાયદા ન હુવા યાને ઊસકી જરાતોં કો જંગલી જાનવરોંસે નાસ કરવાયા તો ઊસનેભી ઊન જાનવરોંકા નાસ કીયા બાદ દોનો અપસરાઓંકો ઊસકા સતપન તુડાનેકે લીએ. બાહર તૌર ઊસકે દીલકો લુભાયા ઔર ઊસકે દીલેતાહેરકો સો સો તરહાંકે ફંદેમે ફસાને ચહા લેકીન ઊસને અપને મુર્ગદીલકો કીસી તરહાંકે દામમે ફસને ન દીયા બલકે ઊન નારીઓંકો બે ઇજત કરકે સભાસે નીકાલા. ભલા અબ કૌનસા ઊપાઊ કરૂં ઔર ઊસકો જુઠ બુલાઊં ઊસકે ગુરૂ વસીષ્ટકી ગરૂરીકે કીલેકો કૌનસે ઓજારોસે તુડાઊં દેખોતો ઊસપર કૈસે કૈસે સદમે ગુજર ગયે. યાને ઊસકે રૂબરૂ ઊસકી આહલીયા ઔર ફરજંદકા કયા કયા બુરા

હાલ હુવા મગર ઉસને કુછ ખાતીરમે ન લાયા ઔર અપના સતપના ન છોડા દેખા ચાહીયે અબ આગે ક્યા હોતા હય. (યે કહેકે જાના) (હરીશ્ચંદ્ર ઔર તારામતી રોહીદાસ વહાં રાહી હોના ઔર નગર બાસીઓંકા આના ઔર ઇસતરજમે વાવૈલા કરના.)

(યે તો મજનુહી હયગા દીવાના.)—યે તર્જ.

રઇયત.—

અય હરીશ્ચદ્ર રાજા હમારા : દીલ હમારા તુ કર પારા પારા
કાહાં જાતા હય હોકર અવારા : દીલ હમારા હય ગમસે ફીગારા
કાહાં જાતા હય વહાં હમભી આવે : છોડકર તુજકો હમ કાહાં જાવે
હાલ ગમ હાય કીસકો સુનાવે : હાય કીસકા કરેંગે નજારા.
રાજ ભકતી ચલાયે જો હમને : યે નતીજા દીયા ઊસકા તુમને.
માર ડાલા હમે હાય ગમને : હાય હમકો હય કીસકા સહારા.
ઐશો પરવારકો ત્યાગ દેંગે : સંગ તુમારે હમ વનવાસ લેંગે
રહેકર "**મરકુમ**" યહાં ક્યા કરેંગે : છોડ માલી ચલા બાગ સારા.

(ઇશ્કોમે તેરે.)—યે તર્જ.

હરી૦—

અય મેરે પ્યારો દીલ બરો : દીલ ના જલાવો ઇસ કદર
રાજી રહો ખુશી રહો : તુમપો હરીકી હો મહેહર ટેક.
કષ્ટ ઘટે કલેશ હટે : રઘુબરકી દયા રહે
દીનદયાળ રક્ષન કરે : કૃપારખેંગે આઠો પહર ટેક.
રાજી ખુશીસે રાજ મેરા : વીશ્વામીત્રકો મૈ દીયા,
તુમભી હો ઊનકે ફરમાં રવા : હુકમ સુનો અય લખ્તે જીગર. ટેક.
"**મરકુમ**" કરકે રાજકા કામ : વીશ્વામીત્ર કો દે તમામ

જાઓ મકાંકો ખાસો અમ : શાદ રહોગે શામો સહર. ટેક.

રાઇચિત.—આહા રાજા ક્યા હમ તુજકો છોડ જાવેં ઔર તેરેસે મુખ મોડ જાવેં વાહ વાહ અચ્છા ધાત કીયા.

હરી૦—અજી મીતરો મેરી મારૂજ માન કરો મૈને વીશ્વામીત્રકે સાથ કૌલો એકરાર વાજબી કર ચુકા હું ઓ કુછ ટલનેકા નહી ઔર મૈ બચનસે નીકલનેકા નહીં ભાઇયો તુમ સબ અપને અપને મકાનપે જાઓ.

(ઇતિનેમે વીશ્વામીત્રકા તેશમે આકે કહેના.)

વિશવા૦—અરે હરીશ્ચંદ્ર તુ ક્યા તેરે મુફ્ઓંકો સીખલાકે મેરી જાનલીયા ચાહતા હય અવલ તો તુને જંગલી જાનવરોંકા નાસ કીયા દુજા ઉન ગરીબ ઔરતોકોં નીરાશ કીયા તબભી સંતોષ ન હુવા. અચ્છા મુજકો ભી મારા ચાહાતા હય તો માર યે અધર્મેપો અધમો તુજકો લાજીમ હય, અરે દુષ્ટ ધાતી તેરા મુલ્કતાજ મુજકો કુછ નહી હોના. તેરી કીશવરસે મેરા જી બહોત કીમતવાન હય આહા ઇશ્વરા ઐસે ધાતીપર કૈસા વીસ્વાસ આવે.

(ગે ચચા તો નહી હય.)—યે તર્જ.

હરી૦—અય મેરે માહારાજ મૈને બક્ષદી કીશવર તમામ
આપકે ફરમાનમે ઇસિ મુલ્કકે હૈં ખાસો આમ ટેક.
મૈં નહી ધાતીક તુમારા બલકે હું આજીજ ગરીબ
કીસ તરહાં ફીર તાને જનહો મુજપો તુમ સુબ્હો મશામ ટેક.
માફ કરદો અય મેરે માહારાજ સબ મેરી ખતા.
ઔર દયાકી કર નજર મુજસે કરો શીરી કલામ ટેક.

આપકે ઇનિસાનકા મૈં મુન્તજર બૈઠા હું યહાં
આતેહી ઊસકે ચલા જાઊંગા મૈ અય નેક નામ હેક.

વિશવા૦—અરે હટ્ટી તુ અપને હટકા ફલ અભી પાવેગા દેખ ઊસમે મેરી ખતા કુછ નહી નીકાલના (યે કહેકર મંત્ર પઢના) મંત્ર—સુર સરાવો નક્ષેત્ર આવો—

(ઇતનેમે નક્ષેત્રકા વારીદ હોના.)

વિશ્વા૦—અરે નક્ષેત્ર યે હરીશ્ચંદ્ર તારામતી રોહીદાસ ઇનિ તીનોકો તેરે સીપરૂદ કરતાં હું યે મેરે દેનેદાર હૈં ઇનિકો તુ કૈદી તરીકે પર અપને હમરા રખ. યાને એક આદમી હાથી-પર ચઢકે ગોફન ચલાવે ઓ જીતના ઊંચા જાવે ઉતની ઢેર સોનેકી અઠેતાળીસ દીનમે મુઝે દેનેકા એકરાર કીયા હય ઇસિકે પાસસે મુદત મજકુરમે જરૂર લેના અરે નક્ષેત્ર જરા ઇદર આ ઇદિર આ જરા બાજુતો ચલ (યે કહેકર બાજુપે લેકર ઇસ કદર કહેના) અરે કુછ સોનેપે મુકરર નહી હય મગર હરીશ્ચંદ્રકો કૈસાભી કરકે જુટ બુલા, ઇસિમે જો સજા તુજકો દેનીહોસો ઉસકો બખુબીદે યે તેરા એખત્યાર હય (ફીર હરીશ્ચંદ્રસે કહેના) અરે હરીશ્ચંદ્ર યે ભોલે મનકા બીરહામન ઘડી ઘડી ભુકા હોતા હય ઇસિકો ખાના અછી તરહાંસે ખીલાયા કર ઔર કપટ પનેસે દીલ સાફ રખાકર ઔર ઇસિકે તાબેમે માનીંદ કૈદીકે રહાકર.

હરી૦—માહારાજ જબતક મેરી જાનમે જાન હય તબતક મૈ આપકે ભેજે હુએ. બીરહામન માહારાજકી ખીદમતમે ઊજર નહીં કરૂંગા.

વિશ૦—અછા અછા હરીશ્ચંદ્ર મૈં જાતાહું. (જાતા હય.)

હરી૦—ચલો ભાઈ નક્ષેત્ર મૈં તુમારા દાસ હું તુમહારી ચાકરીમે હાજીર હું.

નક્ષેત્ર—ભાઈ એસા નહી જીસ કદર મૈં કહેતા હું. ઊસ તરહેં સબ શર્ત મેરી બજાલા. સુન સુન.

વાસોખ્ત.

મીસ્લે કૈદીકે મેરે પાસ તુ રહેના હરદમ.
જો કે હય શર્ત મેરી ઊસપો તુ રહેના કાયમ.
દેખ પહેલે તો બીરહામન હું મૈ સબમે ઊત્તમ
ખ્યાલમે રખના મુઝે ઔર સમજાના નહી કમ
દુસરા યે કે અધર ભાવસે રખના હરઆન.
રોજ છે બાર મુજે ખાના બી લાના બાશાન.
તીસરા યે કે છે પ્રકારકા ખાના એકસર.
ચૌથા યે હય કે મીલાહો વો શીરો શકર.
પાંચવા ભંગ પીલા મુજકો ઓ સય વખ્ત નસર.
છઠ્ઠા મૈ સોઊંતો ચંપીમે રહાકર હાજર.
સાતવાં ગાવે તેરી રાની સલોને હરબાર.
આઠવાં યે કે મુઝે છોડ ન જાના જીનહાર.
રાની લડકેકો ભી યે સુલહા ન દેના ખુશહાલ.
નવવાં યે હય કે ઉખાંડોંગા તેરે મુછકે બાલ.
આખરી શર્ત યે હય તુજકો કરૂં મૈ બે હવાલ.
રહેના ખામોશ સુખન ગોઇસિ અપનેકો સંભાલ.
કર અદબ સુબહોમસા આપની જબાંકો ન હીલા
ફીરતો જીનહાર ન હોવેગા કભી મુજસે ગીલા.

(યે કહેકર ઉન તીનો બીચારોંકો મારકર કહેને લગા.)

નક્ષેત્ર.—અરે ચલ ચલ જલદી ચલ.

સત્ય૦—અફસોસ સદ અફસોસ રૂષીઓં ઔર દેવોંકો ચાહીયે કે ઇનસાનકા પક્ષીપાત કરે ન કે રંજો તકલીફ દેવેં મગર હરીશ્ચંદ્ર રાજાપર શાયદ સનીકી દશા આઈ હૈં હો હો મેરે એસે સુખધારી રાજાપે યે આફત આઈ ઔર ઉસકી રાનીજો બગૈર સવારીકે મહેલકા દરવાજાભી ન દેખીહો વો આજ ભગવા બસ્તર પહેને હુયે ગરમ રેત ઔર કાટોંપર પાઉં ઘસીટતે હુયે ચલે ઔર ઉસકા પુત્ર સાથ નાજો ન્યામતકે પલા હુવા રંજો જાહમત ખેંચે ઔર મૈ ઉસ રાજાકા પ્રધાન હોકર અયેશ મનાઉં ફીટકાર હય મેરે જાનેપર કલ મરતાતો આજ ન મર જાઉં પર મૈતો મેરે રાજાકા સાથ જીનહાર ન છોડુંગા (યે કહેકર હરીશ્ચંદ્રકે પાસ દૌડતે જાના ઔર પુકાર પુકાર કર કહેના.) અરે માહારાજ મુજકો છોડ તુમ કહાં ચલે હો.

હરી૦—અજી સત્યકીરત્તી તુમ અપના રાજકા કારભાર છોડકર યહાં કયું આયે હો ઔર કયું ઇતને અંદેશેમે પડેહો. ભાઈ પ્રધાન લીખા કીસમતકા ઉમટ નહી હો સકતા હય બકૌલે બુજુંરગાં.

બૈત.

હમને અફલાકકો સૌ રંગ બદલતે દેખા.
પરે યે કીસમતકે નવેશતેકો ન ટલતે દેખા.

ભાઈ જબ કીસીકા અજીજ દોસ્ત મર જાતા હય તો ઉસકે સાથ

ક્યા ઓભી મર જાતા હય. જાઓ જાઓ, ભાઇ જાઓ ઔર અપને કારોબામે મુસતઇદ રહો મેરી કુછ ફીકર મત કરો.

સત્ય૦—અરે મેરે સરતાજ તેરેસે હય સબ રાજકા કાજ જબ તુ નહી તો મુજકો રાજ પ્રધાની ક્યા કરના હય. તુ મુજકો ઐસા મત બોલ મૈં કુછ રાજ સત્તાકી દરકાર નહી રખતા હું. ક્યા તુને એકરાર કરનેમે વીશ્વામીત્રકો મુજકો બેચ દાલા હય મૈં તો હરગીજ હરગીજ તેરા સાથ નહી છોડુંગા.

હરી૦—અરે પ્રધાનજી તેરે મોઆફીક કોઈ દાનીશમંદ નહી હય, ઇસિ વાસ્તે મૈં અરજ કરતા હું કે તુ પીછે જા. ભાઇ જીસને પાપ કીયા હય ઉસકો દુઃખ ઉઠાનાભી બજા હય દુસરોંને કીસવાસ્તે અપને દીલકો દુઃખકે જાલમે ફસાના. જાઓ જાઓ અપના કારોબાર સંભાલો, ઔર મેરા આખરી સલામ લો.

સત્ય૦—માહારાજ મૈં અપને દીલકો હર એક તરહેં સે કરાર દે આયા હું કે મૈં અપને રાજાકા સાથ જીનહાર નછોડુંગા ઇસિ અમરમે વીશ્વામીત્ર જો કુછ તકલીફ મુજકો દેવેગા ઉસમે વુજર ન કરુંગા માહારાજ મૈ ક્યા તેરી સંપતીકે વખ્ત તેરા યાર વફાદારથા ઔર બીપતાકે વખ્ત દુશમને ગદદાર બનુ, માહારાજ મૈં મતલબકા યાર નહી હું મૈ તુ-જપે સૌ જાનસે નીસાર હું.

હરી૦—અરે મેરા પ્રધાન શીઆના અબ ક્યું હોતાહય દીવાના મુજકો રાજસે માજુલ જાનકર ક્યા મેરા હુકુમ તોડતા હય અરે ક્યું અપને ખેશો કુદુંબસે મું મોડતા હય મેરે

હમારા હીમે મેરી સ્ત્રી ઔર મેરા પુત્ર બસ હય.

સત્ય૦—વાહ વાહ માહારાજ જબ ક્યા તેરે મનમે મૈં તેરા નહી હું તુઝે કયા સ્ત્રી પુત્ર પ્યારે હૈં માહારાજ સ્ત્રી ઔર પુત્ર ફીરભી મીલ સકતે હૈં મગર વફાદાર મીંત્રકા મીલના દુશવાર હોતા હય. માહારાજ હાકમકો ચાહીયે. અપને અધીકાર નેક અતવારપર હમેશા લુત્ફ મયા રખે, વરના કમજાત કમીનોકી જુઠી ચુગલીઆં સુન્નેસે મહીનેમે કઈ બાર માજુલ કરે પરવરદીગારને ઇનિસાનકો અકલ ફાહમ દીયા હય, ગૌર કરનેસે ખોટા ખરા આપ માલુમ હો જાતા હય. ઔર કારબારીકો ભી ચાહીયે આપને કારોબારમે દીલ લગાવે ઔર અપને માલીકપર જાનોતન નીસાર કરેં વરના ખાલી હરામકે ટુંકડે ખાયા કરે. માહારાજ આપ મુજકો અપને દુઃખમે શરીક નહી કરતે હો તો મૈં ઇસિ ઝાડપર તુમ્હારે રૂબરૂ ફાંસી લેતા હું.

(પરધાન ફાંસી લેને ચાહાના.)

હરી૦—અરે નહી નહી સત્યકીરતી ઠૈર ઠૈર મૈ તુજસે બહોત રાજી હું અગર તેરે તગદીરમે હમારે મોઆશીક વનવાસ લીખા હય તો ઉસકો કૌન મીટા સકતા, તુ પહેલી બાતકા તાના મત દે હકીકતમે ચુગલીઓંસે ઔર હાસીદોંસે રીયાસતકા કામ બીઘડ જાતા હય. ઔર હાકમકો ફીર પસ્તાના પડતા હય.

સત્ય૦—અરે મેરે મુરરબી રાજા, રાજા હય સો જાન હય, ઔર પ્રધાન હય સો વજુદ હય. જૈસે તનજાન મીલે રહેતે હૈં વૈસાહી રાજા પ્રધાનકો ભી રહા ચાહીયે.

(ઈતિનેમે નક્ષત્ર બડે ગુસ્સેહુ આતા હય ઔર મારતા હય.)

નક્ષેત્ર.—અરે ચલ, ચલ વાહીયાત રાજા, પ્રધાન કીસકા ઔર રાજા કીસકા ચલો ચલો આગે ચલો.

(બાબ દુસરા, પરદા દુસરા.)

(ગોમતી નદીકા દીખાવા ઔર સાધવોંકાપ્રાર્થના કરતા.)

(તર્જ—નાથ કૈસે ગજબંદ છોડાયે.)

સાધુ.—

હરી તોરે નામકી લોહ હમ લગાયે
બૈઠે જંગલમે મંગલ જગાયે.—હરી.
માતા પીતા ભાઈ બંધ નહી હય ત્યાગે જાહાંકા પસારા,
સંપતકે સબ સાથીહય દાતા દુઃખ મેકૌન નીબાયે.—હરી.
દયા સમા સત ધીર બીચાર ઈનિ પાંચોમે તેરી માયા,
રક્ષણ તેરા જીસપોહો પરભુ ફીરકાહે દુઃખ વો ઊઠાયે.—હરી.
સવા લાખ અસ્વાર, નવ લાખ પયદલ સુલતાન બલખ બુખારા,
સવા મન ફુલોકી સેજપે સોકર ઐશ હમેશાં મનાયે.—હરી.
છોડ દીયો સબ તખ્ત વો શાહી દરસ મીલા જબ તેરા,
મનકો જલાકર ખાખ કીયો જબ નામ અમર વો પાયે.—હરી.
નામપો તેરે અય હર મેરે "**મરકુમ**" હય બલ હારે
કષ્ટ કલેસકે દરીઆસે, તુજબીન કોન વો પાર લગાયે.—હરી.

(પીલુ ઠુમરી.)

હરી૦—ગોમતી માતા તેરે આધારે આકે પડે હૈં
સત્યતાસે તેરી ભકતીમે આયે હૈં ભીકારી.—ગોમતી.
તારામતી જાની અરામસે સો તુ યહાં
ચઢી હય થકાઈ તુઝે દુઃખ હુવા હય ભારી.—ગોમતી.

તારા૦—પ્રણુ પતીપ્યારા મૈં તો દાસી તેહારી
ફીકર બડી મુઝે રાજાજી તુમારી.—ગોમતી.

રોહી૦—થંડી હવા દેખો સુખ હય અજાયેબ
દીલકો બહેલાવો જરા માતા મોરી પ્યારી.—ગોમતી.

તારા૦—નીરમળ ભયતા હય પાણી દેખો તાજા

સત્ય૦—બીછાવેંગે રાતકો આજ યહાં પથારી.—ગોમતી.

નક્ષત્ર—ભીકારી નાદાનો લાફ ક્યા હય ભારી
હાલપર તુમ અપને દેખો યેક બારી.—ગોમતી.

હરી૦—સાધુ ભાઈ.

સાધુ.—કોણ હૈરે.

સત્ય૦—રાજા હરીશ્ચંદ્ર પ્યારા.

હરી૦—કાશીકે દર્શણકો જાવેં.

નક્ષત્ર.—દેવાળોના દારી.—ગોમતી.

હરી૦—જાત્રાંકે દુખીયારેં

નક્ષત્ર.—હમ તો હય ભુખીઆરેં

સત્ય૦—બાજુકે લોગોંકો પુછ રાહ સારી.—ગોમતી.

હરી૦—સાધુ ભાઈ પ્યારે, હમને જાન વારે, વાટ વો કાશીકી બતલાઓ ભાઈજી.

સાધુ.—સુનરે હરીશ્ચંદ્રા, રાસ્તા હય સીધા સામનેકી રાહા દેખો હયગી યે તુમ્હારી.—ગોમતી

સત્ય૦—અરે ભાઈ નક્ષત્ર, દેખતો ક્યા અછા જલ હય. તુ જરા અસનાન કર લે. મૈં યે નજદીકકે જંગલસે કંદ મુલ તેરે ખાનેકે લીયે લે આતા હું.

(સત્યકીરતીકા જંગલમે કંદ મુલ લાનેકે લીયે જાના.)

નક્ષત્ર.—ક્યું ક્યુંરે હરીશ્ચંદ્ર અબ તુ જુટા બોલા કે નહી, તેરી મૌત આનેકે લીએ. તુને દેવતાઓંકી પ્રાર્થના કી, ઔર જમકો બુલાયા મગર તુ જીતાકે જીતાહી રહા.

હરી૦—ખૈર માહારાજ માફ કરો, લેકીન મેરી અરજપર કીસને ધ્યાન દીયા હય, યે તો ગૌર કરો. પર મેરે દેહીમે જીકા બાસા ખરા હય. મગર મૈં મરે હુએસેભી જીઆદા મરા હુવા હું.

(ઇતનેમે પ્રધાનજી ભાજી પાલા કંદ મુલ લાયે.)

,, અરે, પવીત્ર બીરહામન ઇસમેસે જો તુજકો બહેતર માલુમ હોવેસો લે, ઔર ખા. ઔર તેરી ભુખકો શાંત કર.

નક્ષત્ર.—અરે, બેહુદો તુમ ક્યા મુજકો જંગલકા હૈવાન સમજેહો જો યે ઘાસ પાલા મેરે લીયે જમાકર લાએ હો, અરે નહી નહી મેરે લીયે તો, અછે કમોદકે ચાવલોંકા ખાના, ઔર મીઠાશ કરાના ઘેવર, બાબર, જુલેબી, લડુ ખુરમે, અમૃતી ફેની, પેડે, બરફી, ખાજે, ગોજે, સીરા પુરી, કચોરી, ભાંત ભાંતકા ભોજન ચાહીયે. અગર એભી ન હો તો દુધયા વલ શાહદ તો જરૂર ચાહીએ, યે સબ જલદી હાજીર કરો. વગરના માર મારકર પઠરા કર દાલુંગા.

તારા૦—અરે પવીત્ર બીરહામન તુ ક્યું હમારા સીતમ રસીદા હુવા હય. અરે તુ ક્યા નહી જાનતા હય કે મનુષ્ય પ્રાણીકે અસ્થાનસે કાલે કોસોં દુર જંગલ બીયાબાનમે ઐસા પક-વાન હમ કહાંસે લાવેં અગર ઓ ભી નહી તો ચોખા દુધ

શાહદ કાહાં પાવેં જો તુજકો ખીલાવેં, ભાઈ મેહેરબાની કરકે યે જો મૌજુદ હય સો ખા અરે ક્યા તેરે દીલમે રહમ નહી હય. ઔર ક્યા તુજકો ઐશો પરવાર નહી હય જો તુ હમેશાં ઐસે જુલમસે પેશ આતા હય.

નક્ષત્ર.—અરી દુષ્ટા ચુપ ચુપ, નાહકકી બક બક મત લગા ક્ષત્રીઓંકી જાત હમેશાં પતીકી ધાત કરનેવાલી હોતી હય. ઇસિ વાસ્તે હરએક ધરમમે ઔરતોંકી ગવાહી મોકુફ હય. જાઓ જાઓ મુજકો તુમહારા કુછ નહી ચાહીયે અબ મૈ મરનેકો સોતા હું. તુમ વીશ્વામીત્રકો જવાબ દે દેના.

(યે આહવાલ દેખકર સબકે સબ ગશમે આપડે.)

નક્ષત્ર.—વાહ વાહ ક્યા સત ધરમકે યે ચારોં માનુસ હય, ઇનકો બીલકુલ જાનકી આસ નહી હય. મગર ધરમકો ક્યા ખુબ તરહાંસે સંભાલતે હૈં, મેરે મરનેકે ડરસે આપભી ગશ ખા ગયે અરે દુષ્ટો ક્યા યાહીં પડે રહોગે હરીશ્ચંદ્રા ઉઠ ઉઠ દેખતો, નદીકા પાણી કૈસા લહેરા ખારહા હય ઔર બીજલીકા કડકા કૈસા શોર મચા રહા હય અરે અબ મેરી મૌત તો આ ગઈ નદીકે પાર કીસ તરહાં જાના હોગા પર હરીશ્ચંદ્ર તુ તો મુજકો અપની પીઠપર બીઠાકર ઊસ પાર કરદે.

હરી૦—અજી પવીત્ર બીરહામનજી કુછ અરસેમે તુફાન બંધ હુવા ચાહાતા હય અપન સબકે સબ ઊસ પાર ઉતર જાવેંગે લેકીન તુહ્મારી મરજી પીઠપર બૈઠનેકી હોતો આઓ બૈઠો.

(હરીશ્ચંદ્ર નક્ષત્રકો પીઠપર બીઠાકે ઊસ પાર લેકર ગયા.)

(બાબ દુસરા પરદા તીસરા.)—રસ્તા.

નક્ષત્ર—હો હો આખીર અપન લોગ યહાં આયે અરે ઊંધી બુધ્ધીકા હરીશ્ચંદ્ર રાજા તુ ઇતિને દીનતક કૈસા રાજ ચલાયા જો હમ સબોંકો અપને સાથ દુઃખમે ગીરફતાર કીયા અરે જરા જુઠ બોલતા તો ક્યા હોતા માનુસ તમામ દીનમે કીતના જુઠ બોલતે હૈં ઔર કપટકે જામેમે ફુલતે હૈં અરે જુઠ બોલ હમારી અનમોલ કીમતી જાનકો ક્યું ખરાબ કરતા હય અરે જુઠ બોલ બોલરે બોલ.

હરી૦—અરે ભાઈ તુ બીરહામન સુરત હોકર મુજકો જુઠ બોલના સીખાતા હય માફ કર માફ ચલ ચલ જલદી અબ દીન ડુબ ગયા.

(વહાંસે ઊનકા આગે જાના ઔર જંગલ ભુતોંકા નજર આના.)

(બાબ દુસરા પરદા ચોથા.) પહેલા જંગલ.

સત્ય૦—માહારાજ અબ રાત બોહત હોગઈ બીલકુલ અંધીઆરા હોગયા. શાયદ અપન લોગ રાસ્તા ભુલકર દુસરે રસ્તેપર આયે હૈં અરે દેખો દેખોતો વહાં ક્યા શોલાસા નજર આતા હય. ઔર ફીર બુજ જાતા હય ખડે હો ખડે હો અરે અપનતો ભુતોંકે અસ્થાનપર આપોહોંચે હૈં અબ ક્યા કરના.

રોહીદાશ૦—પિતાજી યે ક્યા બલા હય દેખોતો યે આગ ઘડીમે બડી હોતી હય ઔર ઘડીમે છોટી હોતી હય કભી બડી હોજાતી હય ઔર કભી નાચને લગતી હય કુછકે કુછ બેઢબ શીકલ નજર આતી હય. બાબાજાન મુજકોતો બડી દહેશત માલુમ હોતી હય.

નક્ષત્ર—અરે રાજા યે ભુતતો ધુરધુરકે મેરે તરફહી નીગાહ દૌડા રહા હય. અબતો મેરી જાન મુકરર જાવેગી. અબ મૈ કયા કરૂં (કાંપના) અરે હરીશ્ચંદ્ર મેરી રક્ષન કર મૈં તેરે પાસસે કભી સોના નહી માંગુગા. ઔર તસ્દીબી ન પોહોંચાવુંગા.

હરી૦—ભાઈ કયા હમપેહી જુલમ કરનેકો હો અબ કયું ઘભરા રહે હો. ડરો મત ડરો મત. આવ આવ હમારે બીચમે આવ.

ભુત—અરે ઈનસાનો છોટે માનવી એ અદબી કરકે મેરે રૂબરૂ એ ધડક ચલે આતે હો. યે કૈસી ઢીટાઈ હય. તુમહારે બીચમેકા બીરહામન છોડ કર સબ મેરે આજકી રાતકે ખુરાક હો.

નક્ષત્ર—વાહ. વાહ યેતો બોહત ખુબ હુવા. કે મૈ ઈન ભુતોંકે ભુક-મેસેતો બચ ગયા. નહીરે બાપરે જબ ઈન સબકો ખા લેવેંગેતો મુજકો કબ છોડેંગે.

હરી૦—અરે ભુતોંકે સરદાર તુ જો ઈસિ પવીત્ર બીરહામનકી જાન મારનેસે ઈનકાર કરતા હય તો મૈં ખુબ સમજાકે તુજમે ખોટપન બીલકુલ નહી હય. લેકીન હમતો જીનેસે ઊધાર હોકર તેરે રૂબરૂ આયે હૈં અગર અબકે બચ જાવેંતો કયાં ફીરભી તો મરના હય જો કોઈ દુનીઆમે આયા હય સો મરનેકો આયા હય. ઇસ લીએ યે આય ભુતો અબ હમારા કામ તમામ કર દાલો.

(નક્ષત્ર કાંપ કાંપકર બોલતા હય.)

નક્ષ૦—અરે હરીશ્ચંદ્ર તુ મુજે છોડકર મરનેકો તૈયાર હય ભલા ફીર મૈ કાંહાં જાઊં મેહેરબાની કરકે ઈન ભુતોંસે ઐસી શર્ત કરકે તેરે મરે બાદ મુજસે કુછ હરકત ન કરે.

હરી૦—અરે માહારાજ પવીત્ર બીરહામન તુજકો તો કુચ્છ ડર

નહીં હય. તુ ઘબરા મત તુ નહીં મરેગા.

ભુતની.—અરે માનુસો તુમ મેરા સુનો તુમ તો બીલકુલ પતલે હો તુમકો ખાનેમે કુચ્ચ મજા નહી હય. મગર તુમ્હારી બીચમે એ બીરહામન બહોત ફરબા ભૈંસેકે જૈસા હય ઉસકે પેઠમેંભી સબ મીઠાઈભરી હય ફકત ઉસકો રાજી ખુશીસે મુજકો દે દો. ઔર તુમ ચલે જાઓ.

નક્ષ૦—અરે મામી મૈ તેરે પાઊં પડતા હું મુજે ખાનેકા ઈરાદા મત કર મેરે પેટમે સીવા ભાજી પાલેકે ઔર કુચ્છ નહીં હય. અરે દેવતાઓ અરે હરીશ્ચંદ્ર મેરી જાન બચા. મૈં અભી કભી ભી સોના તુજસે નહી માંગુંગા. ઔર અચ્છી તરાંહસે તેરે સાથ રહુંગા, ઔર તુ દેવેગા સો ખાઊંગા.

હરી૦—અરે ભાઈ નક્ષત્ર તુ દીલકો શાંત કરકે ખડે રહે. તુ ક્યું ઇતના કાંપ રહા હય તુજકો કુચ્છભી ઈજા નહી પહોંચેગી.

નક્ષ૦—અરે હરીશ્ચંદ્ર તુ મુજકો અપની પીછે તો છુપાલે.

હરી૦—અરી ચુડેલન તુ હમ ચારોંકો ખાલે, મગર હમસે ઈસિ બીરહામનકો તો નહીં દીયા જાયગા.

(ઇતનેમે વીશ્વામીત્ર આયા, ઔર સબ ભુત ભાગ ગયે.)

હરી૦—અજી રાજપતી મૈં આપકો વંદન કરતા હું, ભલા યેતો ફરમાવો કે યાંહાં ક્યું કદમ રંજ ફરમાના હુવા. ક્યા કોઇ રીઆયાને બંડાઈ તો નહીં કીયા, ઇસ અધીન પરભી કુચ્છ હુકુમ હો સો ફરમાવો બંદા બસરો ચશ્મ હાજીર હય.

વિશ૦—અરે મુઠ્ઠ જાનેદે તેરે રાજકા નામ મુજકો સુલહા બતાના

ન ચાહીયે ક્યા તેરે રાજકા બોજ મૈં અપને કાંધેપર ઉઠા-
કર અપની ધ્યાન ભકતી છોડ દું, જા જા તુ અપના રાજ
સંભાલ લે.

હરી૦—માહારાજ જો કુચ્છ હુવા સો બેહેતર હી હુવા, મૈં અપને
કૌલસે નહીં ફીરૂંગા અબ તો સ્વામી અજોધ્યાકે અધી
પતી આપહી હો.

વિશ૦—અરે રાજા ક્યા અભી ભી હટ નહી છોડેગા, અરે તેરે
પથરકે દીલકો કુછભી અસર નહીં હોતા હય. અરે
હરીશ્ચંદ્ર જરા સીયાના હો, ઔર વે અપસરાં તેરે પરેમ
અગનમેં જલ રહે હૈં. ઊનકી અગનકો અપને ઇસ્કકે
પાનીસે બુજા દે, દેખ દયા કર દયા કર ગરીબ સ્ત્રીયોંપર
દયા કર વગર વૈસાભી નહીં ચાહાતા હય તો ઇતના જુટ
સુખન બોલદે, કે તુમ્હારા સોના મેરે પાસ નહીં હય.
ફકત ઇતની બાત બોલતેહી તેરા રાજ તુજકો અભી
વાપીસ દેતા હું ઔર અવલસેભી જીઆદા સુખ દેતા હું.

હરી૦—માહારાજ જુટા ઔર ખોટા કરમ તો મૈં જીનહાર નહીં
કરૂંગા, અપને સેવક કો ઇસિ અમરસે માઆફ કરો.

વિશ્વા૦—અરે દીવાને તુ ક્યા યું સમજતા હય કે કાશીમે જાતેહી
કોઇ તુજકો ધન દેવેગા. ભલા મૈં દેખુંતો તુ સોના
કૈસા પયદા કરતા હય, (ઇતના કહેકર નક્ષત્રસે કહેના.)
અરે ક્યુંરે ક્યું નક્ષત્ર મજેમે પડકે મેરા સારા કામ બીગા-
ડતા હય, દેખ ઇસિકો બહોત સતાયા કર જરાભી જુટ
બોલને લગાકર મુજકો જલ્દ ખબર કર દે.

(યે કહેકર વીશ્વામીત્ર ચલા જાતા હય.)

નક્ષ૦—અરે ઇનિસાનો અગર મૈં તુમ્હારી મદદકો ન હોતા તો ઓ ભુત લોગ મુકરર તુમકો હલાક કર દાલતે, ફક્ત મેરે ડરસે વે લોગ ભાગ ગયે, અબ ક્યા તુ મુઝે ઉડાતા હય. ચલ દેદાલ મેરા સોના, મૈં કાંહાં તેરે સાથ શૈતાન ભુતોંમેં ખરાબ હોતા ફીરૂં. કોઇ મેરા નીવાલા કર લીયા તો તેરા ક્યા જાયગા, મેરી કીમતી જાન ચલી જાવેગી, દે મેરા સોના, સોના લીયે બગૈર તો એક કદમભી તુજકો આગે નહીં બડને દુંગા, એક કદમ તો જીઆદા હય મગર એક તસુભી સરકને નહીં દુંગા.

હરી૦—અરે બીરહામન માહારાજ તેરે ગરીબ દાસપર જરા દયા કર, માહારાજ યાંહાંસે કાશી બહોત નજદીક તર હય અપન અભી પહોંચ જાવેંગે.

(બાબ ૨ રા, પરદા પાંચવાં.)

(કટ જંગલ, ઔર આતસ કદેકા દીખાવા.)

નક્ષ૦—અરે હરીશ્ચંદ્ર દેખ અબ દુખ કૈસા આયા હય, તુમ ચારોં દેનેદાર હો તુમ યે દુઃખ ભોગો ભલા, મૈં નીરઅપરાધી બીરહામન હોકર કીસવાસતે દુઃખ ઊઠાઊં એક દુઃખ કા અંજામ નહીં હોને પાતા કે દુસરા દુઃખ તયાર હય, અરે બાપરે, યે સારા જંગલ આગસે સુલગ રહા હય, ઔર ચારોં તરફ ઉસકા ફૈલાવા હો રહા હય. અબ યાંહાંસે નીકલના કીસ તરાંહસે હોગા, અરે હરીશ્ચંદ્ર ઐસા કરકે તુમ ચારોં મરો, મગર મેરી જાન બચાનેકા કુછભી સબબ કરો.

હરી૦—દેખો જો અપનેમેંસે કીસીકોભી બલદાન દેનેમેં આવે તો

અગ્ની એસી શાંત હો જાવે. મગર અપન પાંચોંમેસે બલદાનીકે લાયક મૈં હું. પ્રધાનજી બીરહામન માહારાજકો ઔર મેરી સ્ત્રીં પુત્રકો તુમ્હારે સીપુર્દ કરતા હું તુમ ઈનકો સંભાલો.

સત્ય૦—અરે માહારાજ તુ જીતા રહેગા તો જગકા સમરતા હોગા ઔર વીશ્વામીત્રકા દેન ભી અદા કર દેગા, મેરા જાના અબસ હય મુજકો અગ્ની બલદાન હોનેદે.

હરી૦—સત્યકીરતી તુમ જીતે રહો ઔર મેરે સ્ત્રી પુત્રકા સંભાલ કરો. તુમ મેરી રૂકાવટ મત કરો, અરે મેરી તારામતી સતી ઓ રોહીદાસ પ્યારા ઈસિ જાગેપરસે તુમ હમ જુદા હોતે હૈં. પ્રભુ તુમ્હારા રક્ષણ કરે.

(ઈતના કહેકર હરીશ્ચંદ્ર આગમે ગીરને જાતા હય, ઔર તારામતી રોકતી હય.)

તારા૦—અરે પ્રાણપતી તુમ ખુબ જાનતેહો કે પતીકે પીછે સ્ત્રીકા જીના અકારત હય. ઈસ લીયે મૈં તુમ્હારે આગે બલદાન હોતી હું.

રોહી૦—અરે મેરે માતા પીતા જબ તુમ દોનોને મરના ચીતા હય તો મેરી કયા રીતા હય ગૌર તો કરો કે બાલક માં બાપકા કીતના દેનદાર હય. અગર માંતા પીતાકી ખીદમતમેં ફરજંદ સાઆદતમંદ તમામ દીન યેક કદમ પર ખડા રહે તો ભી માં બાપકા હક અદા નહીં હોતા, ઈસિ લીયે માંતા તુંમ્હારે રૂબરૂ મૈં બલદાન હો જાઊં તો મેરા કામ સબ સુફલ હો જાવે. એસી નેકી કમાનેકો બડી મુદ્દત ચાહીયે બાર બાર યે વકત નહીં આતા હય જેસી તુમને

નાઝો ન્યામતસે મુજકો પાલે હો, વૈસાહી તુમપરસે સતકે ભી હોને દો.

તારા૦—અરે મેરે પ્યારે ફરજંદ દીલબંદ યે દાનીશમંદી તુજકો કીસને સીખાયા હય અરે મેરે કુલકે દીપક તેરે નુરાની ચમકસે ખાનયે તારીક સબ રૌશન હો રહા હય. ભલા જાગતે જીતે ઐસે રૌશન ચેરાગકો કયું ગુલ હોને દેવેં અરે મેરે પ્રાન તુજકો બલદાન દેનેકે લીયે નહીં પાલા હય, તુમ દોનો પીતા પુત્ર સલામત રહોગે તો લાખોંકો તુમસે ફાયદા પહોંચેગા મૈં એક સ્ત્રી જાત જીકર કયા કરૂંગી તુમ દોનોકે રૂબરૂ મેરા મરના બહોત ઉતમ હય, મુજકો મત રોક, જાનેદે જાનેદે. દેખ સત્ય અગ્ની માંતા સર્દ હોતી જાતી હય.

(યે કહેકર અગનમે ગીરને જાના ઔર અગનસે અરજ કરના.)

તારા૦—અય દેવી અગન હો જા પ્રસન યાને હમલોગ જંગલમેં આકર કુછભી બે વાજબી ચલે હોવેં યા કીસી જીવજાનકો કુછભી દુઃખ દીયે હોવેં, યા કીસીપર હસદ ખાયે હોવેં, યા કીસી દેવદાનોકી નીન્દા કીયે હોવેં, યા અપનેકો બડે જાનકર કીસી અદના ઇનસાનકો ખાતીરમે ન લાયે હોવેં તો મેરી કાયાપર રંજો તકલીફસે પેશ આ વગરના મેરી આતમાંકી ખાક માનીંદ અબીરકે કરદે મૈં તુજમેં ભસમ હોનેકો બહોત ખુશીસે રાજી હું. મગર મેરે પ્રાણનાથ ઔર પુત્રકો તુ અપની તપીશસે બચા.

(યે કહેકર તારામતીકા આગમે કુદના.)

(મુજે હય ફ્ર્ક અય માબુદ અબ તેરી ઇબાદતમે.)—યે તર્જ.

રોહી૦—

અય અમ્મા તુજકો કાં ધુંડુ : મુજે કરનાથા નજરાના
મૈં બલદાનીકે લાયક થા : વો યાથા તુજકો જલજાના.—અય આ૦
તુકૈસી ત્યાગ ગઈ મુજકો : અય માંતા રહમ ના આઈ
નહીં લાજીમથા યે તુજકો : મુઝે ઘ્યાં છોડકર જાના.—અય આ૦
મુઝેભી લેકે જલનાથા : તો નીરમલ તન મેરા હોતા
મૈં જલતે જલતે ઉસ હરકા : ખુશી હો બનતા પરવાના.—અય આ૦
આભી જલતાહું અય માંતા : ગવાહ રહેના યે ભકતી પર.
મૈં તેરે પાસ આતાહું : મેરે લેનેકો તુ આના.—અય આ૦

(યે કહેકર રોહીદાસ અગનમેં કુદ પડા.)

હરી૦—અરે મેરી દીલરૂબા માહેલકા તુ મુઝે છોડકર જલ મરી ઔંર પુત્રનેભી અપની માંતાકી હમસરી કરી અબ હમારાભી જીના અબસ હય.

(યે કહેકર હરીશ્ચંદ્ર આગમે કુદ પડા.)

સત્ય૦—અરે માહારાજ મૈ તેરા સાથ નહી છોડા લેકીન તુને મુજસે મુંહ મોડા યે તો જીનહાર ન હોગા જાંહાં તુ ગયા હય વાંહાં મૈંભી આતા હું, અરી અગન દેવી તુ મુજકો અપની બલદાનીમે લે ઔર જાંહાં મેરા રાજા ગયા હય વાંહાં મુઝેભી પહોંચા દે.

(યે કહેકર પ્રધાન સત્યકીરતી ભી કુદ પડા.)

નક્ષ૦—અરે ઠગ પાપીયો મુજસે દગા કરકે એકકે પીછે એક નીકલ ગયે અબ મૈં વીશ્વામીત્રકો ક્યા જવાબ દુંગા ભલા કુછ અંદેશા નહીં મૈં ભી તુમ્હારે પીછે અતા હું.

(યે કહેકર નક્ષલ કુદપડા ઔર અગન સર્દ હોગઈ ઔર નક્ષત્રકી ચારોંસે મુલાકાત હુઈ.)

(બાબ ૨ રા. પરદા છઠા.)—રસ્તા.

નક્ષ૦—અરે કયું બે જુટો કાંહાં કાંહાં ભાગોગે જાંહાં તુમ જા-ઓગે વહીં મુજકો પાઓગે મેરી ભલાઈ મનાવો. મૈંને અભી અગન મૌતકે પંજેસે તુમ ચારોંકો બચાયા અબ મૈં જીઆદા ઠેર નહીં સકતા રખદો મેરા સોના.

હરી૦—અરે ભાઈ કૃપાકર કૃપાકર દેખ સામને કાશી નગરી નજર આતી હય. વાંહાં પહોંચેબાઆદ તેરા સોના તુજે દેનેમે આવેગા.

ડ્રાપસીન.

(બાબ તીસરા પરદા ૧ લા.)—દેવલકા દીખાવા.

તારા૦—સ્વામી દેખોતો યે સીવનાથકા દેવલ ક્યા અચ્છા નજર આતા હય. ચલો સીવ સંભુકે દેવલમે પ્રાર્થના કરેંગે.

હરી૦—વાહા વાહા માહારાની તુને ખુબ કહી ચલો. ચલો. નેક કામમે દેરી કાયકી.

(ચારોંકા ઈસિતર્જમે ભકતી કરના.)

(અહાપુરી ખીલીશી ચંદા.)—યે તર્જ.

સબ—દયા કર મેરે માહારાજા મેરે શીવનાથજી શંકર.

ભટકતે ઔર દુ:ખ પાતે હમ આયે હૈં તેરે દરપર.
કરો રક્ષા અય કૃપાનાથ સીધાતા તુમહો જગદાતા.
તુમહો અઠરા પુરાંકે પંથ જાને તંતરો મંતર.
અગમ જોતીશ આ બયદક કોક સંગીત પીંગલો જંતર.
તુમહીસે ચૌદા વિધ્યા હય યે ચાંરો બેદ છે શાસતર.
કરો રક્ષા કરો રક્ષા બતાઓ રાસ્તા હમકો.
કે અપના વામ પાજાવે વો વિશ્વામીત્ર અય ઇશ્વિર.

નક્ષ૦—વાહવાહરે હરીઆ તુતો આછા ભગત બન બૈઠા હય મુઝકો રસ્તા દીખા દીખાકર થકા દીયા રોજ બરોજ કહેતા હય. આજ દેતાહું કલ દેતાહું અછા ઉડા રહા મેરા સોના જલ્દ હાજીર કર ક્યા મૈં તેરે વાસ્તે હમેશા ભુકા મરા કરૂં.

હરી૦—ભાઈ મૈં તેરા કરજદાર ખડાહું લેકીન અભીતો અપન લોગ થકકર આયે હૈં જરા યે દેવલમેં આરામ લેવેંગે ફીર તેરે સોનેકી તદબીર મુકરર કરનેમેં આવેગી.

નક્ષ૦—અરે વાહરે ચોર ગુલામ અછા મક્ર સીખા હય. અવલતો કહેતાથા ચલો મૈં કાશીમે તુહ્મારા સોના દેતાહું યે દમદેકર યહાંતક લાયા. અબ જબ કાશીમેં આયતો દેવલમેં આરામ કરને ચાહતા હય. દેખતો ઇસિ દમ દેનેકી મીઠાઈ તુજકો કૈસી ખીલાઈ જાતી હય તુ ભલી ભલાઇસે નહી દેવેગા જરા ચખતો યે ચીમટેકી મજા.

(નક્ષત્ર હરીશ્ચંદ્ર કો ચીમટા લગાતા હય.)

હરી૦—આહા અફસોસ અરે ભાઈ બીરહામન છોડ છોડ ક્યું નાહક ઈજા દેતા હય. મૈં કુછ તેરા સોના દેનેમે ઈનકાર

કરતાહું ફીર ક્યું ઇતિના સીતમ કરતા હય (યે કહેકર હરીશ્ચંદ્ર સીવકે તરફ રૂજુ હોકે કહેતા હૈં) અરે શીવ-નાથ તુમ ઇસ દેવલમે બસ રહેહો. ભલા દયા કરકે અ-પને કંગાલ સેવકકીતો રક્ષા કરો.

(યે હાલ હરીશ્ચંદ્રકા દેખકર રોહીદાસ તેસમેં આકર નક્ષત્રસે બદલા લેને ચાહતા હય ઔર તારામતી રોકતી હૈં તો ઊસ્સે ઇસ તરેહ કહેતા હય..)

ભૈરવી (કરવટી યા લેને દે.)—યે તર્જ.

રોહી૦—મુઝે હટ હટ મઇયા જાનેદે.
જુલ્મ કરે હય યે કૈસા.—મુઝે.
માન મનાયે માનત નાહી.
જુલ્મ કરત હય પીતાજીપે.—મુઝે.
અબતો નહી મનમાનત હમરા.
બદલા લેં હમ ભી વાસે.—મુઝે.
કાહેકો રોકત હો તુમ માતા.
બદલા લેં બીરહામનસે.—મુઝે.

(યે કહેકર તમાચા મારને ગયા ઔર ફકત હાથી ઊઠાયા કે બીરહામનને શોર મચા દીયા.)

નક્ષત્ર—અરે દૌડોરે લોગો ઇસ કમબખ્ત લડકેને મેરી નાક તોડ-દાલા ઔર મેરા મુંહ ફોડદાલા અરે મેરે બાપરે અરે મેરે બાપરે. (યે કહેકર લડકેકો ઊલટા દીયા. ઔર કહેને લગા.) અરે નાલાયકો, તુમ સબ મીલકર મુજકો અકેલા દેખકર ક્યા મારદાલા ચાહતે હો. (એક સોટા લેકર સબકો બેતાહાશા મારને લગતા હય.)

તારા૦—અરે બેટા યે ભુકે બાગકે મુપર ક્યું આગ લગાયા યે આતશકે પર કાલેકો ક્યું છેડા. બેટા મૈં ઈસી વાસતે મના કરતીથી કે ઈસ સીતમગારકા ધુસ્સા ગરમ ન હોજાવે. બેટા જબકે હરકી યુંહી મરજી હયતો અપને રોકનેસે ક્યા હોતા હય.

નક્ષેલ.—અરે દેખો યે ઔરત મુઝે બાગ કહેતી હય. હાં હાં દેખો મૈં હકીકતમે બાગ હું. (યે કહેકર હર એકપર દૌડ દૌડકે બુચકે ભરને લગતા હય ઔર ઈસિતરાંહ કહેતા હય) અરે હરીયા ઘાતકી દગા કરકે મેરા સોના ખાજાતા હય. અછા અછા જો તેરે મનમેં આવેસો કર અરે યે માહા-દેવ બોહત અછી તરહાંસે જાનતા હય અરે બે હયા લા મેરા સોના, વગરના જ્યાદા તકલીફ ઊઠા વેગા.

હરી૦—અરે બીરહામન મૈં તેરા સોના દેનેકો તઈયાર હું લેકીન તુને મુઝકો ઐસા લાચાર કર રખા હય. તો મૈં કૈસી તદબીર કરૂં અરે માહારાજ છોડ છોડ મુઝે ઈસ દુ:ખસે છોડ.

નક્ષલ—અછા ઈધર આ ઈધર આ મૈં તેરા ચીમટા છોડતા હું.

(નજદીક ગયેપર જ્યાદા ઔરભી તંગ કીયા ઔર હરીશ્ચંદ્ર ભગવાનકે તરફ રૂજુ હોકે કહેને લગા.)

હરી૦—અરે બ્રહમા ઈતના દુ:ખ ઉઠાનેકી મુજકો તાકત નહી હય તુને ક્યું મુઝકો પયદા કીયા, મેરે પ્યારે પુત્ર આ, મેરી દીલ-રૂબા પ્રીયા ઓ મેરે યાર વફાદાર સત્યકીરતી તુમહારા મુંહ દેખ દેખકર ઔર દુના દુ:ખ મુઝે ઊતપન હોતા હય દે-ખોતો મેરી ચશ્મોસે લહુકા નાલા બહા જાતા હય.

નક્ષ૦—અરે હરીશ્ચંદ્ર માર માર ઔર જીયાદા બોમ માર **અરે** બેશરમ તુ ક્ષત્રી બચ્ચા હોકર ઇસિ તરહાં પુકારા કરકે રોતા હય ફીટકાર હય તેરે ક્ષત્રી પનેપર.

હરી૦—અરે ભાઇ બીરહામન મૈં અપને દુઃખસે નહી રોતા હું મેરે અજીજોંકો દેખ દેખકર જાન ખોતાહું

નક્ષત્ર—ભલા ઐસા હય તો દેખ દુસરી હીકમત. (યે કહેકર ઉંગ-લીકો ચીમટા લગાતા હય. તો હરીશ્ચંદ્ર જીયાદા શોર મચાતા હય.)

તારા—હાયે અફ્સોસ સદ અફ્સોસ મેરે રૂબરૂ યે આફ્ત તુ ઊઠાવે ઔર મૈં ખડી દેખતી રહું ઇસ્સે બહેતર મરજાઊંતો બોહતહી અછા હોવે અય બીરહામન દયા કર દયા કર ક્યું ઐસે વખ્ત અજાબમેં ગીરફ્તાર કરતા હય. ક્યા તેરે દીલમે કુછ રહમ નહી હય.

(હરીશ્ચંદ્રકા દુઃખ દેખકર રોહીદાસ માંસે કહેતા હૈં.)

રોહી૦—અહ અમ્મા તુમ મુઝકો મત મના કરો દેખોતો યે મુજી મેરે પીતાકો કૈસા દુઃખ દે રહા હય ઔર રૂલા રહા હય. અબ મૈંભી ઇસિકો રૂલાતા હું (યે કહેકર રોહીદાસ મા-રને જાતા હય તો નક્ષત્ર ઉસકો ભી મારતા હય.)

હરી૦—અય બીરહામન જો કુછ તુઝકો દુઃખ દેના હોસો દે. બાકી મત રખ મૈં તેરા દુઃખ સહેનેકો મૌજુદ હું.

નક્ષેત્ર.—અરે મુઠ જબ તુ અછી હાલતમેં થા તબતો બડી લાફ મારતાથા કે મૈં ઐસા કરૂંગા વૈસા કરૂંગા અપને જામેમેં ફુલા ન સમાતા થા ઔર અબ લાચારીકે હાલતમેં શોરો બુકા કરકે ક્યા મુઝકો ડરાકે ભગાનેકા ઇરાદા કીયા હય.

મૈંતો જીનહાર તુજકો નહી છોડુંગા ઔર તેરે દુઃખ દેનેમેં ભી કમી નહી કરૂંગા જબતકકે તુ જુઠ ન બોલે અરે બોલ બોલ જરાતો જુઠ બોલ તાકે તેરા મેરા દોનોકા છુટકારા હોજાવે.

હરી૦—અરે નક્ષત્ર કૃપાકર કૃપાકર અરે જો પાપ કીયાહું ઊસકો તો ભોગ રહાહું જો કે તેરે હાથકા માર ખા રહાહું ઔર ભી જુઠ બોલકે કહાં જાઉં અરે તુ મેરે બદનકે પુરજે પુ-પુરજે ભી ઉડા દેગા તોભી મુઝસે જુઠ ન બોલા જાવેગા બાર બાર બોલના લાહાસીલ હય.

(શીર ઐસા દુઃખ દેતા હય કે હરીશ્ચંદ્ર બેહોશ હોકે ગીર પડતા હય. તો રાની ઘબરાકર ઈસતરહાં કહેતી હય.)

તારા૦—અરે મેરે સરતાજ ઇસકદર બે હોશ મત હો જા, હોશમે આ સબરકો કામ ફરમા, અરે ઈસિકા દેન અદા કરનેકે લીયે મુઝકો, ઔર મેરે પુત્રકો બેચ દાલ અરે સીતમકે ફંદેસે અપની જાનકો નીકાલ.

(તોરે ઢુંડન જાઊં પીયા.)—યે તર્જ.

હરી૦—

તુ હયપ્યારી મેરી દીલરૂબા, મેરી તુ મન મહોના.—મેરી.
તુ તો હય કાયા, મૈં જાન માયા, તનસે મીલારહે પ્રાન.—મેરી.
લગ્ન લગાયે મનકો મીલાયે, એકપર એક કુરબાન.—મેરી.
પર યે દુઃખમેં ફસે હૈં જાની, અંજામ ક્યા હો નીધાન.—મેરી.
"**મરકુમ**" કર કહાં નામાં ભેજું, બતલા દે તુ મેરી જાન.—મેરી.

તારા૦—માહારાજ સત્ય નીરંતર હમેશા જીન્દા હય, ઔર પ્રાન તો દેહીમે પાણીકે બુડ બુડેકે માનીંદ હય, ભગવતકી લાજ

રખા ચાહીયે, ઊસકે હુકમકો સરકા તાજ સમજા ચાહીયે, માહારાજ મૈં અરજ કરતીહું કે તુમ મુઝકો બેચનેમેં અનાકાની મત કરો બેલાશક બેચકર રૂપીકા દેન અદા કર દો. અગર મુઝસે પુરા ન હો તો મેરે પુત્રકો ભી બેચ-કર અપની ખુલાસી કર લો, માહારાજ ઇસ્સે દુસરા ઊપાઊ નહી હય.

નક્ષત્ર.—હરીશ્ચંદ્ર હરીશ્ચંદ્ર મૈં કહાંતક દદ્દ સરી ઊઠાઊં ક્યા મેરી કીસમતમેં અ સબબ તેરે ભુકા મરના લીખા હય દે દે મેરા સોના મૈં જીયાદી તકલીફ નહી ઊઠા સકતા.

(યે કહેકર જીયાદા મારના.)

હરી૦—ભાઈ મુઝે માફ કર મૈં આજકે આજ સુરજ ગોરૂબ હોનેકે આગે અપને જોરૂ બચ્ચેકો બેચકર વીશ્વાતીત્રકા દેન સબ અદાકર દેતા હું.

નક્ષત્ર.—અરે વાહ હરીશ્ચંદ્ર યે અચ્છી આબરૂ કમાયા હય, અરે તુ રાજા હોકર જોરૂ બચ્ચેકો બેચેગા, હયફ હય તેરે જીને-પર અરે ઊસકે બદલેમેં જરા જુઠ બોલા તો તેરા ક્યા નુકસાન હો જાયેગા અરે હરીશ્ચંદ્ર જુઠ ન બોલના જોરૂ બચ્ચેકો બેચનેસે ક્યા અચ્છા હય, અરે બોલ બોલ જરા જુઠ બોલ.

હરી૦—અરે પવીત્ર બીરહામન તુઝકો અપને સોનેસે ગરજ હય, મૈં જુઠ બોલું યા ન બોલું ઇસિ બાતસે તુઝેકો ક્યા કામ હય.

નક્ષત્ર.—અરે ફોડ ફોડ તેરા સીર ચલ જા, જો ચાહે સો કર પર મેરા સોના મુઝકો દે, ઐસે નાદાનસે કૌન મગ્જ પાશી કરે.

(યે કહેકર ચીમટેકો નરમ કરતા હય.)

તારા૦—સ્વામી હમારે બેચનેકી તદબીર જલ્દ કરો દેર મત કરો.

(ગારમે ગમકે તુ આખીર.)—યે તર્જ—પરજ કાલીંગડા.

હરી૦—ઈસ સીવા અય જાનજાં અબ ઔર કયા તદબીર હય
બેચના તુમ દોકો, મેરે ખ્વાબકી તાબીર હય.—ઈસ.
કયા થા અવલ કયા હુવા, અનજામ ફીર કયા હોવેગા
યે નહી માલુમ પર, હમરા, મેરી તકદીર હય.—ઈસ.
સબ્જ કાડી ઘાસકી રખતા હું મૈં દોનોકે સર
તાખરીદારાંભી જાને, બીકતી યે તસવીર હય.—ઈસ.
માહે કીનઆંકે લીયેથા મીસર્કા બાજાર ગર્મ
માહ મહેર યે હૈં અજોધ્યાકે બડી તૌકીર હય.—ઈસ.
કયું ન અય "**મરકુમ**" બીક જાવેંગે લાલે બે બહા
જીનકે સદકે યે હરીચંદકી યે સબ જાગીર હય.—ઈસ.

(બાબ તીસરા, પરદા દુસરા.)—રસ્તા.

હરી૦—અરે દયાળુ કાસી નગરીકે તવંગ ગરો દાસ ઔર દાસીકા બાજાર ગરમ હય, જલ્દ આઓ ઔર ખરીદ કરો યાને મૈં ખુદ અપને સ્ત્રી પુત્રકો બેચતા હું ઔર વીશ્વામીત્ર રૂષીકે કરજકો અદા કરને ચાહતા હું અરે કયા કીસીકી મરજી ન હોતી, જો મુજ બેકસકી ઈસ દેનકે ફંદેસે ખુલાસી કરે, અરે કયા મેરી રાની તુમ્હારે દાસીકે મોઆફીક નહી હય, નહી નહી યે માહાપારા હય અરે દેખોતો યે મેરા પુત્ર ગુલે હજારા હય, તુમ્હારી દાસીપનેમે ઔર ગુલામીમે યે દોનો બહોત અછે માલુમ હોંગે, અરે લોગો

ઐસે દાસ દાસી ફીર નહી મીલેંગે મુઝે જાત પાતસે કુછ ગરજ નહી હય, જીસકો લેના હો સો લો, અરે મૈં કૌન હું અરે મૈં એક દુષ્ટકર્મી પાપી બે ધર્મી હું અપને નીપત્તર પનસે સબ રાજ તાજસે હાથ ધો બૈઠા હું ઔર નીધાનકો ઔરત ફરજંદકોભી ખો દેતા હું અય પરઉપકારીયો મુજ-પર દયા કરકે મેરે સ્ત્રી પુત્રકો ખરીદ કરકે વીશ્વામીત્રકે વામસે છોડાઓ.

નક્ષત્ર.—અરે કમ અકલ નાદાન ઈન ગરીબ પ્રાનીયોંકો ક્યું ના-હક ગલી બ ગલી ભટકાતા હય. અરે કજફાહમ યે દોનો માંતા પુત ક્યા બેચનેકે લાયક હૈં. અગર બેચનેકે લાયક હોતેતો ક્યા તેરે શેહરમેં કોઇ ઇનકા ખરીદદાર ન હોતા અરે ઈન દોનો ફાકેકશોંકો લેકર ક્યા કોઇ કરેગા. યે તેરી બેવકુફી ચાલ છોડદે ઔર અકલકે ઘરમેં આકર કુછ થોડા જુઠ બોલકર વીશ્વામીત્રકે દીલકો શાદકર ઔર જા અપને મુલ્કકો આબાદ કર.

(અબસ સતાના હમે.)—યે તર્જ.

હરી૦—અય બીરહામન યું સતાના મુઝે નહી બહેતર
યે જખ્મેં તનપો જીયાદા ના અબ ચુબા નશતર.—અય.
ધરમકી રાહમેં ગરજાનભી મેરી જાવે
તો જુઠા સબ્દ કભીભી ન મૈં કહું મુ ભર.—અય.
તુઝે હય જરસે ગરજ સો તુ લે મૈં દેતાહું
ન કર જીયાદા મુઝે તંગ મુજપો કૃપા કર.—અય.
મૈં જલ રરાહું જીયાદા જલા ન અબ મુઝકો
યે તીખા સબ્દ ન મુઝકો સુના મેરે મીંતર.—અય.

મેરાભી કામ હો "**મરકુમ**" શાદ ખુરમ હો
રહે યે કંપની અબાદ શાદ ઔંર ખુશતર.—અય.

નક્ષત્ર.—અરે અછા અછા તુઝકો મેરી સલાહ મંજુર નહી હય તો તેરે સ્ત્રી પુતકો બેચદાલ યા માર દાલ તેરા એખત્યાર હય, પર લા મેરા સોના મુઝકો દે તુ જાનતા હય કે ઇસ કરજ પર બ્યાજ નહી ચઢતા.

હરી॰—અરે પવીત નગરકે ગૃહસ્થો મેરી અરજ સુનો યાને મૈં અપની ઔરત ઔર લડકેકો બેચતાહું. ઊનકો લો ઔર વીશ્વામીતકા જો કુછ કરજ હોગાસો દો.

(ઇતનેમે અગનીસેનકા આના.)

અગનીસેન—અરે ઇધિર શોરો પુકારા કીસકા હય ગૌ બછડેકો બેચનેકી કૌન અરજ કરતા હય.

હરી॰—અજી દયાળુ ઇધિર દયાકી નજર કરો દેખો યે દોનો પ્રાની માં બેટે હાજીર હય અગર ઉન દોનોકો આપ ખરીદ કર લોગેતો બડા ધરમકા કામ હોગા.

અગનીસેન—અરે બીરાદર ક્યા સચ બાત હય. મૈંને હજારોં મેહેનત ઔર અજીઅત ઉઠાકર યે ધન જમા કીયા હું તો ક્યા યે કંગાલ સ્ત્રી ઔર દુબલે છોકરેકે ખરીદ કરનેકે વાસતે અરે વાહવાહ મુઝ જઇફ઼ ઇનિસાનકો ઠગનેકી અછી તદબીર લગાતા હય.

હરી॰—અય ધર્માત્મા યે ક્યા કંગાલ હય યેભી તો ચાંદકી તીમસાલ હય જૈસાકે યુસુફ઼કો ભાઇયોંને ખોટે દીરમસે બેચા થા. મગર જુલેખાને જાનોમાલ સદકે કીયા થા, ઉસી કદર ઇસિકા ભી મોલ હરીશ્ચંદ્ર જાને થા યા ઓ પરમેશ્વર જાને

યા આપ ધર્માતમાં પૈછાને ઔર ઉસકે પુત્રકો જાને વોહી ઊસકો માને.

(બીચાર કરકે અગનીસેનકા કહેના.)

અગની૦—હો હો ઊન દોનોકો મૈં મુકરર ખરીદ કરતા હું ભલા ઇનકી કીમત તો કહો.

હરી૦—અજી કૃપાળુ મુઝે વીશ્વામીત્ર રૂષીકા ઇતિના દેન દેના હય, કે એક આદમી હાથીપર ચઢકે ગોફન ચલાવે વો ગોફન જીતના ઊપર જાવે ઊતના સોના વીશ્વામીત્ર મુઝસે લેવે ઇસિ લીયે યે બીરહામન મુઝપર તઇન હય ઔર મુઝકો બ તૌર કૈદીકે રખા હય, આપ ઊતના સોના ઇસિ બીરહામનકો દેકર કૈદે ગીરાંસે મુઝકો છુડા લો.

અગની૦—અરે ઇતના સોના તો દેના મુશકીલ હય મગર તેરા છુટકારા કરનેકે લીયે રહમ ખાકર ઊન દોનોકો ખરીદ તા હું મગર મુઝકો ઊનકા ગુલામી ખત લીખ દે.

હરી૦—બહોત અછા કૃપાળુ લીખ દેતાહું. (લીખદેના.)

અગની૦—અરે મેરે આંખોસે બ સબબ બુડાપેકે કમનજર આતા હય, તુ ખુદ બાંચકે સુના.

(હરીશ્ચંદ્ર ઇસતરહેં સુનાતા હૈં.)

મસનવી.

હરી૦—

મૈં હરીશ્ચંદ્ર કીસમતકા મારા, કોઈ સમે મેંથા રાજા હજારા
પાપ કરકે હુવા જબ મૈં પાપી, આ ગઈ યે બલા મુઝપો આપી
વીશ્વામીત્ર રૂષી હૈં ભારી, હો ગઈ ઊનકી બસ કર્જદારી.
રાજ દેકર ન છુટકારા પાયા, કર્જકા બોજ સરપે ઊઠાયા

અગનીસૈનકી·ખીદમતમેં ઔરત, દાસી કર બેચતાહું મૈં ઈસ વખ્ત
ઔર ફરજંદકો સેવક બનાકર, અગ્નીસૈનકો બેચા હય દીલબર
મેરા લા દાવા હય મોહર કર દી, મેરે ગમસે જમાના હય દરદી
ઈસકે શાહદ સત્યકીરતી પ્રધાન ઔર નક્ષત્ર બીરહામન હય બાશાન.

અગની૦—અછા યે ખત તેરેપાસ રહેનેદે મૈં મકાનસે અભી સોના
લે આતા હું.

(યે કહેકર સોના લાને જાતા હય.)

તારા૦—હો હો અય ચર્ખ સીતમગાર મૈં ઓ ઔરત હું વફાદાર
હમેશા રહી અપને રાજાપર જાનોતનસે નીસાર જબસે
મૈં લગન કરી કભી ન માતા પીતાકા અંગન દેખા હમેશા
અપને પ્રાનનાથકે ખીદમતમેં હાજર રહી અય આઘે દેવાં
કાહાં ગયે તુમ્હારે ચસ્મ મેરે રાજાકો એક છીંદભર છોડકે
જાના મુશકીલ હય દીલકો તોડ મગર ક્યા કરૂં લાચાર
હું કીસી સુરતસે મેરે સ્વામી અંતરજામીકા દેનઅદા હો
જાવે ઔર યે બીરહામનકે કૈદેગીરાંસે છુટ જાવે.

(મૈતો જોગન બન બેઠી) યે તર્જ.

રોહી૦—
અરે મેરી માદર બોલ બયાં : છોડ પિતાકો જાવે કહાં.—**અરે.**
હમ ના તુમકો જાને દેંગે : છોડકે બાપકો અસ્કરવાં.—**અરે.**
ચલતે હો તો બાબાકોભી : લેચલો હમરા અપને વહાં.—**અરે.**
બાજ ન આવેગા યે બીરહામન : દુઃખપર દુઃખ દેવે ગાયહાં.—**અરે.**
"મરકુમ" દુઃખ યે કીસકો સુનાવે : ગમમેંહૈં સબ ખુરદોકલાં.—**અરે.**

(ઈસવખ્ત મેં હય કૌન મદતગાર હમારા.) યે તર્જ.

હરી૦—અફસોસ જુદા હોતા હય દીલદાર હમારા

તારા૦—કોઈ ન હુવા હય મદદગાર હમારા
રોહી૦—પાલાથા મુઝે આપને ચાહોંસે પીતાજી
હરી૦—હમ ક્યા કરેં બેટા નહીં એખત્યાર હમારા
તારા૦—મત ગમજદા હો તુ અય મેરે નાજોકે પાલે
રોહી૦—અમ્માં નહી માને હૈ દીલ અફગાર હમારા
હરી૦—ભગવાનકી મરજી હય યેહી અય મેરે પ્યારો
તારા૦—ઈસિવાસ્તે ખામોશ હય દીલયાર હમારા
રોહી૦—"**મરકુમ**" પિતાજી ન મીલેંગે હમે અબ ક્યા
હારી૦—મીલજાવેગે જબ બખ્ત હો ગુલજાર હમારા
અગની૦—બસ બસ અબ જીયાદા મોહોબત જાહેરકરના અબસ હય ચલો ચલો શોરો ગુલ મત કરો જબ ઘોડા બીક જાવે તો ખરીદારકા માલ હો જાતા હય અગર બેચનેવાલેકા ઈરાદા હો તો ફકત ઉસકી ખુરાક દેવે દુસરા કુછ હક ચલતા નહી હય કાહાંકા રોના ધોના લગાયે હો સબ ઢોંગ ઢાંગ છોડ દો (યે કહેકર નક્ષતસે કહેતા હૈં) લે બીરહામન યે તેરા સોના.

(સોના દેકર દોનોકો ખેંચતે લે જાતા હય.)

સત્ય૦—મેહેરબાન નક્ષત અબ હમ દોનોકો જાનેકી રૂખસત દો.
નક્ષત્ર૦—અરે વાહ વાહ ક્યા આપ યું સમજતેહો કે હમ સબ દેનસે અદા હોગયે, અરે હરીશ્ચંદ્ર તેરી બરદાસ્ત કરનેમેં મૈંને ક્યા ક્યા દુઃખ ઉઠાયા હય, ઔર અબ ક્યા ખાલી હાથ જાઊં યે તુઝે લાયક હય. અરે મુઝે જીઆદા મત દે ફકત દસ હજાર મોહોરસે તો મેરી ખાતીર રખ.
હરી૦—અછા ભાઇ તુભી અપના કરજ અદા કર લે. (યે કહેકે

સતકીરતીસે કહેતા હય) બીરાદર સત્યકીરતી બહોત બારીશકા તો સદમા ઉઠા ચુકે હૈં, અબ થોડાસા ઔર બાકી રહા હય, શાયદ ઇસિ મામલેમેં મેરા વજુદ કામ આવે સત્યકીરતી મુઝકો બેચકર ઇસિ નક્ષત્રકો શંતોષ કરો.

સત્ય૦—અરે માહારાજ એૈસા પાપ કરનેમેં મેરી જબાં કબ ચલેગી માહારાજ મુઝકો બેચ દાલે તો બેહતર હય.

હરી૦—ક્રીયા કરમકા ફલ સબકો ઊઠાના પડતા હય પરધોનજી તુમ મુઝે બેચ દાલો, ઔર ઇસિકા ભી દેન અદા કર દાલો તો સબ બાતસે છુટકારા હો જાવેગા.

નક્ષત્ર.—અરે હરીશ્ચંદ્ર જરા સીયાના હો ભલા કહો તો સચ બોલનેસે તુઝે ક્યા પ્રાપ્ત હુવા. ભલા ગૌર તો કર કે સચ બોલનેસે તુઝે કોઇભી દુઃખસે બચાવા હુવા. અરે ફુટી અકલકે નાદાન મેરે દાનીસમંદી દેવીકી પ્રાર્થના કર તાકે તેરા ભલા હો જાવે, એ મેરી દેવી તુઝે સુખ દેનેકો તૈયાર હો રહી હય અરે હરીશ્ચંદ્ર ફકત મૈં અકેલા સુનુ ઇસિકદર જરાસા જુટ બોલ ફીર તુ દેખ કે તેરા બેટા ઔર સ્ત્રી અનમોલ દોનો તુઝકો બડી કરરોફરસે મીલતે હૈં સુન સુન અગર સત્યકીરતી બીકે ઔર એ પૈસા મુઝકો મીલે તો મેરે ક્યા કામ આવે જીસકે પાસ લેનાહય ઓહી પૈસા હમારે પાસ કામ આવે.

સત્ય૦—અરે ભાઈ નક્ષત્ર એૈસા મત બોલ.

નક્ષત્ર.—અરે નહીં બોલ નહીં બોલ ક્યા બકતા હય, ચલએ દોડ, દેવલકે ખોડ, પાપી તેરા મોલ દસ હજાર કૌડીઆં તો

મીલે'? અરે દસ હજાર મોહર તેરી કીમતમેં કૌનસા અંધા દેવેગા, એક ફુટી બાદામ મીલના દુશવાર હય.

હરી૦—અરે પ્રધાન મેરે સરપર હરી ઘાંસકી કાડી રખકર જલ્દ બેચ દાલો કીસ વાસતે દેર લગાતે હો ઔર ઇસ બીરહામનકો મુંહ ચઢાતે હો.

મસનવી (અરે લાલદેવ ઇસિ તરફ જલ્દ આ.) યે તર્જ.

સત્ય૦—અય કાશીકે ઓ રહેને વાલો બ્રહમ,
જરા આકે દેખો બલુતકો કરમ.
નહીં લાગ ઐસી લગેગી કભી,
તમાશા અચંબેકા દેખો અભી.
બીકે હય મેરે હાથસે એકલાલ,
ગોયા હુસ્નમેં હય ઓ માહ કે મીસાલ.
શરાફતમેં કીશવરકા સરતાજ હય,
વલે અબ તો હરતરહાં મોહતાજ હય.
તજે અપના ખાના ખરીદો શીતાબ,
અજેધ્યાકે ગરદુંકા હય અફ્‌ તાબ.
ગીરફ્તાર ઐસેકે ચુંગલમેં હો,
યાંહાં આયા હય રાજ સબ અપના ખો.
કે વો એક રૂપીકા કરજદાર હય,
ફસા હય બલામેં વો લાચાર હય.
અવલ બેચા ઓ જવજ ખુરશંદકો,
ઔર હમરાહ ફરજંદ દીલબંદકો.
ફીર ઓભી બીકા ચાહતા હય નામદાર,
ખરીદે ઊસે જોકે હો હોશીયાર.

નગરીકેલોગ.—ભલા યે તકલીફેં ક્યા સબબ ઊઠાની પડી.

સત્ય૦—ફ્કત એક ધરમકે લીયે યે વનવાસ ઊઠાયા હય અય લોગો તુમભી ધરમકે કામપર કમર મજબુત બાંધો ઔર ઈસિ માહારાજ ધરમાત્માકો ખરીદો તાકે તુમકો દોનો જાંહાંકી દૌલત હાસીલ હો જાવે.

કાળસૈનઢેડ૦—અરે સુ! યો માહારાજને યે માનુસકા તો હમલોગ હમરેપાસતો મસનકે કરકા પૈસા બોહત એકઠાકીના હુવા રખા હય તુમ સબ દુર દુર હોય જાઓ તો હમ ઈસિકા મોલ તોલ કરી.

હરી૦—નીચમે નીચ જાત ક્યું નહીં હોતી ઉસકેપાસ લછમીદેવીકા બનાઉ હય ઊસ્કો બડા માન પાન હય જબકે ઉસકો ઐસી દેવી પરસન હય તો હમારી ક્યા હકીકત હય સત્યકીરતી મુઝકો માલુમ હોતા હય કે યે ઘેડ મુઝકો મુકરર ખરીદેગા.

સત્ય૦—માહારાજ અફ્સોસકી બાત હય કે છત્રપતી માહારાજ જગતકા સરતાજ ઘેડકે ઘરકા દાસ હોવે મગર ક્યા કરના કુચ્છ ઊપાઊ નહીં હય ગૌર કરો અગર સુફેદ શંખકો જલા કર દેખો જલેબાદ ઉસકી રાખ સુફેદ હય યા નહી ઇસી કદર યેતીમ મોતીભી આગમેં તેજ જીયાદા તર હોતા હય?

કાળસૈન૦—અરે કૌન હયરે કા તોરે મનમે હમ નહી આવતહૈં તો લો હમ જાવત હૈં.

હરી૦—અરે ભાઇ ધર્માઅવતાર મૈં તુઝપરસે હું નીસાર ઈસિ જમ બીરહામનકો દસ હજાર મોહોર દે ઔર મુઝકો ખરીદકર મૈં તેરા દાસ હો રહુંગા. લેકીન મુઝકો બલાકે ચુંગલસે છુડા

કાળ૦—અછા તો ભઇયા હમ તુમકા ખરીદતે હૈં લાકીન હમરી ઔરતકી ઔર હમરી ચાકરી તુમકા અછી તરહાં કરના પડેગી.

હરી૦—દયાળુ દાતા મૈં તુઝકો સબ તરહાંસે સંતોષ રખુંગા.

કાળ૦—અછા તો બેચનખત લીખો હમ ઘરસે પૈસા લેઆવત હૈ

(ઘેડને પૈસા લાને જાના ઔર સત્યકીર્તીને ઇસિતરહાં કહેના.)

સત્ય૦—આફસોસ સદ આફસોસ આય ભગવાન ઐસા મેરા રાજા છત્રપતી સતધારી આજ એક આદના ઘેડકે વહાં બીકે આજબ તેરી કલા હય.

(ઇતિનેમેં ઘેડને મટકા લેકર આના ઔર ઇસિ તરહેં કહેના.)

કાળ૦—અછા બીરહામનજી યે મટકા લો ઇસમેં દસ હજાર મોહોર ભરેહૈં લાકીન હમરી બાત તો સુનો હમને યે પૈસા મસાનકે કરમે જમા કીના હય તુમ છુઓતો બટલતો નહીં જાઓગે.

નક્ષત્ર૦—અરે નીચ માનુસ ઐસા મત બોલ જર કુચ્છ બટલતાં હય અગર કુત્તેકો બેચકર ઓ પૈસા લાયા હો તો ક્યા ઓ ભોકને લગતા હય યા ફુલોંકો બેચકર પૈસા આયાહો તો ક્યા ઉસમેં ખુશબો આતીહય?

કાળ૦—અછા તો ભાઈ હમકા ખત પઢકે સુનાઓ.

નજમમેં ખત પઢના—(લયલી લયલી પુકારૂં મૈં બનમેં) —એતર્જ.

હરી૦—મૈં હું રાજા હરીશ્ચંદ્ર ચીદા : કાળસૈન ઢેડ મુજકો ખરીદા
જો કે ફરમાન હો સર ઝુકાઊં : ટોકરાગર કહેતો ઉઠાઊં
તાબેદાર ઉસ્કા મૈં હુંરસીદા : કાળસૈન ઢેડ મુજકો ખરીદા.

કાળ૦—અછા ખત તો બરાબર હય, ચલો હમરેસંગ ઔર યે ઝાડુ

ટોકરા ઉઠાઓ.

નક્ષે૦—અરે રાજા હરીશ્ચંદ્ર મૈં અબ આખરી બોલ એકબાર આર તુઝકો બોલતાહું અરે જરા જુટ બોલ અભી તેરા રાજ ઔર સ્ત્રી પુત્ર સબ દીલાતાહું બોલ બોલ જરા જુટ બોલ.

હરી૦—બસ ભાઈ અબ બોહત હુવા યે મેરા આખરી નમસ્કાર લે ઔર અપને મકાનકો જા.

નક્ષે૦—હો હો હરીશ્ચંદ્ર રાજા મૈં તેરે પાઉંપર સર ધરકર કહેતા હું કે તુઝ સરકા રાજા ઇસ બ્રમ્હંડમેં કોઇ નહીં હુવા ઔર ન હોગા દયા મયા સતધીર ધરમ બીચાર જો તુઝમેં હય સો કીસીમેં નહી હય અરે હરીશ્ચંદ્ર તેરા કલ્યાણ હો, અય માહારાજા મેરી ક્યા મકદુર હય જો તુઝકો દુઃખ દું ઇસિમેં મેરી કુચ્છ તકસીર નહીં હય. મૈં ક્યા કરૂં મૈંભી દુસરેકા તાબેદાર હું ઉસકા હુકુમ સુનના લાજીમ હય, રાજા આશીરવાદ આશીરવાદ અબ મૈં જાતા હું મેરા બોલા ચાલા ઔર જો મૈંને તુઝકો દુઃખ દીયાસો ઓ સબ મુઝકો માફ઼ કર.

ઢેડ.—ચલો ચલો રાજા હમરે સંગ ચલો.

(યે કહેકર ઘેડ હરીશ્ચંદ્રકો લે જાતા હૈં.)

(બાબ તીસરા, પરદા તીસરા.)

(ઢેડનીકી ઝુપડી ઔર મસાનકા દીખાવા.)

ઢેડન.—અરે ધય જારકે પુત કાંહાંસે થક થકાયકે આવા હય ઇતની બેર કીન સૌતનીયાકે ઝોપડેમેં પવડા રહાથા અરે બોલ હમકા બોલ મસાનકા કામ કૈકા સોપ ગયાથા રાતકી સગરી કમાઈ કીત ગઇ હમકા સમજાયકે બોલ

જો હમરે મનકા દુખદા જાય (હરીશ્ચંદ્રકો દેખકર કહેતી હય) અરે નીખટવા યે રાજાકી સુરતકા માનુસ અપને સંગ કાંહાંસે લાવા હય ઇસિકા પતા બતાવેગા યા નહીં.

કાળ૦—અરી જનીયા તુ તો જબતબ નાહક હમકા ધમકાયા કરત હય, ઓર મારેકા દૌડત હય દેખતો હમરી પ્રીત તોહેપર કીતની હય યે માનુસકા હમને તોરે કારન દાસ ખરીદવા હય પોડે પૌડે યાહસે પેર દબાવા કર ઔર સગરા કામ યેહીસે લીયાકર.

ઢેડન.—અરે હોડ ઝોડ તોરે મુહમે માટી ડારૂં અરે કા તોહેકા ઝાંડુસે પીટું યે કાહ કીનરે હમકા ભીકારી કરદીન. અરે હમકા કીતની લછમી ઊમન હુઇ રહી અરે યેતો સુકવાર હય યેહ કા તોરા કામ કરી નીકાર નીકાર યેહીકા નીકાર નાહીંતો ઝાડુસે માર મારકે પીથડા બના દુંગી.

(યે કહેકર હરીશ્ચંદ્રકો ઔર ઢેડકો ઝાડુસે મારને લગી.)

(ચલ આજા હમારેપાસ પૈસે હય.)—યે તર્જ.

ઢેડ.—કાહે મારતી હય હમકા ઝાડુસે તુ,
અબ બસકર જનીઆ નીકસા લહુ.
હમકા ન મારો હમ પઊં પડત હૈં,
હાત જોડ જનીઆં વીનંતી કરત હૈં.
તોરે સીવા હમના કીના કોહુ,
કાહે મારતી હય હમકા ઝાડુસે તુ.
સુરત તોરી પ્યારી પ્યારી જનીઆ,
તોસે ભલી કૌન હયગી ડકનીઆ.
સૌગંદ તોરી હમ તોહેપર મહુ,

કાહે મારતી હૈ હમકો ઝાડુસે તુ.
અરી ઐસી સુંદર સલોની મુરત,
છાંડકર હમ કહીકે પાસ પૌડેંગે.

ઢેડન—અરે અચ્છા અચ્છા અબ હમરા મન તોહસે સાફ ભયા હય લે લે કુચ્છ ખા લાકીન યે માનુસકા હકાર દે હમકો ડર માલુમ હોવત હૈ.

હરી૦—બાઈ તુમ્હારી ચરનકી આસ યે દાસ કરકે આયા હય. જો તુમ કહોગેસો તુમ્હારા કામ દીલોજાનસે બજાવેગા.

કાલ૦—અરી મોહની મુરત પ્યારી સુરત તુ કાહેકો ડરત હૈ યેતો આપના દાસ હૈ અગર તોરી મરજી ન હોયતો મસાન રખવાનેકો પડે દેવેં.

ઢેડન—અરે નીકાસ નીકાસ મસાનમેં પડે દે. હમરે સામનેસેં હટે દે.

કાલ૦—અરે હરીયા ચીત્ત લગાયકે હમરી બાતપર ધ્યાન ધર દેખવો ડોંગર સમુર નજર આવત હૈ તુ વાહાં જાયકર રહા કર જબ કોહુ મુરદા જલાવેકો આવય તબ વયકે ધનીસે કર પાઊ-ભર ચાવર એક હાથ કપડા એક પૈસા લીયાકર તબ મુરદા જલાં વયકો દીયા કર ઔર ઘરપર આયકર જીતને મુરદે જલાયે જાવેં ઉનહોંકા હીસાબ બરાબર બતાવા કર કધી ચુક કીનાતો માર ડારુંગા દેખ તોરે વાસ્તે હમને કીતના માર ખાવા. હમરી લુગાઈ કસ મારત હય.

હરી૦—સચ સચ સેટસાહેબ આપ બોહત માર ખાયે લેકીન હમકો માફ કરો આપકા હુકુમ મેરે સીર આંખોપર હય મૈં સબ તરાંસે રાજી હું લેકીન હમારે ખાનેકી બંદોબસ્તી

હો તો બોહત અચ્છા હય મીસલ મશહુર હય અન મયા પ્રાન જબ ખાના હોગા તો જીનાભી હોગા.

શેઠ૦—હાં હાંરે હારીયા હમકા આબ યાદ આવા હય જો મસાનમેં ચાવર મીલતહૈં સો એક માનુસકે કરકે ચાવર લીયા કર ઔર ભાત બનાકર ખાવા કર.

હરી૦—અચ્છા સેટસાહેબ જૈસી તુમ્હારી મરજી, મૈં અભી જાતાહું.

(બાબ તીસરા પરદા ચવથા.)—રસ્તે.

(સત્યકીરતીકા આના.)

સત્ય૦—અફ્સોસ સદ અફ્સોસ આજ કઈ રોજસે સારા શહેર રોન મારા ઔર હર કુચા બાંજાર છાન મારા મગર રાજાકા કહીં પતા ન પાયા અબ મૈં ક્યા કરૂં કાંહાં જાઊં.

(યે ફીકરમેં થા કે રાજાકાકા આના અચાનક હુવા ઔર સત્યકીરતી દેખકર અફ્સોસસે કહેને લગા.)

સત્ય૦—હયફ સદ હયફ રાજા માહારાજોકે માહારાજા જીસકે ખીદમતગાર હજારોં સરદાર થે વો અદના ઢેડેકા દાસ હોવે ઔર મસાનમેં મુરદા જલાવે હાય નસીબ હાય નસીબ.

હરી૦—અરે સત્યકીરતી તુ યાહાં કીસવાસતે આયા જા અજોધ્યા નગરીકો અપને ખેશો કુટુંબસે મીલ ઔર લડકે બાલોંકે સંગ સુખ મના ક્યું મુઝ બદબખ્તકે સાથ તુભી ખરાબ હોતા હય ઔર અપની જાન શીરીં ખોતા હય.

સત્ય૦—અરે માહારાજ મેરે સરકે તાજ તુમ મુઝસે નારાજ મત હો મૈં તુઝકો હરગીજ નહીં છોડુંગા ઔર ઇસ દુઃખમેં તુઝસે મુંહ નહીં મોડુંગા ચલ ચલ મૈંભી તેરે કામકાજમેં શરીક હોતા હું.

હરી૦— નહીં નહીં પરધાનજી મેરા કામ તો મૈં આપ કરલુંગા લેકીન તુ નહીં માનતા હય તો ચલ મેરે ધનીને મુરદેકે ચાંવલોકા હુકુમ કીયા હય અપન દોનો પકાકર ખાવેંગે.

(યે કહેકર દોનો મસાનમેં ગયે)

(બાબ તીસરા, પરદા પાંચવાં.)—અગ્નીસેનકા ઘર.

કાલકાનંદી—માહારાજ મૈં કબસે તુમ્હારી રાહ દેખતી હું તુમ અબતક કાંહાં થે, ઔર યે ગૌ બછરા તુમ્હારે પાછે કાંહાંસે આયે.

અગ્નીસેન—અરે પ્રીયા યે દોનોકો તેરા કામ કાજ કરનેકો ખરીદ લાયા હું, યે અપને દાસ દાસી હૈં, ઔરતકા નામ તારા ઔર લડકેકા નામ રોહીદાસ હય.

કાલકા૦—અછા પ્રાણનાથ ઐસે સુંદર જાતકે માનુસકો મેરે ઘરમેં લાનેકે વાસ્તે તુમકો કીસને કહાથા, તુમને સબ પૈસા અકારત કીયા, ઔર પાનીમેં દાલા, ઈસિશીવા ઈનિ દોનોકો ખીલાના પીલાનાભી પડા.

તારા૦—બાઈ સાહેબ મૈં તુમ્હારી ગરીબ દાસી હું, તુમ જો કામ ફ઼રમાવોગે વો મૈં તનો મનસે બજા લાઊંગી.

કાલકા૦—અરી તારા તુ તો નેક ઔરત નજર આતી હય ઈસિલીયે તુઝકો રખનેકો મેરા દીલ રાજી હુવા હય. સુન મૈં તુઝકો ઘરકા કામ બતલાતી હું જબકે છે ઘડી રાત બાકી રહે તબ નીંદસે ઊઠના, ઔર સબ મકાનકે અંદર બાહેર ઝાડુ દેકર સાફ઼ કરના, ફીર સબ જાયપર પાનીકા છીડકાવ કરના, બાદ ગૌકે ગોઠેમેં જાકર ગોબરકો જમા કરના, ફીર કચરા ઊઠાકર સાફ઼ કરના, ઔર

હમેશાં ગૌંકે ઘાસ ચારેકી ખબર રખના ઔર દુધભી નીચોડા કરના, ઊસકે બાદ બરતનોકો માંજકે બહોત સાફ કરના, ફીર માહારાજકે પુંજાકા અસબાબ તૈયાર રખના, ફીર ઊસકે બાદ દસ સેર બાજરી અછી તરાંહસે ચુનકર ઔર બારીક પીસકર રસોઇકે સબ ચીજા ચૌકેમેં સંવારકે રખના યે સબ કામ અછી તરાંહસે યાદ રખ.

તારા૦—અચ્છા બાઈ, દાસી આપકે કહે મુજબ સબ કામ બરાબર કરેગી.

અગ્ની૦—અરે રોહીદાસ તેરે ધનીયનને તો તેરી માંકો સબ કામ સોંપ દીયા, લેકીન જો તેરા કામ હય સો સુન, ઢોરોંકી સંભાલ રખના, જબ જંગલસે ચરકે આવેં તબ ઊનકો પાની પીલાકે ઊનકી જાયપર બાંધના, ઔર હમેશાં જંગલમેં જાકે મેરી પુંજાકે વાસતે બેલ પત્ર પુષ્પ ઔર દર્ભ લાના, યે કામમેં બીલકુલ ચુક નહી કરના ખબરદાર ખબરદાર.

(ઈતનેમેં તીન છોકરે આતે હૈં બનામ, પેશ, કુપ, સુપ,
યે તીનો અગ્નીસેનસે કહેતા હૈં.)

છોકરે—અગનીસેન કાકા આજ હમારે સાથ જંગલમેં આપ આતેહો યા તુમ્હારી ઔરતકો ભેજતેહો.

અગની૦—યે નાદાનો મુઝકોતો કાકા કાકા બોલતેહો ક્યા ઊસકો કાકી બોલનેકો શરમ આતી હય હરઘડી ઔરત ઔરત કહેતેહો ક્યા મેરી ઔરત હય યા મુમ્હારી, ઐસી જબાનીસે મુઝકો માલુમ હોતા હય કે તુમ્હારે દીલમેં

પાપ હય અરે નાદાનો હમ દોનોમેંસે જંગલમેં કોઈ નહી આવેગા ક્યા તુમકો નહી માલુમ મૈંને ઈસિ કામકે વાસ્તે એક છોકરા બોહત પૈસેસે ખરીદા હું.

પેશ—અજી કાકાજી હમારી જબાનસે ભુલમેં ઔરતકા કલામ નીકલ ગયા હય. માફ કરો હમ આજહી સે હમેશા કાકી પુકારા કરેંગે ઔર છોકરેકો આપને ખરીદ કીયેસો એ હાલ હમકો મુતલક માલુમ નહીથા અચ્છા કાકાજી ઊસ લડકેકો હમારે સાથ ભેજો.

અગની—અરી દાસી તારા ઈનિ છોકરોંકે સાથ તેરે છોકરેકો જંગલકો રવાના કર તાકે મેરી પુજાંકા સામાન લાવે.

તારા૦—માહારાજ કૃપાળુ મેરા બાલક રોહીદાસ કભી બાહેર નહી ગયા ઐસા ન હોવે કે જંગલમેં દહેશત ખાજાવે. યા કોઇ જાનવરકો દેખકે ડરકે મરજાવે ઊસકે યેવજ મેં મુઝકો ભેજોતો આએન નવાજીશ હય.

અગની૦—અરી દાસી ક્યા બક રહી હય મૈં જો ઈતિને પૈસે ખરચ કરકે ખરીદ કીયા હું તો ક્યા બીઠાકે ખીલાનેકો અરી અગર ઊસકી જાનકો નુકસાન હુવાતો હમારા પૈસા ક્યા નહી ડુબ જાવેગા ઇસ બાતકી હમકોફીકર ચાહીયે યા તુઝકો બોહત લાડ અચ્છા નહી હય ચલ ચલ જલદી ભેજદે રાજાકા લડકા હુવાતો ક્યા હુવા પર આબતો દાસ હય.

તારા૦—અરે મેરે અન્નદાતા આપકી મરજી યુંહી હય તો મૈં લાચારહું આપ ખફા હોજાવેં યે કામ મુઝસે નહી હોગા તુમ્હારી આજ્ઞા મેરે સર આંખોપે હય (યે કહેકે આપને ફરં-

જંદસે કહેના.) અરે મેરે પુત્ર પ્યારે તેરે બાલક આવસ્થામેં ઐસી ઐસી આફતેં આવે કે તુ જંગલમેં જાવે ઔર ખારે મુગીલાંસે અપને તલવોંકો છલની બનાવે ઐસા કહીં ન હોકે શેર ગુર્ગકા લુકમા હોજાવે લેકીન પ્યારે તેરે માલીકકા હુકુમ જાએજ હય જાના જરૂર હય.

(નાહક ઈતના તું રંજ.)—યે તર્જ.

રોહી૦—મોરી મઇયાં મૈં એલ પલ લાઉંરે
પુષ્પ તોડ લાવું ઔર દર્ભકોભી લાઉ.—મોરી.
કાહે કાહે તુ મનકો જલાવે માતા
મૈં તો જલદીસે પાસ તોરે આઉરે.—મોરી.
જીસકે તાબેમેં હય ઉસકે હુકુમ પરમાન
ક્યું ન સીર અપના મૈંભી નમાઉંરે.—મેરી.

મેશ.—ભાઇ અબ જલદી ચલો અપનેકો બહોત દેર હો ગઈ હય, વાપીસ આનેકો શામ હો જાવેગી.

તારા૦—અરે મેરે ચશ્મોંકે તારો, મેરે રોહીદાસકો જંગલકી આદત નહી હય મૈં તુમ તીનોંકે સીપરૂદ કરતી હું ઇસકો જંગલકી હર આફતોંસે બચાના, મૈં તુમ્હારા બડા ઉપકાર માનુંગી યે મેરા એકલોતા એક બેટા હય, ઐસા ન હો કે કીસી અફતમેં ગીરફતાર હો જાવે. ભલા ફીર

બૈત.

મૈં ઇસ બેકસીમેં કાંહાં જાઉંગી : ફીર અંધેકી લાઠી કાંહાં પાઉંગી.

સુપ.—અરે ભઇયા દેખો યે બાઈ બેટેકે વાસ્તે રોતી હય હમ હમેશાં જંગલમેં જાતેં હૈં પર હમારે માંબાપતો કભીભી દીરાસે નહીં હોતે હય. ચુપ ચુપ બાઈ મત રો. હમ તેરે

બેટેકો અછી તરાંહસે સંભાલ કર લાવેંગેં.

(ઈતનેમેં અગ્નીસેન આકર ગુસ્સેમેં કહેતા હય.)

અગની૦—અરી વાહરી તારા. તુતો અછી ઈસપર મોહ હો રહી હય ક્યા ઔર કીસીકો લડકા હય? ફક્ત તુહીતો જની હય. અભીતક છોકરેકો યહીં બીરમા રખી હય લેજાવરે છોકરોં યાંહાંસે ખેંચકર લેજાઓ. (છોકરોંને ધસીટકર લેજાના.)

(બાબ ૩ રા, પરદા છઠા.) આગલા જંગલ.

શેષ—અરે ભાઇ યો અપન લોગ જંગલકી બોહત સયર કીયે ચલો અભી બેલપત્ર દર્ભ કાટેંગે મગર ભાઇયો થોડા થોડા સબને રોહીદાસકો દેના ભાઈ યે કોઈ બડે આદમીકા બચ્ચા હય. લેકીન કીસમતકી ગરદીશસે અપને સાથ આયા હય તુમને ઈસિકી માંકા હાલ દેખાયા નહીં ?

કુપ.—હાં હાં ભાઇયો દેખો બીચારી કૈસી રોતીથી. (બાદ તીનો છોકરોંને થોડા થોડા રોહીદાસકો દીયે.)

રોહી૦—ભાઇયોં તુમ્હારી બડી મેહેરબાની હુઈ લેકીન બેલપત્ર તો મુઝકો બહોત મીલા, ફક્ત દર્ભકી કમી હય. શાયદ માહારાજજી ખફા હોવેં મૈં ઈસિ ડોંગર પરસે અભી તોડ લાતા હું, વાંહાંવે ઝાડાં બહોત નજર આતેં હૈં.

કુપ.—અરે નહીં નહીં તેરે પાસભીતો દર્ભ બહોત જમા હુવા હય જીઆદા ક્યા કરેગા ચલ શામ હો ગઈ હય. તુ વાંહાંસે આયેતક તો અંધીયારા હો જાવેગા.

રોહી૦—નહીં નહીં ભાઈ મુઝકો જાનેદો મૈં અભી આતા હું.

સુપ.—અછા તો ભાઈ જાનેદો, ક્યું હીરાસા કરતે હો, થોડી દેર

તક ઔરભી અપન યાંહાં ખડે રહેંગે જારે જા રોહીદાસ જલદીસે આ.

(બાબ તીસરા, પરદા સાતવાં.)—કટ જંગલ.

(રોહીદાસકા કટ જંગલમેં જાના ઔર સાંપકાં કાટના, વીશ્વામીત્રકી તરફસે.)

રોહી૦—હરી હરી, અરે પ્રભુ અબ મૈં ક્યા કરૂં યે બયરી સાંપ મેરે લીયે કાંહાં બેઠાથા ઔર લેનેકો અરે મેરે દોસ્તો દૌડો દૌડો જલદી મેરે પાસ આઓ.

કુપ.—અરે દેખારે ભાઈયો ઓ છોકરા ક્યું તલ મલ રહા હય ઔર ચીલ્લા ચીલ્લાકે રો રહા હય. ચલો ભાઈ ચલો.

(ખેતીનો છોકરે ઉસકે અતરાફમેં જાકર બેઠ જાના.)

રોહી૦—અરે બીરાદરો તુમ દેવોંકે મોઆરીક મેરે આજુ બાજુ બેડે હો દેખો યે મેરા આખરી વખ્ત હય મૈંને અપની ઊમર ઇતનીહી લાયાથા દેખોતો યે કાલા સાંપ અચાનક ઇસ સુરાગસે નીકલકે મેરે રીધે પાઊંકો ડસા ગોયા, મેરે કાટનેકા મુન્તજર થા, ભાઇયોં અબ મુઝકો લહેરે પર લહેરે ચઢ રહી હય, ઔર મેરી જાન તલે ઊપર આ રહી હય અબ મૈં ક્યા કરૂં તુમમેસે મેરા કૌન સંભાલ કરેગા.

પેશ.—યે ક્યા ચમત્કાર હય, અરે ધાંતકી સાંપ યે નીરપરાધી છોકરેકા ક્યું દુસ્મનેજાં હો રહાથા અરે સુરાગસે નીકલ આ, આ દયા કર ઔર ઇસ ગરીબ દુઃખીયારેકા સબ જહેર ચુસ કર ઇસકી જાન બચાદે, અરે યે દુઃખીયારીકા એકલોતા એક બેટા હય. હમ નાદાનોકો તેરે જહેરકા ઊતાર

બીલકુલ માલુમ નહી હય, અરે સરપ દેવતા અપના સત બતલા ઔર ઈસ બીચારેકો જી લા.

(યું નીકલ જાવેગાદમ જાને મન.)—યે તર્જ.

રોહી૦—ક્યા કહું હાલ મેરા જાને મન,
જહેરને કરદીયા સબ ટુકડે જીગર. ॥ ક્યાં કહું. ॥
ઊસ્તખાં ટુટતે હૈં બંદ બંદ છુટતે હૈં.
અબતો જીના હય મેરા યારો કઠન,
મેરી માદરકો કોઈ દો જાખબર. ॥ ક્યાં કહું. ॥
સોજ દીલ ક્યા મૈં કહું જબ્તભી કર નસકુ,
આતશે જહેરસે સીલગે હય બદન,
ઊડ ગયા હય યે મેરા નુરે બસર. ॥ ક્યાં કહું. ॥
ભાઈયો હાલ મેરા, જા કહો માંસે જરા,
કહેના સમજાકે બહાવે ન નયન,
હાય અમ્માં યુંહીં હરકા હય અમર ॥ ક્યાં કહું. ॥
મેરી માતા ગમ ખ્વાર, મૈં હુવા તુઝપો નીસાર.
કર મેરા ગમ ન જરા ખસ્તયે તન,
સબ્રકર સબ્ર તુ કર સબ્ર તુ કર. ॥ ક્યાં કહું. ॥
ગર રન્જ હોવે તુઝે દેખ જા આકે મુઝે.
બખ્શ દે દુદ મુઝે તાહો અમન,
ઔર યેજતકી હો રાહમતકી નજર. ॥ ક્યાં કહું. ॥
ક્યા હય "**મરકુમ**" ગજલ સીના જાવે હૈં ઊબલ.
દેખ બદભી તેરા અન્દાજે સુખન,
ખા હસદ જલકે મરેગા બેવકર. ॥ ક્યા કહું. ॥

રોહી૦—અરે ભાઈયો મેરા બંદ બંદ ટુટ રહા હય, ઔર દમ ઘુટ

રહા હય, જાન નીચે ઊપર આ રહી હય, કુચ્છ દમકા મહેમાન હું, મેરી માંસે મેરી અરજ ગુજારના કે તેરા બેટા તેરેપર સતકે હુવા, ગમ અલમ કરનેસે ફાયદા નહીં હય હરપર અપના ધ્યાન ધર અબ પીતાજીકે મીલનેકા અરમાન કર લેવ ભાઇયો મેરા આખરી સલામ યે મૈં ચલા.

(યે કહેકર રોહીદાસને દમ છોડ દીયા.)

પેશ.—હાય હાય ભાઈ રોહીદાસ તો મર ગયા દુનીયાંસે સફરકર ગયા અબ અપન અંધારે સમેમેં યાંહાં કૈસા રહેના, ચલો ચલો ઘર જાવેંગે, ઔર યે આહવાલ ઇસિકી માંકો સુનાવેંગે.

સુપ.—ચલો ભાઈ ચલો હમ બાલકાં યાંહાં ક્યા કરેંગે.

કુપ.—ભાઈ રોહીદાસકા ચેહેરા કૈસા ચમકતા હય, ઇસિકો છોડ જાનેકો દીલ નહી ચાહતા હય, અગર ઇસ જંગલ બીયા બાનમેં ભુતકે માનીંદ ઇનિસાન હો તોભી નહીં રહે સકેગા, ફીર હમ કૈસા રહેં, ઔર ઇસ મુરદેકો કૈસા ઊઠા લે જાવેં, લેકીન એક કામ કરો કે ઇસિકી લાશકો પતોંસે છુપા દો ઔર ઘરકો ચલો.

(પતોંસે છુપાકર છોકરે ચલે ગયે.)

(બાબ તીસરા, પરદા આઠવાં.)—અગનીસેનકા ઘર.

(તારામતીકા અંગનમેં ઝાડુ દેના ઔર બેટેકા અંદેશા કરના.)

તારા૦—અરે ભગવાન ઇતના અંધીયારા હુવા અબતક મેરા રોહીદાસ નહીં આયા ક્યા વીશ્વામીત્ર કપટકી રાહસે વાંહાં કુછ છલબલ તો નહીં કીયા, અરે મેરી સીધી બાજુ ઔર સીધી આંખ ક્યું ફરકતી હય, જોતીશ લોગોંકા કહેના હય ઔરતકી સીધી બાજુ ઔર સીધી આંખ

ફ્રરકના બડા અવગુન હય. અરે યે તીનો છોકરે તો ચલે આતે હૈં, મગર મેરા છોકરા નહીં હય. અરે લડકો તુમ મેરે લડકેકો કાંહાં છોડ આયે, મૈંને તુમકો ઇતના સમજાઇથી અજીજી કેસાથ મગર તુમકો મેરે હાલપર તરસ નહીં આઈ અરે છોકરો કુછ ધાતતો નહીં હુવા બોલો બોલો જલ્દ બોલો.

સુપ.—ભાઈ હમ ક્યા કરના, હમને ઊસકો બેલ પત્ર ઔર દર્ભ બહોત દીયે તીસપરભી હમસે કહેને લગા મૈં ડોંગરસે ઔરભી દર્ભ તોડ લાતા હું, હમને બહોત સમજાયા હમારી ન માનકર ડોંગરપર ગયા, ઔર જાતેહી પુકારા કરકે રોને લગા યે આહવાલ દેખકર હમ તીનોકે તીનો દૌડતે ગયે. ક્યા દેખતે હૈં કે વો તલમલા રહા હય હમકો દેખકર કહેને લગા કે ભાઈ મુઝકો કાલે નાગને કાટા હય. યે કહેકર વસીઅત કરકે પ્રાન છોડ દીયા.

(યે સુનકર તારામતી ગશ ખાકર ગીર પડી બાદ હોશમેં આકર કહેને લગી.)

તારા૦—અરે હાય રોહીદાસ રોહીદાસ મેરે ગુનચે દહન ગુલબદન આખર મુઝકો દગા દીયા અરે મૈં તેરા બડા ભરોસા કરતીથી અરે બેટા તુ ચલાગયા કયું ન મુઝકો સાથ લે ગયા મૈંને તુઝકો જલદી વાપીસ આને કહીથી તુને મેરા કહેના ન માના અરે લડકો કહોતો મેરે નુરદીદેકી લાશ કાંહાં હય, ભલા ઊસકા ઠીકાનાતો બતલાઓ મૈં ગરીબ દાસી કૈસી કહું કે તુમ મેરે સંગ આઓ તુમ્હારે માં બાપ આધી રાતકો કૈસા આને દેવેંગે.

પેશ.—બાઈ હમ અંધેરે સમેમેં જંગલ બીયાબાનમેં તુમ્હારે સાથ કૈસે આવેં લેકીન તુમકો સીધા રાસ્તા બતા દેતે હૈં, બાઇ રસ્તેકે સીધે બાજુપર એક પગડંડી મીલેગી ઊસ પગડંડીસે સીધે ચલે જાઓ આગે જંગલ મીલેગા વાંહાં એક બડા બડકા ઝાડ હય, ઊસકે દખન દીસાકો એક છોટીસી નહેર હય ઊસકે સીધે બાજુપર એક ટેકરી હય ઊસી ટેકરી પર રોહીદાસકી લાશ પત્તોંસે પોશીદા કરકે હમ લોગ છોડ આયે હૈં. (યે ઠીકાના બતલાકે છોકરે અપને મકાનકો ચલે ગયે. ઔર તારામતી ઘબરાઈ હુઈ અંદર બાહેર ફીરને લગી ઇતિનેમેં બીરહામન બાહેરસે આયા ઔર બડી ધમકીસે કહેને લગા.)

અગની૦—અરી સંખની તુ અંધારેમેં કાંહાં ટહેલ રહી હય ક્યા કોઈ યાર તો નહીં ઢુંડા?

તારા૦—માહારાજ ક્યા એસા શબ્દ મુઝકો સુનાતે હો, માહારાજ મૈં બેટેકે ગમમેં બ્યાકુલ મૃત્યુકી ખબર વે તીનો છોકરે સુનાકે ચલે ગયે મૈં આપકે પાઊંપર સીર રખકે કહેતી હું કે મુઝકો રૂખસત દો તાકે ઊસકા આખરી દીદાર દેખ આઊં.

અગની૦—હાય હાય જબ ક્યા ઐસા હુવા અરે મેરા પૈસા ક્યા સબ અકારત ગયા અરે મેરે પ્રભુ મુઝકો ક્યા ભોગ લગેથે જો ઐસે બદ બખ્તોંકો ખરીદ કીયા હાય હાય મૈં નાહકકો મારા ગયા ઔર છોકરા અગર ગયા તો ઊતનાહી બેહતર હુવા અબ ક્યા તુઝકોભી ગમાઊં અરી અંધીરાતકો તુ જંગલ બીયાબાનમેં કાંહાં જાવેગી જા જા

અપના કામ કર, વહા ક્યા અછી જાનેકો નીકલી હય.

તારા૦—અરે માહારાજ ઇસ વક્ત મેં તુમકો લાજીમ હય કે મુઝ ગરીબ વનવાસી પર દયા કરે ભલા જીસકા એકલોતા એક પુત્ર મર જાવે ઊસકો કૈસા સબર આવે, ક્યા ઊસકી લાશભી ન દેખે માહારાજ કૃપાકરો મૈં ઊસકા ક્રીયા કરમ કરકે તુરૂંત આતી હું.

અગની૦—અરે યે દાસી કૈસી હટેલી હય. મૈં નહીં નહીં કહેતાહું પર યે જીઆદા બલ બલાતી હય ભલા તુઝ સરકી આબલા દુઃખીયારીકો ક્યા દુઃખ દેઊં મગર યે રાતકો તુ કૈસી જાવેગી મૈંતો કુચ્છ તેરે સાથ આનેકા નહીં હું, ક્યા મૈં તેરે સાથ આકર બાગ ભેડીયોંકા ભુત શૈતાનોકા લુકમાં હોજાઊં અગર તુ જાતી હોતો જા. મગર જલદી વાપીસ આ દેખ મૈંને બોહત પૈસે ગમાયા હું.

તારા૦—માહારાજ ફ્કત મૈં વહાંતક નજર અપને પુતરકી ક્રીયા કરકે તુરૂંત ચલી આતીહું મૈં તુમ્હારા હુકુમ જીનહાર નહીં તોડુંગી.

અગની૦—અચ્છા જબતો જા જા, મગર બોહત જલદીસે આ.

(યે સુનકર તારામતી વાંહાંસે ચલી.)

(બાબ ૩ રા. પરદા નવવાં.) જંગલ આગલા.

(લયલી લયલી પુકારૂં મૈં બનમેં)—યે તર્જ.

તારા૦—

હાય જંગલ મૈંસારા ફીર આઈ: લાશ દેતી નહીં હય દીખાઈ.
ગમ અલમ અપના કીસકો સુનાઊં: આપ રોરોકે કીસકો રૂલાઊં.
મુઝસે રૂઠી હય સારી ખુદાઈ: લાશ દેતી નહીં હય દીખાઈ.

હાય કીસમતકી કૈસી ભલીહું : રાજ ખોઈહું સરકી જલીહું.
કુંક બાકીથી સોભી જલાઈ: લાશ દેતી નહીં હય દીખાઈ.
મેરે રોહીત ચશ્મોકે તારે : કાંહાં સોતા હય દે જવાબ પ્યારે.
ઢુંડતી હય તુઝે તેરી માઈ: લાશ દેતી નહીં હય દીખાઈ.
ઢુંડી કોહો બીયાબાન એકસર : દેખતીહું વો ડોંગરપે જાકર.
શાયદ હોગા મેરા વાંહાં કંધાઈ: લાશ દેતી નહીં હય દીખાઈ.
અય દરીંદો ગુજીંદો ન ભાગો : જાન લો મેરી મત મુઝકો ત્યાગો.
મેરે ખાનેસે હોગી ભલાઈ: લાશ દેતી નહીં હય દીખાઈ.
હાય "**મરકુમ**" યે મેરી તગદીર: કોઈ કરતા નહીં મુઝકો નખચીર.
મરગભી મુઝસે ડર મુંહ છુપાઈ: લાશ દેતી નહીં હય દીખાઈ.
નસરમેં કહેના—ભલા અબ વો ડોંગરપર તો જાકર દેખું.

(બાબ ૩ રા. પરદા દસવાં.) કટ જંગલ.

(રસ્તેકે સીદેબાજુ પગદંડી ઔર જંગલમેં બડકા ઝાડ ઊસકે
દખન દીશાકો પાનીકી નહેર ઔર સીધે બાજુપર પાહાડકા
ઔર પત્તોંસે ઢકી હુઈ રોહીદાસકી લાશકા દીખાવા.)

તારા૦—અરે ઇધરતો બડા ભારી બન નજર આતા હય. **યાંહાં** કાંહાં મીલેગા મેરા ગુલેહજારા અરે મેરે પાઊંમેં વજુદકે મોઆરીફ ક્યા ઊલજા અરે અરે ગેહીતો હય મેરા માહપારા ચશ્મોકા તારા.

(પત્તોંકો સરકાકર આપને ફરજંદકે રૂખપર બોસેલે
લેકર યે ગજલ ગાને લગી.)

(જાનાહીથાં તો હલકપે મેરે ફેર ન ક્યું તલવાર ગયા.)—**તર્જ**.

તારા૦—

મુઝ દુ:ખયાકો ગમો અલમમેં છોડકે બર ખુરદાર ગયા.

જાનાહીથા તો ક્યું ન પીયારે અવલ મુઝકો માર ગયા.—મુઝ.
રાજભી ખોઈ તાજભી ખોઈ, પર ન તુઝે છોડી બેટા.
પર તુને અબ છોડકે મુઝકો કરકે દીલ અફગાર ગયા.—મુઝ.
દુશ્મને જાં આયાથા કાંહાંસે મારસીયા જો તુઝકો ડસા.
બદલેમેં તેરે ક્યુંના વો મુઝકો ડસકે સીતમ ફીરદાર ગયા.—મુઝ.
અફસાનયે જોશ યે દીલ પર મેરા કૈસા બુઝેગા દીલકા યે શોલા
કાટ મુઝેભી નાગ અભી આ ક્યું તુ મેરા લે કરાર ગયા.—મુઝ.
મુતરજીમ અંબાકી બયાની **"મરહુમ"** હુવા દીલ પાની પાની.
ફીરસે કહું મેરી દુઃખકી કાંહાની સબ્ર ગયા અધાર ગયા.—મુઝ.

નસરમેં—હાયરે તગદીર વાયરે તગદીર અબ ક્યા કરૂં તદબીર અબ ઈસ મન હરનકી લાશકો મસાનમેં લેજાકર બે કફનકે જલા દેતીહું

(યે કહેકર ગોદમેં ઊઠાકર લેજાના.)

ડ્રાપસીન.

(બાબ ૪ થા. પરદા ૧ લા.)—મસાણકા દીખાવા.

હરી૦—જાય તાઆજુબ હય સુબ્હોંસે શામ હો ગઈ ઈતિને દીનોમેં ફકત આજ ફુરસદ હુઈ કે અબતક કોઈ મુરદા જલનેકે લીયે આજ મસાનમેં ન આયા ચલો ચાંવલ ન મીલનેકે સબબ અપન ઉપાસ રહેતો અંદેશા નહીં મગર કોઈ

ઈનિસાન તો મૌતકે ચુંગલમેં ગીરફતાર ન હુવા, વાહ વાહ ક્યા અછી બાત હુઈ ભગવાન કરે અબ કોઈ મુરદા ન આવે મૈં જાકે ખ્વાબ ગાહમેં અરામ કરતા હું.

(હરીશ્ચંદ્ર સબ અંદેશા દુર કરકે ટુક ખોરીયેપર જાકર લેટા, કે તારામતી અપને ફરજંદકે મુરદેકો ગોદમેં ઊઠાકર લાઈ ઔર એક ઝાડકે નીચે રખકર જંગલમેં ઝાડોંકી લકડીયાં જમા કરને લગી ઔર ઇસતરહેં આહો બુકા કરકે લકડીયાંકા સરન રચને લગી.)

(સીતાજીકે મુંહકા રાધ.)—ગુજરાતી—તર્જ.

(દીલબર જાતાંહું આજ વનવાસ પ્યારીરે.)

તારા૦—હાય ફરજંદ દીલબંદ મંદ, તુઝે મૌત આઇરે
કૌનસા વક્ત કૌન ઘડી, તુ મૃત્યુ પાઇરે
હાય હાય તુ હય બે કફન, ન ઊદ ન ચાંવલ હય
તેરા ક્રીયા કરમ કૈસા હોય, મરી ન તેરી માઇરે
બેટા લકડીવો કચરા જમા, કે તુઝકો જલાતી હું
હાય ઐસેહી થે તેરે ભાગ, બલા ક્યા યે આઇરે
હાય નીલમ સા રંગ હુવા, જહેર સારા ફયલા હય
હાય કૈસી ઓ જાન તેરી, વાહાં તલમલાઇરે.
રાતકો સીલગે "**મરકુમ**" માહ, ઓ દીનકો મેહર તપે
મૈને ઘરકા બુઝાકર ચીરાગ, જીગરકો જલાઇરે

(હરીશ્ચંદ્ર ગીરીયાંઓ જારીકા અવાજ સુનકર ઊઠકર ઇધર ઊધર દેખને લગા તો મુરદા ઔર ઔરત દોનો નજરમેં આયે તો ઔરતકે નજદીક જાકર ડાંટકર કહેને લગા.)

હરી૦—અરી ઔરત ઇસિ અંધેરે સમેમેં યે મુરદા કાંહાંસે ઊઠા

લાઈ હય ઔર ગમોઅલમ મચાઈ હય ક્યા તુ યે જાનતી હય કે અંધેરે સમેમેં ચૌકી પહેરે વાલા કોઈ ન હોગા, અગર હોગા તોભી કહીંકા કહીં પડા હોગા, વાહ વાહ અછી લાગ લગાઈ હય, અરી તુ યે લકડીયાં જમાતી હય લેકીન મૈં મેરા કર લીયે બગૈર બીલકુલ જલાને નહીં દુંગા, તુ મેરે હુકુમ સીવા ક્યું મસાનમેં મુરદા લાઈ હય.

તારા૦—અરે ધર્માત્મા યાંહાંકી રીત ભાતસે મૈં બીલકુલ વાકીફ નહીં હું અગર મુઝકો અવલસે માઆલુમ હોતા તો તુમ્હારા હુકુમ મુકરરર લેતી ઔર બાઆદ મુરદા યહાં લાતી. મુઝસે બડી ચુક હુઈ, અય મેહેરબાન મુઝકો મોઆફ કરો ઔર ઇસિ દુ:ખીયાકે ફરજંદકે મુરદેકો જલાને દો.

હરી૦—અરી ગમજદી ઔરત તુ કહેતી હય કે મૈં અનજાન પનેસે તુમ્હારા હુકુમ તોડી તો ભલા ખૈર મૈંને તુઝકો મોઆફ કીયા લેકીન જો યાંહાંકી કર મુકરરર હય સો લીયે બગૈર મુરદા જલાનેકા હુકુમ જીનહાર નહીં મીલેગા. ઔર કરભી કુચ્છ ઐસી જીઆદા નહીં હય જો તુ ન દેસકે યાને જો મુરદેકે મુંહ પર ચાંવલ ડાલતે હૈં ઊસમેંકે આધે ચાંવલ ઔર કફનમેંકા એક હાથ કપડા ઔર એક પૈસા દે ઔર શૌકસે મુરદા જલા.

તારા૦—અરે ભલે માનુસ મૈંતો એક બીરહામનકી દાસી સત્યાનાસી હું અચાનક મેરે પુત સપુતકો ઇસિ જંગમેં સાંપને ડસા, ઔર વો મરગયા. ઊસકો જંગલસે બાહાલે ખરાબી યાંહાં ઊઠા લાઈ હું મેરે પાસ કુછ નહીં હય જો

તુઝકો દું, ઇસિવાસ્તે મેરી અર્જ કબુલ કર ઔર ઇસિ લાશકો જલાને દે. ભગવાન તેરા ભલા કરે.

હરી૦—અરી ઠગની ક્યા કીટકીટા રહી હય, તેરે વાવયલા કરનેસે કુછ નહીં હો સકતા, અગર તુ સૌબરસભી અરજ કરે તોભી કર દીયે બગૈર મુરદા જલાયા નહીં જાયગા, હાં ફ્કત છાંવલ પર મેરા યેખત્યાર હય ઓ મૈં તુઝકો મોઆફ્ કરતાહું મગર પૈસા, કપડા, તો મેરે ધનીકા હક હય ઓ ભલા મૈં કૈસા છોડું?

તારા૦—અરે ભલે માનુસ મેરે બીરહામન માહારાજને ભૌર ભયેતકકી રજા માહા મુશકીલસે દી હય વાંહાં જાયેતક તો સુબ્હો નમુદ હો જાવેગી ઔર મેરે પાસતો કુચ્છભી નહીં હય, અય દયાળુ તુ મુઝપર રહમ ખા ઔર ઇતના મેરા કામ કર.

હરી૦—અરી ઠગની મૈં તેરે મોઆશીક જમાનેમેભી મકકાર નહીં દેખી તુ કહેતી હય મેરે પાસ કુચ્છ નહી હય, અરી ક્યા મૈં અંધા હું તેરે ગલેકા મંગલ દોરા બેચકર કયું નહીં મેરે ધનીકા માહસુલ ચુકા દેતી? બાર બાર ક્યા તુઝે સમજાઊં ચલ ઊઠા તેરે મુરદેકો.

(યે કહેકર ધકા દેના ઔર મુરદેકો લાથ મારના.)

તારા૦—અરે ઘેડ યે ક્યા ગજબ હય કે મેરે ગલેકા મંગલ દોરા. તેરે નજર આવે ઔર તુ મુઝકો ધકકા દેવે અરે યે મંગલ દોરા સીવા લીશંકુ કે પુત્રકે કૌન દેખસકે હયેફ્ હય જો મૈં ઇતની હલકી હો ગઈ જો ઘેડ મેરા મંગલ દોરા દેખ લેવે. અરે મૈં અબતો બીલકુલ નાપાક હોગઈ ના તો

દેસકી રહી નાતો પરદેસકી રહી ઔર નાતો મેરે પ્રાણ-
નાથ હરીશ્ચંદ્રકે કામકી રહી ફરજંદ આરજુમંદકો
ગમાઈ ક્યા ક્યા દુઃખ ઊઠાઈ અરે અબ અપઘાતકી દેવ-
તાઓ અરે વે આઠેઐસી દેવતાઓ ક્યું અંધે હુયે બૈ-
ઠેહો કુછતો શરમાઓ મુઝકો ઐસી બરહાની બના દી-
હય કે બીલકુલ અપને જાનેમન ખાવીંદકેભી ન કામકી રહી
અરે યેતો ઔર દુઃખ દુના હુવા. અબ મેરે તનસે જાન
નીકલ જાવેતો બોહત બેહતર હોવે.

(યે સુનકર તાજુબમેં આકે હરીશ્ચંદ્ર તારામતીસે કહેને લગા.)

(કહું ક્યા ફલકા સતાયા હું મૈં.)—યે તર્જ.

હારીચંદ્ર—

અરે પુત્ર મેરે રોહીતાશ્વા : જાંહાંસે તેરા ક્યા સફર હોગયા.
મૈં ઇસિ બેકસીમેં કરૂ ક્યા ભલા : નજર તુને મુઝપર ન કી દીલરૂબા
તુઝે કૈસા કાટા સરપ નાપીકાર : મૈં જંગલમેં રહેતાહું લયલોનેહાર.
તેરે બદલેમેં ક્યું ન કાટા મુઝે : ડસા કૈસા મુજીને આકે તુઝે.
હય તુ ક્યા હરીશ્ચંદ્રકી સ્ત્રી : મુંબદદીલ હુઈ શીકલ કૈસી તેરી.
અરે ક્યા ગજબ હોગયા જાનેમન : સફરકર ગયા હાય નુરે નયન.
અરે ક્યા યે માસુમને કી ખતા : જોઆ માર મુજીને ઇસિકો ડસા.
રહમ તેરે દીલમેં ન આઈજરા : યે દુઃખયારીકે પૂત પર બેવફા.

તારા૦—અરે મેરે પ્યારે સ્વામી ક્યા તુમ મસાનકે કામપર મુકરરર
હુયે હો. અરે હો હો મૈં અગન જલીપર તેલકા ભડકા
દેકર દીખાઈ દીયે હો, હાયરે તગદીર વાયરે તગદીર મગર
પ્રાણુનાથ સબર કરો પુત્રકે ગમસે અપની સકતી ન છોડો
માહારાજ યે બાલક તુમસે ઊત્પન હુવા હય ઔર વીદા

હોનેકો ભી તુમ્હારે ચરનકે પાસ આયા હય.

હરી૦—અરે પ્રીયા યેતો સચ હય. મગર ઔલાદકા ગમ બોહત બડા હોતા હય. દીલકો સબર કૈસા હોવે ઔર અય જાનેમન જો આપન લોગોંને ઈતના દુ:ખ સહે ફકત કરમ ધરમકે લીયે, મૈં તુઝસે કહેતાહું કે તુ આપને માલીકકે પાસ જા ઔર જો મસાનકા કર હય. સો સાથ આજી-જીકે માંગલા ક્યુંકે મૈં કાલસૈન ઢેડકા સેવકહું ઊસકા કર એક હાથ કપડા ઔર એક પૈસા લીયે સીવા પુત્ર પ્યારેકો જીનહાર તુઝકો જલાને ન દુંગા ફરજંદકે લીયે અપને ધનીકા હુકુમ તોડકર સત કરમસે ન બાજ આઊંગા.

તારા૦—અરે મેરે પ્યારે પ્રાની જબ મૈં અપને પુત્રકી ક્રીયાકો જાયા ચાહતીથી ઊસને બોહત ઈનિકાર કીયા જબ બોહત આજીજી ઔર નક ઘીસની, કરનેમેં આઈ તબ મુશકી-લસે રજા દીયા. ભલા ફીર કર વો કબ દેવેગા લેકીન આ-પકે કહેનેસે ઊસકે પાસ જાતીહું આપ ઈસિ લાશકી નીઘે-બાની કરો.

હરી૦—ભલા અચ્છા જા મૈં તો લાશકી હીફાજત કરતાહું લેકીન કર તો જરૂર લાના.

(બાબ ૪ થા, પરદા દુસરા.) આગલા જંગલ.

(વાંહાં વીશ્વામીત્ર કાસીરાજાકે પુત્રકે બડે બેદાદસે ટુકડે ટુકડે કરકે બર સરે રાહ તારામતીકે લીટા રખા. ઔર તારામતીકે પાઊંકે માનીંદ નશાન રાજા મજકુરકે મહેલતક લગા રખા તારામતી ઊસી રસ્તેસે આઈ ઔર પાઊંકો ઊલ જાઈ તરસખા કર આપને બેટેકી

યાદ કરકે રોને લગી વીશ્વામીત્ર એક ગરીબ બનકર ચોકી દારોંકો ખબર કીયા.)

તારા૦—હાય. હાય. યે ક્યા અચ્છા બાલક હય. ઇસિકો કીસને મારા હોગા અરે યે બાલકતો મેરે ફરજંદકે સાની હય. હાય. હાય. યે કીસ પાપીને ઘાત કીયા.

(ઇતિનેમેં તીન ચોકી દારોંકા આના ઔર નાયકને સીપાઇયોંસે કહેના.)

નાયક.—અરે સીપાઇયો યહીં છુપ રહો ઇસી જાયપર શક માલુમ હોતા હય તુમ યાંહાં ઠેરો મૈં તાલાશ કરકે અભી અતા હું. (તારામતીકે પાસ જાકર બોલતા હય) અરી ક્યુંરી ડંકની તુને ઇસિ રાજ કુંવરકો ક્યું મારા, સીપાઇયો દૌડો દૌડો ઇસિ રાંડ ચુડેલનકો બાંધકર ખુબ ઠોકો તાકે રાજ કુંવરકા ખુન પીયા હુવા સબ નીકલ આવે.

તારા૦—અરે ભાઇયો મુઝકો બેસબબ ક્યું બાંધકર જુલ્મ કરતેહો મુઝકો છોડ દો મૈં ઇસિકો નહીં મારી અરે મૈં ઇસિકો દેખીભી નહીં મૈંતો એક બીરહામનકી દાસી બે ગુનાહ હું (ખુદસે આપનેકો કહેના) અરે પ્રાણ તુ ક્યું નહીં છોડ દેતા હય, ઇસિ તનકા સ્થાન કબતલક ઊઠાઊં યે રંજો તુફાન. વાહરે અધર્મ ન્યાવ મૈં તેરે કુરબાન અબ બહેતર હય, કબુલ કરના યે ખુન તાકે વીશ્વામીત્રકે બર આવે કુલ અરમાન.

નજમ.

નાયક.—અરે ચોકીવાલો રહો હોશીયાર,
કરો મીલકે ઇસિ રાંડપર માર માર.
યે મારી હય રાજાકા તુરૂલ બસર,

ખુલા લાતાહું રાજાકો મૈં ઇધિર.
પકડકર રખો ઇસિકે ઝોટેકે બાલ,
નહીં કોઈ ડાકન હય ઇસિકે મીસાલ.

(નાયક રાજાકો બુલાનેકો જાતા હય ઔર સીપાઈ તારામતીકો બોલતા હય.)

સીપાઈ.—અરી સ્ત્રી અફ્સોસકી બાત હય જો તુને ઐસે ગુલ-અન્દામકો મારા તેરા કૈસા જીગર હુવા અરી યે કામ દુશ્મનકા દુશ્મનભી હો તો ન કરેગા.

નજમ.

તારા૦—ન મારી હું ઇસિ તીફ્લકો મૈં સુનો,
અબસ જુલ્મ ઐસા ન મુઝપર કરો.
નયા એક દુઃખ મુઝપો હય રોજ શબ,
ગજબ હય ગજબ હય ગજબ હય ગજબ.

(ઇતનેમેં નાયકને કાસીરાજાકો લે આયા ઔર કહેને લગા.)

નાયક.—દેખો દેખો મહારાજ ઇસીડાકનને રાજકુંવરકા કતલામ કીયા.

બૈત.

ખડી દસ્ત બસ્તા ગુન્હાગાર હય,
જો ચાહો સજા દો યે બદકાર હય.

કાશીરાજા.—અરી કોન હય ક્યું ઊઠાઈ યે ભેક,
તુ સુરતમેં માલુમ હોતી હય નેક.
અરી મૈંને તેરા કીયા ક્યા બીગાડ,
જો કરદાલી તુને મેરા ઘર ઊજાડ.
મેરે પૂત પર સંગ સારી કરી,

નહીં તર્સ ખાઇ તુ દીલમેં જરી.
કાંહાંસે તુ આઇ તેરા કાં હય દેસ,
સીતમગાર કૈસા યે હય તેરા ભેસ.

તારા૦—અય રાજાજી ઐસા કરો મત ખીઆલ,
કરો મુઝકો જલદીસે તુમ પાયે માલ.
મૈં હું જાતકી ડંકની અક્લ ખામ,
ખુરાક હય મેરી ગોસ્તે ઇનિસાં મુદામ.
તેરે પુત્રકે માસકી ચાશની,
લગી ખુશ મુઝે મેરે દીલપર ઠની.
કીયા ઘાત પુતરકા મૈંને જરૂર,
મુઝે કત્લ કરદાલ સબકે હુજુર.

કાશી૦—અય લોગો માલુમ નહીં હોતા કે યે ક્યા ભેદ હય, મેરા દીલ યારી નહી દેતાકે મેરે પુત્રકો ઇસિ ગુલ અન્દામને મારી હો મૈં જાનતા હું કે યે કોઈ બડે કુલકી ઔરત હય શાયેદ યે જાનસે ઊદાર હોકે અપને પર ખુન સુબુત કરતી હય ઇસિકી સુરત પરસે માઃઆલુમ હોતા હય યે જન પારસા હય ઘાતકી નહીં હય ઇસિ વાસતે મુઝકો ચૌકાસી કરની જરૂર હય, પર મેરા તો જીગર અફગાર હો રહા હય કે સબ મેરે કુલકા નાસ હો ગયા હય તીસપરભી મુઝકો મુનસફી જરૂર હય, અરે લોગો ઇસિ સ્ત્રીકે દીલમેં કપટ કારી હય ઐસા ક્યું કહા જાવે શાયદ ઇસિ પુત્રકે કાતીલકા પતા ન લગનેસે ચૌકી વાલે અપના નામ બડાનેકો ઇસિ બેગુનાહકો બાંધ લાયે હો અરે નાયક કસમ ખાકર સચ બોલ તુને ઇસિ ઔરતકે હાથમેં મેરે કુંવરકો દેખાથા?

ખબરદાર નીરપરાધી સ્ત્રીપર ગુનાહ રખકે મેરી મરજીકો સંભાલકે અપની બાહદુરી જાહેર કીયા તો.

નાયક.—માહારાજ દેવ અવતાર હમ ઝુટ બોલકર આપકે રૂબરૂ બે એતેબાર નહીં હોનેકે ઔર એક બેચારી ઔરતપર બેસબબ તુફાન નહીં લેનેકે લેકીન હમ સચ કહેતે હૈં કે આપકે બાલકકો હમને ઈસી ઔરતકે હાથમેં દેખા હય.

કાશી૦—અરે સ્ત્રી તુ સચ બોલ યે પુત્રહત્યા તુને કીઈ હય યા ચૌકી વાલોંકી ધમકીસે ડરકે અપને પર તો ઇલજામ નહીં ઊઠાતી હય સચ સચ બોલ.

તારા૦—અરે રાજપતી માહારાજ મૈં બેશક તેરે પુત્રકો મારીહું ઈસમેં કુચ્છ શુબા નહીં હય મૈં બીલકુલ કતલામકે લાયક હું મુઝસે તેરે બેટેકા કીસાસ લે.

કાશી૦—પ્રધાનજી મેરે પુત્રકે તકદીરમેં ઈસી કદર મૌત લીખીથી જો હોનેકાથા સો હુવા, ક્યા ઈસ ઔરતકો મારનેસે ઓ જીતા હોકર આયેગા? જો ચૌકીવાલે ઈસ ઔરતકો ઊસ્કા કાતીલ મુકરરર કીયે હૈં ઔર ઓભી જબાનસે કબુલ હોતી હય મગર મેરા દીલ યારી નહી દેતા ઈસ લીયે મૈં તુમસે કહેતા હું કે મેરા બુરા હુવા તો હુવા લેકીન બેસબબ મેરે લીયે કીસી ગરીબ અદમીકા નુકસાન ન હો. અબ તુમ ઈસ ઔરતકો મેરે શહેરકે બાહેર કરદો.

ચૌકીવાલે—અજી દેખો રાજા માહારાજ હમ ચૌકી દારોંકા કહેના ઝુટ માનતે હૈં તો ઇનકી નોકરીમેં અપનેકો રહેના ક્યા પરોજન હય.

કાશી૦—ભલા ભલા પરધાનજી અપને મેહેલસે યાંહાંતક પયરોંકા

નીશાન દેખ આઓ અગર ઇસ ઔરતકે પાઊંકી નીશાન જમીનપર હોગીતો યકીન જાનો કે મેરે બેટેકી યેહી કાતીલ હય.

પ્રધાન૦—બહોત ખુબ માહારાજ મૈં આપકા હુકુમ અબ બજા લાતાં હું.

(પ્રધાન તાલાશીકો ગયા ઔર કાસી રાજા તારામતીસે કહેને લગા.)

કાશી૦—અરી સ્ત્રી મૈં તુઝસે વીનંતી કરકે કહેતા હું સચ સચ બોલ કયા મેરે રાજકુંવરકો તુને મારી હય?

તારા૦—રાજાજી મૈં કસમ ખાકર કહેતી હું કે બેશક રાજકુંવરકા ઘાત મૈંને કીયા હય ઈસિમેં કુછ શુબા નહીં હય જો કુચ્છ સજા આપકો મંજુર હોસો મુઝકો દો મૈં હાજર હું.

(ઈતિનેમેં પ્રધાનકા આના.)

પ્રધાન૦—માહારાજ હમને બોહત ગૌરસે દેખા યહાંસે આપકે મેહેલતક બરાબર ઈસિ ઔરતકે પાઊંકી નશાન બની હય અબતો હમકો બરાબર યકીન તુવા કે તુમ્હારે રાજકુંવરકો ઈસીને મારા હય.

કાશી૦—અરે પ્રભુ મૈં ઈનિસાફકે કામમેં બરાબર સપડ ગયા અબ મુઝકો મુનસફી કરની જરૂર હય ચોપદાર જાઓ કાળસૈન-ઘેડકો જલ્દ બુલા લાઓ.

ચોપદાર૦—બોહત ખુબ માહારાજ.

કાશી૦—પ્રધાનજી મેરે ફરજંદ દીલબંદકો ઈસિ ઔરતને મારા ઐસા અબીતકભી મેરા દીલ ગવાહી નહીં દેતા મગર તુમ લોગોંકે બોલનેસે મૈં અપની કીસાસ લેતાહું.

પ્રધાન૦—માહારાજ હમ કયા ઈસિ ઔરતકે દુશ્મન હૈં મગર

હમકો તો રાજકુંવરકા બોહત ગમોઅલમ હુવા હય ક્યા કરના હમ આપકે આગે ખામોશ હય, વગર ન ઈસિકા કામ અબતક તો તમામ કર દાલતે, અજી માહારાજ ઈસિ બદકાર જનપર રાજ કુંવરકા ખુન સબ તરહાંસે સુબુત હોતે જાતા હય ઔર આપ ઊસપર તરહામ કરતે હો વાહ વાહ યે તો બોહત અચ્છી બાત હય.

(ઈતનેમેં ચોપદારને કાળસૈન મસાન દેડકો બુલા લાયા.)

ચોપ૦—માહારાજ કાળસૈન ઘેડ હાજીર હુવા હય.

કાશી૦—અરે કાળસૈન ઈસિ જને બદચલનકો મસાનમેં લેજાકે તેરી તરવારસે ઈસિકા સર કાટકે મેરેપાસ લેઆ.

કાળ૦—બહોત અછા માહારાજ આભી હમ યેહકા લે જાવત હૈ ઔર ઈસિકા સર કાટકે લે આવત હૈં અરી ચલરી રાંડ ભુતની તોહેકા શરમ નહીં આઈજો રાજકુંવરકા માર ડારી.

(બાબ ચવથા પરદા તીસરા.)—મસાન.

કાળ૦—અરે સેવક હરીયા યેકૈતઆવ દેખોતો ઈસ ત્રીયા દારીને રાજકુંવરકા માર ડારી હય, ઈસિ ખાતીર રાજાકા હુકુમ ભયા ઈસકા સર કાટ લાઓ સો તુ અપને હાતનસે યેહીકી ગરદન માર.

હરી૦—અછા સેટજી મૈં અભી ઈસિકા સર કાટતાહું.

(હરીકો સોંપકર કાળસૈન ચલા ગયા ઔર તારામતી ઈસિ તરહાં કહેને લગી.)

તારા૦—અજી કૌન તુમ મેરે પતીરાયાહો અજી વાહ વાહ ઈધિરભી તુમહી હાજીર હો ક્યા અછા કામ બંધાહુવા ચલા આતા હય.

(યે કહેકર તારામતી ઈસિ તરહેં ગાના.)
(ખુશીસે કાટલે દીલદાર ગરદન.)----યે તર્જ.

તારા૦---યે ક્યા રૂતબેકો પહોંચી યાર ગરદન
કે તુઝપર હોતી હય બલહાર ગરદન
જરા કર તેજ અપની તેગ જલ્લાદ
રહમ મતકર તુ જલદી માર ગરદન
યે ઓ ગરદન હય કૈસે લુત્ફકે સાથ
રહી બરમેં તેરે હરબાર ગરદન
યેહી હય આરજુ કટ જાવે મેરી
તેરેહી હાતસે દીલદાર ગરદન
યે ક્યા "**મરકુમ**" હય શાને ખુદાઈ
કે કાટે યારકી અબ યાર ગરદન

(ઊસી તર્જમેં.)

હરી૦---ઝુકાવો અય મહે અનવ.ર ગરદન
હમેં દો પ્યારસે તુમ યાર ગરદન.
હમારી તેગસે ઊલફત કરો અબ
મીલાઓ તો અભી દીલદાર ગરદન.
તુમ્હારે જુર્મ પર હય હુકમ હરકા
તુ અપને યારકી જા માર ગરદન.
ખડે હૈં હાતલે તલવાર હમતો
ઝુકાવો તુમભી અબ એકબાર ગરદન.
તુમ્હારે બાઆદ હમભી હોકે ખુસનુદ
અભી દેતે હૈં અપની વાર ગરદન.
વોહ સતપર સુન તુ અય "**મરકુમ**" શાદાં

અભી કરતે હૈં હમ બલ્લહાર ગરદન.

(ફીર હરીશ્ચંદ્રને નસરમેં કહેના.)

હરી૦—અય જાનેમન અબ તુમ્હારા વક્ત આખરી પહોંચ ગયા હય, ઔર હમકોભી હમારા સોંપા હુવા કામ કરના જરૂર હુવા હય, લેકીન ચંદ સાઆતકી તુમકો મોહલત દેનેમેં આતી હય ઈતને આરસેમેં અપને માલકકી પ્રાર્થના કરલો.

(ઈતનેમેં વીશ્વામીત્રકા અચાનક આના હુવા ઔર કહેને લગા.)

વીશ્વા૦—અરે હરીશ્ચંદ્ર હરીશ્ચંદ્ર તુ ઈસ સ્ત્રીકો ક્યું કતલ કરતા હય, અરે ધાતકી મત માર મત માર યે ગૌ હત્યાસે બેહતર હય કે જરા ઝુટ બોલદે તો ફીર તેરે સબ કામ દુરૂસ્ત હો જાવેં ઔર અગલી શાનકો પહોંચ જાવે.

હરી૦—અજી માહારાજ ક્યા વાહીયાત કલામ હમેશાં બકતે હો તુમ કૈસાભી સર પટકોગે મગર મુઝસે ઝુટ બીલકુલ ન બોલા જાવેગા અગર તુમ મુઝકો ઈંદરકા ઈંદ્રાસનભી દો તો મેરે કુછ કામકા નહી, મગર તુમ અપના પવીત્ર જીસમ રખકર ફીર ઈસ ભ્રષ્ટ જાયપર ક્યું આતેહો સંભાલો કહીં નાપાકીમેં ગીરફતાર ન હોજાઓ ઔર અપને કોપકે સદમેંસે મુઝકો મત ડરાઓ બસ બસ આપકી મેહેરબાની મૌકુફ કરો.

વીશ્વા૦—અરે હરીશ્ચંદ્ર નહીં માનતા તો ફોડ અપના સીર નીકાલ અપના ભેજા લે યે મૈં ચલા.

(યે કહેકર વીશ્વામીતકા જાના.)

હરી૦—અય મેરી દુઃખકી સાતી તુ અપને ધાતીકે મુંહપર દેખ

ઔર તેરે કોમલ મસ્તકકો પુરબકે તરફ મુંહ કરકે રખ ઔર યેહ જાનજાં દેખ અપના આખરી વક્ત આયા હય અય માહેલકા દીલરૂબા અબ તુ સતપર જાન દેતી હય, ઔર પુત સપુતભી સતપર જાન દીયા, ઔર તુભી સતપર જાતી હય, ઔર વોહી તેરે ખુન ભરી હુઈ તલવારકો મૈંભી અપને ખુનકી ચાશની સતપર ચખાતાહું વાહ ક્યા ખુબ બેહતર હુવા અરી પ્રીયા યે દુનીયા ચંદરોજા હય આખરકો મરના હય અરે સબકો યહાંસે સફર કરના હય.

નજમ.

નહી રહેનેકા કોઈ જગમેં કાયમ,
સમજ જાના હય સબકો ધ્યાંસે હમદમ.
જો માયામેં કોઈ ભુલા પડા હય,
નીદામતકા લીયે બોજા ખડા હય.
વ દેઊ દાન ઔર ઊન્નો મલક હુર,
ફના હો જાવેંગે કર બાત મંજુર.
રહેગા એક બાકી સત અય દીલબર,
અરી સતપર હમેં જાના હય એકસર.

નસરમેં કહેના—ચલો અબ અપને કામપર મુસ્તઈદ હો જાવેં (યે સુનકર ખુશીસે તારામતી તલવારકે નીચે બૈઠ ગઈ હરીશ્ચંદ્ર બડી જોરસે ગરદને નાજની પર વાર કરને લગા બહુકમેં પરવરદીગાર ઊસ માહેરૂકે ગલેમેં ફુલોકા હાર હોગયા, ઔર શીવનાંથ આકાશપરસે જલુસ ફરમાયે ઔર સીવનાથકે આતેહી વષીષ્ટ વીશ્વામીત્ર ઈંદ્ર ઔર સબ

દેવતા અપને અપને પાયપર આકર ખડે હુયે ઔર સીવનાથ ઇસ તરહાં ફરમાને લગે.)

શીવનાથ૦—અરે હરીશ્ચંદ્ર હરીશ્ચંદ્ર તેરા કલ્યાણ કલ્યાણ સદા કલ્યાણ તુઝકો આજમાનેકે વાસ્તે તુઝપર યે દુઃખ ઊત્પન કીયા ગયા મગર આફરીં હય તુઝકો કે તુને રનસુર પનેસે યે જહામતેં ઊઠાયા ઔર મનુષ્ય પ્રાનીકે પ્રતક્ષ દીખાયા અરે હરીશ્ચંદ્ર યે ક્ષીનભંગુર સંસાર હય મગર ધરમકી મતી પરકાર હય અરે મેરે પ્યારે હરીશ્ચંદ્ર મૃત્યુ લોકોંકા માનભી તેરે મોઆશીક ચલેગા અબ હમારી કૃપા તુઝપર બોહત હય તુ અપને દેશકો જા ઔર નયે સરસે અપને રાજકો તાબેમેં લા ઔર તેરે પુત્ર રોહીદાસ વીશ્વામીત્રકે કોપસે બલદાન હુવાથા ફીર જીંદા હોકર જીયાદા ઉમરકો પહોંચા.

(ફીર રોહીદાસકો ઔર કાસીરાયકે રાજકુંવરકો ઊઠાતે હૈ.)

શિવનાથ૦— ઊઠ ઊઠ અપને માતા પીતાસે મીલ ઔર અય કાશીરાજા કે પુત્ર વીશ્વામીત્રકે કપટ કારીસે તેરે ખુનકા ગુનાહ તારામતીપર સુબુદ હુવાથા ઇસલીયે અબ તુભી જીંદા હો ઔર ઊમર દરાજીકો પહોંચ.

હરી૦—અજી ભોલાનાથ દેવોંકે દેવ જાનકે આપને કૃપા કરકે ઇસિ પાપીકો દર્શન દીયે હો, તબસે મૈં અપને સબ દુઃખકો ભુલ ગયા, માહારાજ મૈં અપને રાજ તાજકી કુછ પરવા નહીં રખતા, દયાળુ દેવ મેરે મનકો માયાકે લોભસે સાફ પાક રખો માહારાજ મૈં હમેશાં આપકી સેવામેં સાબીત રહુંગા.

(સબ દુઃખ મેરા હરો રે, ભોલાનાથ ડીગંબર.)—યે તર્જ.

હરી૦—કરના મેરા કલ્યાણ રે, ભોલાનાથ ડીઘંબર.—ભોલા.
ચંડાલકા મૈં દાસ હુવા હું, ફીર ક્યું હો રાજકી શાનરે.—ભોલા.
બીરહામનકી દાસી હય તારા, રાનીકા હો કૈસા માનરે.—ભોલા.
દુધ જો ગાઈકા નીકલા હો બાહેર, થાનમેં ના હો સમાનરે.—ભોલા.
ધર્મ ગયા સબ હમારા અય શંકર, નીચ હુવા તન જાનરે.—ભોલા.
આંબાપર સાયા હો તુમ્હારી, હરદમ તુમ્હારા હો ધ્યાનરે—ભોલા.

વિશ્વા૦—હો હો, શીવ શીવ, માહારાજ જગતકે સરતાજ મૈં વીનંતી કરતા હું કે આપ મેરી સબ ગુન્હાકો મોઆફ કરો સીવમાહારાજ રૂષીઓંકી સભામેં ફસાદ બરપા હોનેસે ઐસે પવીત્ર રાજાપર નીર્દય પનેસે મૈંને અનેક અનેક દુઃખ ગુજારા મગર માહારાજ પૃથ્વીકે સબ રાજાઓંમેં હરીશ્ચંદ્ર સતવાદી રાજા હો ચુકા જબકે સોના તાવ ખાતા હય તબ ઊસકા ખોટા ખરા માલુમ હોતા હય. માહારાજ મૈંને બ સબબ તકરારકે ઈસિકો ઊલટા ચલાનેકી બહોતસી તદબીરકી લેકીન કુચ્છ ફાયેદા ન હુવા. વાહ વાહરે હરીશ્ચંદ્ર ચક્રવરતી રાજા તેરા કલ્યાણ કલ્યાણ સદા કલ્યાણ, અરે રાજા મૈં તુઝકો બહો સતાયા તુ મેરી ગુન્હાંકો દીલસે મોઆફ કરદે.

કાળ૦—અરે રાજા હરીશ્ચંદ્ર તુ મુઝકો ચંડાલ મત સમજ મૈં ધરમ દેવ હું તુઝકો ઈસ બલાસે છુડાનેકે લીયે યે ચંડાલી પેશા મૈંને એખત્યાર કીયાથા યે લે તેરે પરધાન સત્યકીરતીકા દીયા હુવા ગુલામી ખત.

અગની૦—અરી રાની તારામતી તુઝમેં હય સાર સતીકી ગતી તુ મત જાનકે મૈં એક બીરહામનકી દાસીથી અરી મૈં

અગ્ની દેવ હું તેરે બડે ભાગ જો તુ અગનદેવકે દાસી-
પનેમેં રહી.

વસીષ્ટ.—અરે હરીશ્ચંદ્ર મૈં બહોત ખુશ હુવા અરે મેરે બહાદુર ચેલે તેરી નીરમલ કાયાકો કુચ્છભી નીદામતકા દાગ નહી લગા અરે હરીશ્ચંદ્ર તુ મત જાનકે યે મસાન હય અરે નહીં નહીં હરીશ્ચંદ્ર યે મસાન નહીં હય, તુ ચારોં તરફ નજર કરલે અરે યે રૂષીયોંકા સ્થાન હય અરે હરીશ્ચંદ્ર સોનેકો જૈસી અગન દીયે જાતી હય વૈસાહી ઉસકા તેજ જીઆદા ખુબહી પ્રકાશ કરતા હય, વૈસાહી તેરા નામ હરી-શ્ચંદ્ર હય તેરા તેજભી ચંદ્રકે મોઆફીક રૌશન હય, અરે અજોધ્યાપતી દેખતો આફતાબ અપની પ્રકાશ કૈસી દીખાતા હય, ઊસી કદર તુને અપની પ્રકાશ રૌશન કીયા.

શીવનાથ.—અરે હરીશ્ચંદ્ર તુ ઐસા ખીઆલ મત કરકે સદગુન ઔર ધરમકા લોપ હોગયા હય, અરે હરીશ્ચંદ્ર ઇસિકા દુશ્મન દુર્ગુન ઔર અધર્મ જીવંત ચલતા હય, જા જા તુ તેરે રાજ સયેનપર ફીરસે બૈઠ ઔર જગતકી રચ્છા કર હમ સબ દેવતાં ઔર રૂષીયાં તેરી મદદગારીપર હૈં અરે ઇંદ્રિ તુ અજોધ્યાકો જા ઔર હરીશ્ચંદ્ર રાજાકો ચક્રવરતી રાજા સ્થાપન કર કે ઊસકા રાજ બહોત જુગ ચલે, ઔર દુસરે જનમમેંભી ઇસિકા કલ્યાંણુ કલ્યાણુ હો.

સબ દેવતોંકા કહેના—હરીશ્ચંદ્ર રાજાકી જય જય કાર.

(હતી દુઃખણી થઈ સુખણી ઓખા બાઈ આવાર.)—યે તર્જ.

હરીશ્ચંદ્ર માહારાજ તેરેપર શીવ શંકરકા પ્યાર
તેરા કલ્યાણ રહે હર બાર.

હરી૦—શંકર ભોલા નાથ ડીગંબર દયા કરે હમપર
ગલેમેં સરપ હાથ ચકર
પાયે રાજ ઔર તાજ અજોધ્યા શેહેર હુવા ખુશતર
હુઇ આબાદ સભી કીશવર
રખો દયાકી નજર ભગ્વુ મૈં તુમકો મેરે દાતાર

સબ૦—તેરા કલ્યાણ રહે હર બાર.

તારા૦—તારામતીકી ગતી હુઇ પ્રકાશ મેરે દેવા
કરૂં હરદમ તેરી સેવા
કરકે શાદ આબાદ ખીલા દસ કંપનીકો મેવા
હોવે હાસ્તદકી રાંડ એવા
હોતે હૈં જલ જલકે હસદમેં ખ્વાર ઔર લાચાર

સબ૦—તેરા કલ્યાણ રહે હર બાર.

રોહી૦—સદા રહે કલ્યાણ બીધન અબ દુર હુવા સારા
ખીલા ક્યા ગુલશન યે ગુલજાર
હીસકે જંગલમેં અબ હાસીદ ફીરે મારા મારા
ખોદીયા પુંજી પતીયારા
ચમક રહેં તારોંકે માનીંદ "**મરકુમી**" અશઆર

સબ૦—તેરા કલ્યાણ રહે હરબાર.

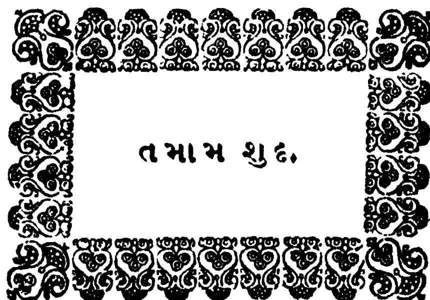
વૉલંટીયર કંપનીકો હરદમ રખ ખાલક આબાદ
રહેં એ કટર ઊસકે દીલશાદ
જોકે બજમમેં બેઠે સાહેબાં કર રાહમત ઇમદાદ.
રહે કીકાકો તેરી યાદ

બહેરે હસદમેં ડુબે હાસીદાં પથ્થર પર સીર માર
તેરા કલ્યાણ રહે હરબાર

કલ્યાણ! કલ્યાણ!! કલ્યાણ!!!

ડ્રાપસીન.

તમામ શુદ.